

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННИКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 10 чэрвеня 1988 г. № 24 (3434) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

**БОЛЬШ ДЭМАКРАТЫИ,
БОЛЬШ САЦЫЯЛІЗМУ!**

Анкета «ЛіМа»
да XIX Усесаюзнай
партыйнай канферэнцыі

2

Вершы

С. ПАНІЗНИКА,
Л. ГАЛУБОВІЧА

4,8

«У ПРАСТОРЫ І Ў ЧАСЕ»

Крытычныя нататкі
Г. ТЫЧКІ

5—6

«УРОКІ ХІРАМАНТЫ»

Спектакль купалаўцаў
на скрыжаванні думак

10—11

МУЗЕЙ НАРОДНАЙ

АРХІТЭКТУРЫ:

СУМНАЯ ХРОНІКА
ДАУНЯЯ ГІСТОРЫІ

12—13

МЭТА ПЕРАБУДОВЫ — У ПОУНАЯ МЕРЫ РАСКРЫЦЬ ГУМАНІСТЫЧНУЮ ПРЫРОДУ І СТВАРАЛЬНУЮ МАГУТНАСЦЬ САЦЫЯЛІЗМУ, ДАСЯГНЕННЕ ГЭТАЙ МЭТЫ НЕАДДЗЕЛЬНАЕ АД РАЗВІЦЦА ДЭМАКРАТЫІ І ПУБЛІЧНАСЦІ, САМАКІРАВАННЯ НАРОДА, РАДЫКАЛЬНАЯ ЭКАНАМІЧНАЯ РЭФОРМЫ, МАРАЛЬНАГА АЧЫШЧЭНЯ ГРАМАДСТВА, ВЫЯВЛЕННЯ ТВОРЧЫХ МАГЧЫМАСЦЕЙ, ЯКІЯ ЗАКЛЮЧАНЫ У СВАБОДНЫМ І УСЕБАКОВЫМ РАЗВІЦЦІ ЧАЛАВЕКА.

(З Тэзісаў Цэнтральнага Камітэта КПСС да XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі).

Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР вязальшчыца Брэсцкай доўгна-эксперыментальнай фабрыкі верхняга трыкатажу В. Цакоўская (на здымку — у цэнтры) нядаўна выбрана дэлегатам XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі. Падзяліцца гэтай радаснай для яе навіной з бацькамі Валянціна Іванаўна завітала ў родную вёску.

Фота С. КРЫЦКАГА.

Акорды «Ручаіны» 3 апошняй пошты

Выступаюць госці з Ноўгарада.

Традыцыйнымі сталі ў Мінску свята народнай творчасці. Іншая справа, што ў адных раёнах горада яны маюць ужо сталую прапіску, у другіх — толькі набіраюць разгон. Вось і ў мінулую суботу сабраліся на плошчы Ісаі Казінца тыя, хто жыве ў мікрараёне Курасоўшчына. Даведаўшыся пра свята народнай песні «Ручаіна», аб якім паведамлялі «Вячэрні Мінск». І афішы, зазірнулі ў гэты куток сталіцы і жыхары іншых мікрараёнаў... Усе ўдзельнікі свята з плошчы Ісаі Казінца ў тэатраліза-

ванай калоне накіраваліся ў старадаўні парк, у адметны гістарычны куток Мінска, які добра было б зберагчы. Тут вядучыя свята — традыцыйны Нясцерка і сама... Песня запрацілі ўсіх на канцэрт, у якім прынялі ўдзел самадзейныя калектывы Мінска і сталічнай вобласці, а тансма госці з Ноўгарада — ансамбль песні і танца «Садно».

Свята наладзіў Дом культуры і тэхнікі Мінскага вытворчага аб'яднання «Інтэграл».

А. БЕЛАВОКІ.

Фота М. МІНКОВІЧА.

ВЯРТАННЕ НА ЗЯМЛЮ

Нумар «ЛіМа» за 3 чэрвеня г. г. уражвае! Ён такі важкі, насычаны гарачым матэрыялам, жывымі думкамі — нічога лішняга.

Гарачыя, што б'юць у цэль, выступленні ўдзельнікаў пленума праўлення СП БССР «Гісторыя народа і літаратура». Працяг грунтоўнага артыкула Б. Сачанкі «Бэндэ». І, нарэшце, гэта... На здымку — чарапы і косці. А калі дачытаны апошнія радкі: «...А яны яшчэ спрабуюць казаць пра нейкія «прыцыпы», — адчуваеш бяссілле слоў, якімі можна было б перадаць гэты стан катарсісу...

Нават пры ўсім тым, што апошнія год-два крывавае аблічча сталіншчыны было выяўлена ва ўсёй яго агіднасці ў дзесятках, калі не ў сотнях публікацый — газэтных і часопісных, у кнігах, кінафільмах, спектаклях, — нават пры ўсім тым артыкул З. Пазняка і Я. Шмыгалёва — падзея. Гэта — дакумент, варты самага шырокага распаўсюджвання, прачытання, вывучэння.

Ёсць небяспека, даследуючы сталіншчыну, узнесціся ў завоблачныя вышыні філасофствавання, пабудаванага па схеме «з аднаго боку — з другога

боку». Аўтары публікацыі «Курпаты — дарога смерці» вяртаюць нас на зямлю ў літаральным сэнсе гэтага слова. Гэтае вяртанне неабходна, бо пры ўсіх пошуках ісціны, пры ўсіх даследаваннях феномена сталіншчыны з яго «пазітывам» і «негатывам» нельга забываць пра зямлю, пра тыя мільёны (менавіта мільёны, а не тысячы, як сарамліва гаварылі мы раней), што ляжаць у ёй і патрабуюць суда Гісторыі, суда нашчадкаў.

Ніхто з іх не павінен быць забыты, як і тыя, хто загінуў у барацьбе з фашызмам. Генацыд супраць уласнага народа і гітлераўскі фашызм — з'явы, бадай, аднаго парадку. І ў тым, і ў другім выпадку — непераадольная прага ўлады, імкненне перарабіць свет паводле свайго меркавання, пагарда да чалавечай асобы.

Дык ці ж падымецца пасля гэтай дакументальнай хронікі пяро ў рознага роду андрэвях, якія талкуюць пра нейкія міфічныя прыцыпы, зручныя тым, хто дазваляе сабе жыць, нічога не бачачы і нічога не чуючы?!

А. ВАРВА.

г. Мінск.

Анатоль КУДРАВЕЦ

УСЯСІЛЬНАЯ ФОРМУЛА?..

Падмена справы словам — хвароба не толькі «застойных» гадоў і не Кастрычнікам яна народжана. «Шумим, братец, шумим...» — гэта было сказана нашмат раней, але на глыбокую перспектыву. У тым ліку і нашу, савецкую. У сувязі з гэтым прыгадаем хоць бы неаднаразовую трывожную перасцярогу У. І. Леніна наконт пастапарожняй «палітычнай траскатні».

Ігнараванне эканамічных законаў развіцця грамадства, дэфармацыя, а пасля і здрада ідэям Рэвалюцыі гэтую хваробу асобных людзей ператварылі ў хваробу грамадства, у многім надалі ёй статус дзяржаўнай палітыкі.

Колькі вялікіх, патрэбных і быццам бы добра задуманых спраў было пахавана пад барабанны грукат актывістаў усякіх (часам самых палярных) навацый, фанфарыстаў уяўнага руху, тых, для каго слова і шумавы эффект — і пачатак і канец усяго: і рэвалюцыйны лозунг, і рэвалюцыйнае дзеянне, і канечны вынік.

Маршыраванне на месцы ў стройна вымераных калонах, — самае большае, на што хапала іх. А калі яшчэ падключалі тэлебачанне ды рэпартажы са спрынтарскім прыдыханнем... Гэта ўжо зорны час збору ўраджая — гімнаў, рэліцый, узнагарод.

Сказаць, што на цяперашнім драматычным этапе, які перажывае наша краіна, мінула незваротна небяспека падмены рэальнага ўяўнага, — значыць, свядома заплюшчваць вочы на тое, што адбываецца ў грамадстве, ці — павінна адбывацца, але чамусьці не ад-

бываецца. Іначай: ігнараваць горкі вопыт недалёкага мінулага і з адкрытым напярэзмам ставіцца да таго, што будзе заўтра. А значыць, — і да лёсу Перабудовы, і надзей, якія з ёй звязваюцца.

Залішне актыўная эксплуатацыя чаго б там ні было прыводзіць да знясілення таго, што эксплуатаецца, і ў канечным выніку — выключэння яго з сістэмы рэальнага жыцця. Так у эканоміцы, так у сферы духоўнай. Гэта мае самыя прамыя адносіны і да бяздумнай эксплуатацыі слова, не падмацаванай культурнай традыцыяй. Колькі добрых слоў мы страцілі на такіх практыкаваннях! А за словамі стаялі вялікія ідэі, якім людзі верылі. Прымусяць іх паверыць у новыя ідэі ў пяты ці шосты раз — задача на мяжы немагчымага. І ўсё ж яны паверылі ў Перабудову!

Перабудова... Відаць, на сёння гэта самае хадовае слова. Кожны ўкладвае ў яго свой сэнс і сваё разуменне. І сваю выгаду. Адчуваецца, што гэтым паняццю ўжо цяжка вытрымліваць шматзначныя нагрукі. Хаця б таму, што яно не можа быць аднолькава выгадным і для тых, хто выношаў перабудову, і для тых, хто супраць яе. І тут адно спадзяванне — на XIX партканферэнцыю.

Раздумваеш пра Перабудову, і ўсё больш трывожыць магчымасць перакідвання цэнтра цяжару са сферы грамадства — эканоміка, права, ідэалогія — на плечы асобнага чалавека.

«Ты перабудаваўся?» — гэта пытанне не проста носіцца ў паветры, а яго вось-вось пачнуць тыражыраваць друк і гучнагаварыцелі, развешаныя па ўсіх вуліцах.

«Кожны чалавек...» — гэта так. «Пачынаць з сябе...» — зноў жа...

Але, пачуўшы гэтае, узмоцненае сучаснай тэхнікай пытанне, ці не кінуцца многія выстройвацца ў чаргу, каб першымі адрапартаваць: «Я перабудаваўся». І будучы шукаць даведкі і сведак, што гэта так. І ці не будуць тут першымі ўсё тыя ж перадавікі справаздач? Тым болей, што і кааператары, відаць, не застануцца збоку, а даганяючы дзелавую Амерыку, панавыпускаюць маек і іншага шырсажыву з роспісам цераз усе грудзі: «Я перабудаваўся».

Васіль Быкаў не пойдзе шукаць такую майку, а як байцы супраць «акопнай праўды»?.. Хто іх ведае...

І Пімену Панчанку гэты ло-

Анкета «ЛіМа»

БОЛЬШ ДЭМАКРАТЫ, БОЛЬШ САЦЫЯЛІЗМУ!

«Якія праблемы вы ўзялі б, на чым засяродзілі б увагу, калі б вам давялося выступіць з трыбуны XIX партыйнай канферэнцыі?» — з такім пытаннем «ЛІМ» звярнуўся да некаторых сваіх чытачоў. У мінулых нумарах газеты былі надрукаваны адказы Г. Далідовіча, К. Тарасава, Э. Ялугіна (20 мая), І. Вашкевіча, А. Казловіча (27 мая), Г. Вашчанкі, А. Ращынскага (3 чэрвеня).

Сёння слова бяруць пісьменнікі А. Кудравец і В. Якавенка.

зунг без патрэбы, бо ўсё жыццё ён сцвярджае, што без культуры немагчыма перамога ніякай рэвалюцыі, знізу яна ідзе ці зверху. Што нацыянальная культура падразумявае і нацыянальную мову як абавязковы першаэлемент, і гістарычную памяць — хай горкую, балочную, але сваю. Бацькоў не выбіраюць, іх прымаюць такімі, якія яны ёсць.

Панчанку без патрэбы, а нецярплівым ахвотнікам заўтра ж вывесіць касмічны транспарант аб скасаванні ўсіх нацый і народнасцей?..

Колькі існуе чалавецтва, столькі чалавек перабудоўваецца. І, разам з тым, як даказваюць вучоныя, застаецца нязменным у асноўным тое, што дае яму права называцца homo sapiens. І вось гэты чалавек разумны добраахвотна дазваляе банапаршкікам тыпу Сталіна рабіць з ім усё, што захочацца. З народам, з народамі. Высылаць, знішчаць, марыць голадам. І рабіць гэта не дні — дзесяцігоддзі, якія потым спрабуюць у формулу пад назвай сталінізм.

Чаму такое стала магчымым? На гэта пытанне пакуль што ніяк не могуць знайсці адказ ні філосафы, ні гісторыкі.

А адказ на яго, па-мойму, быў знойдзены яшчэ ў 1939 годзе, у пару самага разгулу яжоўска-берыёўскага тэрору, які да той пары паспеў стварыць бездаказную гільяцінную машыну, якая ўвесь час шукала працы, і ёй увесь час не хапала чалавечага матэрыялу.

Адказ гэты быў у камедыі Кандрата Крапівы «Хто смяецца апошнім» і заключаўся ўсяго ў некалькіх словах: «Тулягі мы. Усе мы Тулягі».

Сказана было жорстка ў адносінах да людзей, але гэта была праўда. І яны таго заслужылі.

Гільяціна не заўважыла пра тэсту, ці зразумела яго як яшчэ адно пакарлівае нахіленне галавы: усе мы тулягі, рабіце з намі, што хочаце.

Наступныя дзесяцігоддзі пладзілі новых і новых туляг. Толькі калі тулягі 1939 года маглі і самі сабе, і прылюдна прызнацца, хто яны, то пазнейшыя баяліся гэта зрабіць нават саманасам з сабой. Баяліся і не хацелі. Такое становішча многіх задавальняла. Стала выгадна быць слабым чалавекам, які сам нічога не можа і ні за што не адказвае. «Мы — маленькія людзі. А вырашаюць «там», не дзе на небе».

Мыслілі прыкладна так: «Мора нап'ецца і берагам дастанецца». І праўда: было і мору, даставалася і берагам. А што там далей ад берагоў — голая пустыня ці горкія салачкі — іх не кранала. Успомнім хаця б нядаўнія крымінальныя вертыкалі і гарызанталі: Узбекістан — Масква, Казахстан — Масква, мазырская справа, краснадарская справа і іншы.

Стварэнне какалення людзей, якія ўсяго баяцца, — можа, адно з самых страшных злачынстваў сталінізму. Страх пайшоў у патомства, уб'юся ў гены.

Ні часы хрушчоўскага інстынктыўнага рыўка да чалавечай натуре, ні тым больш — часы брэжнеўскага двухадзінства: гавару адно, а раблю процілеглае — нічога не памянялі.

Туляга гатовы ісці на ўсё. Ён гатовы добраахвотна поўзаць на каленях толькі з тым, каб узяць матэрыяльны рэванш — рублём, пуцёўкай у санаторый, кватэрай. А пасля, запёршыся на тры замкі, будзе паказваць кукіш у кішэні: «Вось вам, вось вам!» А што яно, гэта «вось»?

Мы столькі гаворым пра Пе-

рабудову, шукаем новыя рычагі, якія б рушылі яе хоць на сантыметр далей. І часта зусім забываем пра правярэння і надзейныя старыя. Наколькі мне вядома, п'еса «Хто смяецца апошнім» не ідзе ні ў адным тэатры краіны. У тым ліку ў Беларусі, на радзіме народнага пісьменніка. А трэба было б, каб яна прайшла праз кожны тэатр, каб яе паглядзеў кожны чалавек. Выбіваць з чалавечай душы мімікрыю тулягі — ці не ёсць гэта найпершая сённяшняя задача літаратуры? І ці не ёсць гэта задача найцяжэйшая?

Трэба навучыць чалавека паважаць сябе. Праўда, для гэтага трэба, каб і грамадства ўзяло на сабе абавязковую долю адказнасці: стварыла ўмовы для павагі чалавека, стварыла надзейны механізм абароны чалавека, на якой бы грамадскай ступенцы ён ні быў. Каб чалавек, а не ўсё іншае — план, праэнт, недабудаваны свінорык, «што пра нас падумаюць», — стаў самацэннай каштоўнасцю. Каштоўнасцю не на словах, а на справе.

Не ў варожасці з гэтай высокай гаворкай будуць і такія факты. Кіламетровыя чэргі каля вінных магазінаў пры адсутнасці сухога закона — хіба гэта лепшы прыклад павагі да чалавека?.. Талонная сістэма на цукар пры яго падушным дастатку — ці не тое ж самае?

Водападзел поспеху і тармажэння Перабудовы, на маю думку, праходзіць паміж адміністрацый і культурай. Шмат аднаго і мала другога. А павінна быць наадварот. Больш культуры — менш адміністрацыі.

Пад адміністрацыяй я разумю не столькі армію стोलана-чалінікаў — хаця 18 мільёнаў чыноўнікаў занадта многа! —

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

АДРАДЖАЦЬ ЛЕНІНСКІЯ НОРМЫ ЖЫЦЦЯ

У працоўных калектывах рэспублікі, як і па ўсёй краіне, працягваецца абмеркаванне Тэзісаў ЦК КПСС да XIX Усеасаюзнай партыйнай канферэнцыі. Рабочыя, калгаснікі, інтэлігенцыя аднадушна адбраюць курс партыі, накіраваны на перабудову грамадства, паскоранае развіццё яго. Разам з тым уносяць шматлікія прапановы, звязаныя з далейшай дэмакратызацыяй жыцця, публічнасцю і галоснасцю, павышэннем ролі КПСС.

Абмеркаванне Тэзісаў ЦК КПСС быў прысвечаны і агульны сход камуністаў і беспартыйных, які адбыўся ў сераду ў Доме літаратара. Гаворка праходзіла ў дзелавой, прынцыповай і дэмакратычнай атмасферы. Адмовіліся ад традыцыйнага ў падобных выпадках прэзідыума. Мікрафоны былі ўстаноўлены непасрэдна ў зале, і кожны мог падысці да іх, свабодна выказаць свае думкі.

Адкрыў сход сакратар партыйнага бюро СП БССР Г. Пашкоў, які, адзначаючы важнасць будучай канферэнцыі ў жыцці

партыі, усяго савецкага грамадства, спыніўся на асноўных момантах Тэзісаў ЦК КПСС.

Старшыняваў на сходзе А. Грачанікаў.

У абмеркаванні Тэзісаў прынялі ўдзел А. Сідарэвіч, А. Кудравец, В. Зуёнак, Я. Пархута, Я. Садоўскі, В. Тарас, Л. Прокша, В. Якавенка, К. Тарасаў, А. Шабалін, А. Пісьмянкоў, Г. Колас, У. Някляеў, У. Федасеенка, В. Шырко, Б. Сачанка, У. Дамашэвіч, В. Гігевіч, С. Элькінд, Н. Гілевіч, М. Танк. Выступаючы закраналі такія пытанні, як тэрміны знаходжання людзей на выбарных партыйных і дзяржаўных пасадах, справядлівае вырашэнне ў краіне нацыянальнага пытання, павышэнне на сучасным этапе ролі Саветаў, усталяванне прававых норм гарантыі перабудовы, правядзенне атэстацыі камуністаў, дзейнасць кантрольных органаў партыі.

На сходзе выступіў загадчык аддзела культуры ЦК КПБ Я. К. Вайтовіч.

НАШ КАР.

Даніна памяці Каліноўскага

Пісьменнікі сярод вучняў СШ № 1 імя К. Каліноўскага г. п. Свіслач. У цэнтры — народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль.

На Гродзеншчыне, у мясцінах, звязаных з жыццём Кастуся Каліноўскага, пабывалі народны пісьменнік Беларусі Я. Брыль, В. Адамчык, Я. Леціна, У. Рубанаў. Да іх далучыліся гродзенскія літаратары — сакратар абласнога аддзялення СП БССР А. Карпюк, Д. Бічэль-Заг-

нетава, Ю. Голуб, а тансама гісторык М. Ткачоў. Пісьменнікі выступілі перад вучнямі і настаўнікамі сярэдняй школы № 1 гарадскога пасёлка Свіслач, якая носіць імя нацыянальнага героя. Выступленні адбыліся і ў школе-інтэрнаце, СШ № 2.

Назаўтра госці наведвалі былую сядзібу К. Каліноўскага, дзе цяпер праводзіцца раскопкі, каб праз некалькі час на месцы старога будынка ўзвесці дом-музей кіраўніка паўстання 1863 года.

Тэкст і фота А. КАЛЯДЫ.

а яе сутнасць, псіхалогію, метады. Адміністраванне, камандаванне. Культ пасады, а не культ аўтарытэту.

А культура... Гэта не толькі адзін-два паказальныя хоры сямідзесяцігадовых бабулек на ўсю Магілёўскую вобласць: дзякуй ім, што жывуць і так шчыра, як у апошні раз, вядуць мелодыю; і гэта не адзін Блахін на ўсю савецкую субкантынентальную дзяржаву; гэта і не дзесяць англійскіх (нямецкіх, французскіх) фраз на ўсё жыццё для чалавека з вузам і атаваранай аспірантурай.

Гэта трохі іншае. Гэта і незагубленае Палессе, і незасолена Старобіншчына, і неўзарваная Чарнобыльская АЭС, і ненабітая нітратамі, як дынамітам, бульбіна. Гэта і песня, якую людзі спяваюць, ідуць на працу і з працы. Дзе хто калі яе чуў? І ці скоры пачуе?..

А першы за ўсё — гэта чалавек з адкрытым, смелым, нестандартным мысленнем. Ён будзе, калі пойдзе сёння ў школу і будзе вучыцца па новых падручніках.

Будзем шчырымі: на перабудову культура яшчэ слаба працуе. Як слаба працуе і інтэлект з усёй сваёй узрыўной рэвалюцыйнай сілай. Трымаць іх у запасе і незаняты, і негуманна. Часу для раскачкаў і роздуму не засталася. А ўсё нечага чакаем.

Сталінізм... Ды няўжо яна такая ўсялякая, гэтая формула?

Ці, можа, правы Кандрат Крапіва са сваёй каamedыяй?..

Васіль ЯКОВЕНКА

ЗАЙМАЦА СВАЁЙ СПРАВАЙ

У многіх сельскіх райкомах і не ўяўляюць іншай работы, як камандаваць вытворчасцю за-

мест спецыялістаў. Адзін бакратар райкома партыі прызнаўся мне: ануліруй сёння ў раёне райком—людзі будуць працаваць не горш. І гэта лішні раз пацвярджае, што партыйныя камітэты займаюцца часам не сваёй справай. Падмяняючы адказных асоб і спецыялістаў, яны стрымліваюць праяву актыўнасці і развіццё самой ініцыятывы на месцы. У выніку энергія партыйных органаў траціцца ўпустую. Партыйныя работнікі, па словах В. Авецкіна, нібы адпачываюць на чужым полі дзейнасці, затое свая ніва занябана.

Гэта сёння прывычна.

Мяне даўно здзіўляе тая абставіна, што цэнтральныя партыйныя органы капіруюць гаспадарчыя. Як дзіўна чытаць, што ў структуры рэспубліканскага Цэнтральнага Камітэта знаходзяцца «Аддзел цяжкай прамысловасці», «Аддзел гандлю і бытавога абслугоўвання», «Сельскагаспадарчы аддзел» з сектарам механізацыі і электрыфікацыі і інш. Па-мойму, зыходзячы з задач, якія стаяць перад партыяй, гэтыя аддзелы павінны б называцца так: «Аддзел камуністычных адносін на прадпрыемствах цяжкай прамысловасці», «Аддзел камуністычных адносін у гандлі і быце», «Аддзел камуністычных адносін на сяле» і г. д. і да т. п. Істотна змянілася б справа.

А выраз «камуністычныя адносіны» вельмі ёмісты, ён убірае ў сябе і сацыяльныя, і эканамічныя адносіны. Удасканаленне камуністычных адносін, перакананы, павінна стаць галоўным у рабоце партыі.

З вялікім задавальненнем прачытаў у Тэзісах ЦК КПСС да XIX Усеаюзнай партыйнай канферэнцыі вось гэтыя радкі: «У святле перабудовы панаваму паўстае роля КПСС як кіруючай і арганізуючай сілы ў савецкім грамадстве.

ЦК КПСС выходзіць з ленинскай канцэпцыі партыі як палітычнага авангарда рабочага класа, усіх працоўных. Партыя, грунтуючыся на марксісцка-ленинскім вучэнні, заклікана распрацоўваць тэорыю і стратэгію грамадскага развіцця, унутраную і знешнюю палітыку, фарміраваць ідэалогію сацыялістычнага абнаўлення, весці палітычную і арганізатарскую работу ў масах, выхаванне і расстаноўку кадраў».

Перад пачаткам гутаркі: Максім Танк, Марцэлі Косман і Ніл Гілевіч.

Беларусь наведаў польскі гісторык і пісьменнік Марцэлі Косман. У 1979 годзе ў выдавецтве «Асолінэум» выйшла яго «Гісторыя Беларусі». На творчым рахунку пісьменніка трыццаць кніжак, сярод іх асабліва папулярнасцю карыстаецца даследаванне «Па слядах герояў трылогіі» (маецца на ўвазе трылогія Г. Сянкевіча «Агнём і мячом», «Патоп», «Пан Валадыўскі») — гэтая кніга вытрымала чатыры выданні.

Польскі госць прыехаў на Беларусь у сувязі з падрыхтоўкай да другога выдання «Гісторыі Беларусі». Ён пазнаёміўся з памятнымі мясцінамі Мінска, Навагрудна, Міра, Нясвіжа, зрабіў паездку на возера Свіцязь.

Марцэлі Косман меў гутарку ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі, у якой прынялі ўдзел старшыня праўлення СП БССР Мансім Танк і першы сакратар праўлення Ніл Гілевіч.

ВІНШУЕМ!

За плённую літаратурную дзейнасць і актыўны ўдзел у грамадскім жыцці Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР узнагародзіў пісьменніка КАРЫЗНУ Уладзіміра Іванавіча Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

З ПОШТЫ «ЛіМа»: ПРАЦЯГ РАЗМОВЫ

● «МАТЧЫНА МОВА» І МАЛАДЫЯ МАМЫ

● ДЫК АДКУЛЬ ЖА НАЗВА?

● «АСВЕТА» ЧАКАЕ... ЗАСНАВАЛЬНІКА

У «ЛіМе» за 20 мая была змешчана інфармацыя «Гаворка ішла пра школу...»

Вельмі непрыемны ўжо сам той факт, што ў Беларусі патрэбна праводзіць сходы, каб агітаваць бацькоў аддаваць сваіх дзяцей у беларускія класы. Чаму так атрымліваецца? У Беларусі кожны год адкрываюцца ўсё новыя і новыя школы і амаль усе яны рускія. Напрыклад, у нас, у Салігорску, зараз працуе адзінаццаць школ і ніводнай беларускай. Дык вось, калі адкрываюцца школы рускія, ніхто не праводзіць ніякіх сходаў. Школа проста адкрываецца і працуе. Чаму ж тады патрэбна праводзіць агітацыю за беларускія школы?

Здзіўля мяне і выступленне І. П. Шамякіна на апошнім пленуме ЦК КПБ, прысвечаным пытанням адукацыі. Я чакала ад яго большага. Пропанова выкладаць беларускую мову з першага класа справы не палепшыць. Калі вучні тры гады ў тыдзень займаюцца беларускай мовай і болей не маюць моўнай практыкі, мова для іх становіцца як замежная. Зусім іншая справа, калі ўсе прадметы выкладаюцца па-беларуску. Школьнікі слухаюць настаўніка, самі адказваюць па-беларуску, рыхтуюцца дома па беларускіх падручніках. Гэта дазволіць ім дасканала ведаць родную мову.

Часта ў публікацыях сустракаю выраз «матчына мова» і не згодна з ім. Сучасныя маладыя мамы вельмі дрэнна валодаюць роднай мовай, а сваімі дзецьмі размаўляюць па-руску.

У дзіцячых садах усе заняткі праводзяцца на рускай мове. У мяне трое дзяцей. Старэйшаму сыну дванаццаць год, сярэдняму споўнілася нядаўна сем, маладшай дачцэ хутка будзе год. Дык вось, дзесяць год мы ўжо цесна звязаны з дзіцячымі садамі. Даводзіцца па некалькі разоў у год бываць на розных ранішніках. І толькі аднойчы, сёлета (сын-першакласнік займаецца ў садзіку) пачула на ранішніку з вуснаў хлопчыка верш аб Радзіме на беларускай мове. Вось вам і матчына мова. А зусім нядаўна пачула размову дзвюх выхавальніц аб адной дзяўчыцы. Адна з іх сказала: «Маша як з'ездзіць на выхадны да бабулі, дык так ужо па-дзеваренску размаўляе». Аказваецца, вывад зусім просты. Як была наша беларуская мова мужыцкай да рэвалюцыі, так яна і засталася, толькі звацца стала «дзеваренскай». Бо калі б было інакш, то навошта былі б гэтыя ўсе палемікі. Слоў многа, а справы пакуль што з месца не краюцца. Я, напрыклад, зрухаў не бачу.

І яшчэ лічу: усё, што выпускае беларуская прамысловасць, павінна мець беларускія назвы і прадавацца з этыкеткамі на роднай мове, як гэта робіцца ў іншых рэспубліках.

В. ПРЫШЧЫЦ.

г. Салігорск.

У штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» за 18 красавіка гэтага года быў надрукаваны гісторыка-краязнаўчы артыкул «Ля вытокаў Беларускай Рэспублікі». Публікацыя, трэба прызнацца, цікавая і змястоўная, бо наму з нас не хочацца ведаць, адкуль мы родзім і калі мы сталі беларусамі. І хоць рэдакцыя папярэдзіла, што гэта яшчэ адна версія паходжання назвы «Белая

Русь», якую прапанаваў выкладчык Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта А. Рогалеў, артыкул трэба лічыць навуковай работай. Тым больш, што аўтар яго з'яўляецца яшчэ і правадзейным членам Геаграфічнага таварыства ССР.

Матэрыял пра гэта ж самае з'явіўся і ў першым нумары новага маладзёжнага часопіса «Крыніца». Гэта — «Чаму Белая Русь — Белая», аўтарам якога з'яўляецца К. Тарасаў.

А. Рогалеў тлумачыць паходжанне назвы так: «Белая» — гэта «цэнтральная (у геаграфічным сэнсе), а тансама важная, самая галоўная, найбольш значная зямля». У пацвярджэнне сваёй версіі ён прыводзіць выказванні расійскіх гісторыкаў В. Тацішчава, М. Стрыкоўскага, якія ў свой час — у канцы XIV і XV стагоддзях — «Белай Русі» называлі Маскоўскую дзяржаву, якая ў той час стала ўжо цэнтрам рускіх зямляў. Інакш, хоць у нечым і падобна, тлумачыць паходжанне назвы «Белая Русь» К. Тарасаў. Ён таксама прызнае, што назва гэтая ўзнікла ў XII стагоддзі з'яўлялася Уладзімірска-Суздальскай зямля. Князь яе Андрэй Багалеўскі — як адзначае К. Тарасаў — у 1169 годзе ажыццявіў поход на Кіеў і захапіў яго, абрабаваў, і ён страціў статус сталіцы ўсёй Русі. Цэнтр рускіх зямляў перамясціўся на ўладзімірскія землі. Менавіта князь Андрэй Багалеўскі і ўвёў у свой тытул прыбаўку «князь беларускі», што азначала князь Беларускай зямлі. Аднак тлумачэнне ім гэтай назвы было іншае. Вось як піша пра гэта К. Тарасаў: «Андрэй Багалеўскі палічыў, што Кіеў страціў чысціню праваслаўя, бо там жылі і мелі храмы католікі, іудзеі, магаметане, язычнікі... а ён князь Беларускай зямлі чыстага праваслаўя».

Вось і ўзнікае пытанне: назва «Белая, Белая Русь» паходзіць ад «цэнтральнай, важнай, самай галоўнай, найбольш значнай» зямлі, дзе яна ўзнікла, альбо ад зямлі «чыстага праваслаўя»? Зразумела, што версія — гэта яшчэ не сцвярджэнне абсалютнай ісціны і бяспрэчнага гістарычнага факта, але ж і яна павінна быць абаснавана. У даным жа выпадку гаворка вядзецца пра асноўны аспект беларускай гісторыі, пра яе вытокі. З гэтага і павінны нашы дзеці вывучаць мінулае сваёй краіны. Таму публікацыя такога матэрыялу ў маладзёжным часопісе, адрасаваным і школьнай моладзі, мае выключнае значэнне, адгрывае ролю вучэбнага матэрыялу па гісторыі. Разыходжанні ў інтэрпрэтацыі гістарычных падзей і фактаў, дыскусійныя прапановы розных версій на гэту тэму тут недапушчальны. Патрэбен строгі і аб'ектыўны падыход да гісторыі, да ўсіх гістарычных падзей, пачынаючы ад яе вытокаў.

В. ХІЛІМОНАУ,

ветэран вайны і працы.

г. п. Мір.

Лічу вельмі правільнай думку аб арганізацыі таварыства «Асвета» ці «Беларуская школа» («ЛіМ» за 26.02 і 22.04.88 г.), але думаю, што трэба пашырыць сферу дзейнасці такой грамадскай арганізацыі. Нядаўна «Літаратурная газета» паведаміла аб арганізацыі ў Грузінскай ССР таварыства імя Руставелі, задача якога — захаванне грузінскай мовы і культуры. Думаю, што Беларусі такое таварыства патрэбна не менш. Яно магло б насіць імя Ф. Скарыны, М. Багдановіча, а магчыма, У. Караткевіча. Галоўныя яго задачы — захаванне мовы, нацыянальных звычаяў, выхаванне любові да зямлі продкаў. Відаць, тут трэба ўлічыць вопыт беларускага культурнага таварыства на Беластоцчынне, даваенных нацыянальна-культурных таварыстваў беларусаў у Літве і Латвіі. Ініцыятарамі стварэння таварыства змаглі б выступіць Саюз пісьменнікаў, Беларускае таварыства культуры, АН БССР.

Хацелася б, каб у рабоце таварыства маглі прымаць удзел не толькі жыхары БССР. У мясцінах, дзе жыве шмат беларусаў, можна было б арганізаваць на аснове самааку, пляльнасці курсы беларускай мовы. Між іншым, не перашкодзілі б яны і ў Мінску, іншых гарадах рэспублікі.

Дарэчы, у Маскве пры падтрымцы пастаяннага прадстаўніцтва СМ УССР створана нядаўна таварыства ўкраінскай культуры «Славуціца».

Горка чытаць словы т. Леўшанкова («ЛіМ» за 29.04.88 г.), што беларусы могуць быць першымі каля рысы, за якой народ знікае. Але трэба часна сабе прызнацца, што крочыць да яе засталася нядоўга. Час спыніцца.

І яшчэ адно. Як вядома, з 1989 г. пачынаецца выпуск бібліятэкі «Скарбы сусветнай літаратуры». Думаю, не памылюся, калі скажу, што па крайняй меры адзін з трох першых тамоў — том Т. Шаўчэнкі — асядзе надоўга на паліцах кнігарань. Вельмі не хацелася б, каб добрая ідэя была загублена. Раскупацца толькі тры кнігі, якія карыстаюцца павышаным попытам, а канкуруюць з выданнямі на рускай мове, якіх хапае, — справа безнадзейная.

Газета «Кніжнае абзоренне» рэгулярна праводзіць апытанні «Што выдаваць», раічы выбраць найбольш цікавыя назвы з прапанаванага спісу кніг. Гэтак жа трэба было б зрабіць і з прасpekтам «ССЛ», пакуль яшчэ не позна. Думаю, «ЛіМ» змог бы адвесці месца для такой анкеты. Кнігі павінны выдавацца для чытача, а не для складскіх паліц.

С. ПАПОУ,

выкладчык.

г. Масква.

Чытаючы беларуска- і рускамоўную прэсу нашай рэспублікі, я назіраю такую з'яву. У той час, як «ЛіМ» досыць часта друкуе зладзёжныя артыкулы літаратуры, гісторыкаў аб культурна-моўнай сітуацыі, што склалася ў Беларусі, на старонках «Советской Белоруссии», «Знамени юности» не стрэнеш аніводнай згадкі ўвогуле пра тое, што такая праблема існуе. Калі ў «ЛіМе» раз-пораз з'яўляюцца досыць аб'ектыўныя асвятленні дзейнасці патрыятычных згуртаванняў, нахвосталі «Талакі», «Узгор'я», «Паходні», «Сябрыны-Краю» і інш., то адпаведныя нататкі ў рускамоўнай прэсе часцяком альбо належаць некампетэнтным аўтарам, альбо з'яўляюцца проста фальсіфікацыямі.

«...В настоящее время проблема внимательно изучается...», «...намеченысь положительные сдвиги...», «...в то же время есть куда более важные проблемы...», «...так называемая языковая ситуация в Белоруссии — проблема надуманная...» — перацываю я адказы на свае лісты ў «Знамя юности». Быццам размова ідзе не пра ўратаванне культуры цэлага народа, а пра нейкую змову, крамолу, сэнс якой мне, цёмнай, не дадзена зразумець. А вось журналісты рускамоўных выданняў не губляюць палітычнай пільнасці і «арыентуюцца» ў сітуацыі.

В. СЛАБИНА,

настаўніца біялогіі і хіміі.

г. Рудня, Гарадоцкі раён.

ПАЭЗІЯ

Сяргей ПАНІЗНІК

«87»

Усе мяняецца ў прыродзе.
Прыродзе верны і народ.
А што змянілася ў народзе
за Восемдзесят Сёмы год?
На перазмены, на падмены
былі багатымі гады.
А што зрабіў для Перамены
ну хоць бы я, ну хоць бы ты?
Што памянялася ў настроях,
ці разгнуліся на міг?
Мо змена ўся — дзяльба на трое,
замест разліву на дваіх?

Бярог мой бацька «на насёны»
надзею спелых каласоў.
Няхай жа верне Трыццаць Сёмы

пакутны вырай галасоў.
Няхай жа верне Сорак Першы
бязмернасць прыгранічных страт...
Імёны верных, мужных, лепшых —
на справядлівасці парад!
Калі Радзіма ўсе мільёны
барацьбітоў зьбірае на сход, —
разгушкае густыя кроны
і Восемдзесят Смелы год.

Рэвалюцыйныя памкненні —
апора нашай грамады,
што будучы Чэснымі гады:
ў Семнаццатым адкрыў іх Ленін.
Усе мяняецца ў прыродзе:
ад кропелькі — усё падрод...
Які народ — такі урад.
Народу? Рад. Ураду рад.
Жыццё з ідэямі у згодзе —
ўся краіна у паходзе.

І восемдзесят восьмы пот
сцірае
Перабудовы год.

Бульбус

Глядзела жмудзь,
глядзелі прусы:
знайшоўшы Нёмана рыгво,
выток шукалі беларусы.
Знайшлі. Аселі.
Хараство!
Расклалі бульбашы начынне —
і ахнулі па той прычыне,
што ў іх укралі па дарозе.
таемны бульбус.*
У трывозе
майстры шытва,
майстры злітва
жавалі рэдзьку, рэпу, моркву...
Як продак мой зямлю не поркаў,
а бульбы вёсачка Літва
не мела:
яблык зямныя
хавалі дзесяці людзі злыя.

* (бульбус) (лац.) — яблык.

І высціг вестачку прынес:
за акіянам бульбус рос.
Калумб яго нам і прывёз.
О, елі бульбу ад душы
русіны, ляхі, латышы...
І хто тады ліцьвінам стаўся,
таксама бульбай наядуся.
Забагацелі бульбашы!
Браў бульбус
штурмам
кірмашы:
свет накарміў,
залез і ў брагу,
каб наталіць людскую смагу.
А бульбашы-гаспадары?
Яны прыціхілі да пары.
Бывае, той-сёй і згадае
пра бульбашоў, калі іх лае,
або захоча беларуса
прывабіць да свайго хаўруса.
Там, дзе славянская хаціна, —
замардаваная лаціна.
Але ёсць козыр незнішчальны,
як помнік вечна-велічальны:
святчэнны бульбус бульбашоў.
Наш корань ад яго пайшоў!
Ці сала купім, ці салату —
не будзе яблыкам разладу:
без фарсу бульбус і без фарсу,
прыдатным стане ён і Марсу.
Харошы друг для ўсіх зямлян,
ён добра помніць, як абедалі
яцвягі, прусы і літва...
Глядзіць наш плод з энцыклапедыі —
і кругам ходзіць галава.

Сведкі

Ды ўпаў жа камарычак з
высакосці,
Ды пабіў жа, ды пацёр жа
свае косці.

Камарыныя косці
прыхаваныя лісцем.
Камарыныя косці
па Сібіру таўкліся.

Шлях з цэнтральнага пульту
вызначалі аслізна.

Потым гэта ўсё культам
назавецца прыблізна.

Камарыныя госці —
нібы рэкруты д'ябла
сёння ўсё яшчэ просяць
забаронены яблык.

Будзем Ісціну ведаць?
Плод Пазнання акрэслім!
Колькі ёсць яшчэ сведак
самых дзікіх рэпрэсій.

Камарыныя госці...
Кожны — помнік маўчанню.
Колькі ж праведнай злосці
вы паелі начаі.

Гэта ж колькі вы здэкаў
прынялі, пагасілі.
Колькі велічных зэкаў
ў безмагільным насілілі...

Камарыныя госці,
ваша слава — на шалі.
Толькі праўда ўскалосціць
паўпустыя скрыжалі.

Не з касмічнай жа цвілі,
не з варожых Галактык
прыляцеў Джугашвілі —
смертаноснейшы тактык?

Дзе з'явіўся насільнік
і даносчык-суцяга —
з-пад заморскае сіні?
Не, з-пад роднага сцяга.

Камарыныя госці
справядлівасць дагоняць:
вінаватага хвосцік
вунь тырчыць і сгоння.

Толькі Праўда — заслона.
Толькі сэрца — граніца,
што пачварнаму, злому
зноў пад сцяг — не прабіцца!

ПА СЛЯДАХ ВЫСТУПЛЕННЯ «ЛіМа»

«БЫЎ НА ВУЛІЦЫ ГЕРЦЭНА ДОМ...»

Агляд чытацкай пошты пад такім загаловам («ЛіМа», 22 студзеня г. г.) разгледжаны ГалоўАПУ пры Мінскім гарвыканкоме. Намеснік галоўнага архітэктара горада паведамліў у рэдакцыю, што работы па дэмантажу канструкцый будынкаў у квартале Музычнага завулка і вуліцы Гандлёвай і Герцэна (у тым ліку і дом № 2, пра знос якога пісалі чытачы) сапраўды былі выкананы з адступленнямі ад устаноўленага парадку, рэгламентаванага «Інструкцыяй аб парадку ўліку, забеспячэння захавання, утрымання, выкарыстання і рэканструкцыі нерухомых помнікаў гісторыі і культуры». «Гэта стала вынікам таго, — піша тав. А. І. Грэчын, — што на ўсіх этапах не ўлічвалася асаблівая архітэктурна-гістарычная каштоўнасць забудовы Верхняга горада, і работы вяліся па аналогіі з рэканструкцыяй Траецкага прадмесця, у тым парадку, які ўстаноўлены для капітальнага рамонт будынкаў. Каб выключыць падобныя парушэнні ў будучым і карэным чынам палепшыць рэстаўрацыю і рэканструкцыю аб'ектаў гістарычнай забудовы горада Мінска, неабходна зацвердзіць адзіны аўтарскі калектыў, які будзе несці адказнасць за якасць і гістарычную дакладнасць практычных рашэнняў, а таксама паскорыць стварэнне дырэкцыі па рэгенерацыі гістарычнай забудовы».

Зараз такія захадзі зроблены. Прынята рашэнне аб кансервацыі адселеных і часткова дэманціраваных будынкаў Верхняга горада, аб стварэнні адзінай дырэкцыі, зацверджаны адзіны аўтарскі калектыў. Кіраўнікам арганізацыі, якія мелі дачыненне да парушэнняў устаноўленага парадку пры дэмантажу дома № 2 па вуліцы Герцэна, даручана прыцягнуць вінаватых да адказнасці.

Адгукнуўся на публікацыю і Мінскі гарадскі савет Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры. Выконваючы абавязкі старшыні прэзідыума савета В. Ф. Кішэня паведамліў, што пытанне аб разбурэнні дома па вуліцы Герцэна было разгледжана на пасяджэнні архітэктурнай секцыі пры Мінскім гарадскім савете таварыства яшчэ летась. На пасяджэнні каардынацыйнага савета па рэканструкцыі гістарычнай часткі г. Мінска 3 лютага г. г. кіраўніцтва ГалоўАПУ, Цэнтральнага райвыканкома, ВА «Белрэстаўрацыя», інстытута «Белжылпраект», ВА «Мінскпрамбуд» было прапанавана прыняць меры дысцыплінарнага

ўздзеяння да асоб, якія мелі дачыненне да разбурэння дома. Матэрыялы аб зносе дома былі накіраваны ў пракуратуру г. Мінска. Аднак, як паведамліў В. Кішэня, пракуратура не знайшла чамусьці падстаў для ўзбуджэння крымінальнай справы.

Апошняя акалічнасць засмучае. Зноў, каторы ўжо раз, вінаватыя не пакараны. Атрымліваецца, што іх проста няма. Ці не ў гэтай беспакаранасці найпершая прычына таго, што многія нашы помнікі гісторыі і культуры знаходзяцца ў заняпадзе, што дзесяткі іх незваротна гінуць? Час, даўно час ужо і, як кажуць, уладу ўжыць.

«ЯК АСВОЙВАЮЦЬ ЛОШЫЦУ»

Такі ліст змясціў у «ЛіМе» 4 сакавіка г. г. галоўны архітэктар «Мінскпраекта» М. Жлоба. У ім наш чытач з вялікім душэўным болем пісаў аб тым, як на тэрыторыі, адведзенай пад стварэнне парку ў раёне праспекта газеты «Правда», праводзіліся бескантрольныя земляныя работы, нявечыўся і забруджваўся першапачатковы ландшафт.

Ліст быў разгледжаны ў ГалоўАПУ Мінгарвыканкома. Галоўны ландшафтны архітэктар горада В. В. Крывашэў паведамліў у рэдакцыю, што вінаваты ў такой, шчыра скажам, злачынай дзейнасці будаўнічыя арганізацыі, падведмасныя камбінату «Мінскбуд», якія ігнаруюць заканадаўства і ўстаноўлены парадак вядзення будаўнічых работ у горадзе.

«ГалоўАПУ, — піша тав. Крывашэў, — зрабіла шэраг захадаў для неадкладнага спынення ўсялякіх работ на тэрыторыі будучага парку, уключаючы вусныя звароты да кіраўніцтва адказных арганізацый, падрыхтоўку прадпісанняў на адрас Мінскага вытворчага аб'яднання індустрыяльнага домабудуўніцтва, аддзела па кантролі за правядзеннем раскопак Мінгарвыканкома, Маскоўскага райвыканкома (ад 4.03.88 г.).

У сваю чаргу аддзелам па кантролі за правядзеннем раскопак падрыхтаваны прадпісанні на адрас УМБР-154 і МВАІДА, у якіх вызначаны меры і тэрміны аднаўлення першапачатковага рэльефа, расліннага грунту, ліквідацыі звалак (ад 16.03.88 г.).

Усё гэта нібыта добра — захадзі, прадпісанні, вусныя звароты і г. д. Аднак — ці дзейсныя яны, гэтыя меры? Людзі «ігнаруюць заканадаўства і ўстаноўлены парадок вядзення будаўнічых работ», а іх зноў і зноў угаворваць «вуснымі зваротамі» і «прадпісаннімі»? Нам здаецца, іх проста трэба раз і назаўсёды

абавязаць выконваць гэтае самае заканадаўства.

І таму нам падаўся больш дзелавым водгук на лімаўскую публікацыю старшыні Дзяржаўнага камітэта Беларускай ССР па ахове прыроды В. А. Казлова. У ягоным лісце ў рэдакцыю паведамляецца: за парушэнне водаахоўнага рэжыму на водазаборы рэчкі Лошыцы на начальніку ўчастка УМБР-154 А. Бохана накладзены штраф у памеры 100 рублёў; на такую ж суму аштрафаваны і галоўны інжынер УМБР-191 трэста № 35 камбіната «Мінскбуд».

Завяршае сваё паведамленне аб прынятых мерах па нашай публікацыі тав. Казлоў наступнымі словамі: «У сувязі з тым, што парушэнні паўтараюцца рознымі арганізацыямі Мінбуда БССР, міністру накіравана пісьмо з патрабаваннем навесці парадак у падведмасных арганізацыях і ліквідаваць парушэнні. Адпаведнае пісьмо накіравана выканкому Мінскага райсавета народных дэпутатаў».

«ХОПІЦЬ»

Пісьменнік Анатолий Казловіч у допісе з такою, шчыра скажам, трываючаю і недвухсэнсоўнаю назваю расказаў пра адзін канкрэтны выпадак меліярацыйскай «стараннасці» («ЛіМа», 15 красавіка г. г.).

Адказ на публікацыю рэдакцыя атрымала з Дзяржаўнага камітэта БССР па ахове прыроды. Піша старшыня камітэта тав. Казлоў В. А. «Устаноўлена, што ў цяперашні час інстытутам «Саюздзіпрамеліявадгас» пачаты практычна-пошукавыя работы па рэканструкцыі асушэння ў 60-я гады меліярацыйнага аб'екта».

Улічваючы, што перадпраектныя рашэнні па гэтым аб'екце не абмяркоўваліся з мясцовым насельніцтвам, абласная інспекцыя па ахове прыроды прапанавала практычнаму інстытуту і саўгасу «Прамень» Капыльскага раёна прыпыніць работы да высвятлення адносін з насельніцтвам. У гэтай сувязі Салігорскай дырэкцыяй па будаўніцтве меліярацыйных аб'ектаў гэты аб'ект выключаны з плана практычна-пошукавых работ на 1988 год».

«КОЛІШНІ ВІЛЕНСКИ— ЗБЕРАГЧЫ»

І красавіка ў «ЛіМе» быў змешчаны ліст В. Касмыльва, у якім чытач, гаворачы пра рэканструкцыю Мінскага чыгуначнага вакзала, ставіў пытанне аб неабходнасці зберагчы, надаўшы яму першапачатковы выгляд, стары вакзальны будынак — колішні Віленскі вакзал Мінска, своеасаблівы гістарычны пом-

нік, сведку многіх важных рэвалюцыйных і культурных падзей. Чытач ставіў гэтае пытанне невыпадкова. Справа ў тым, што ў друку неаднаразова паведамлялася: у выніку рэканструкцыі будынак старога вакзала будзе знесены.

На гэты чытацкі ліст рэдакцыя атрымала адказ з ГалоўАПУ Мінгарвыканкома за подпісам намесніка галоўнага архітэктара горада В. Д. Нікіціна. Вось ён: «Зараз вядзецца будаўніцтва 1-ай чаргі рэканструкцыі Мінскага чыгуначнага вакзала. 1-ая чарга не закранае і не мяняе існуючых будынкаў. Зацверджана праект 2-ой чаргі рэканструкцыі, дзе прадугледжвалася б сувязь існуючых будынкаў з новабудуўлямі, няма. Далейшую распрацоўку праекта чыгуначнага вакзала мяркуецца шырока абмеркаваць з грамадскасцю».

Што ж, дзякуй, як кажуць, і за гэта. Такая перспектыва дае хоць нейкае спадзяванне на тое, што адзін з нямногіх апалелых помнікаў архітэктуры тысячагадовага Мінска будзе захаваны для нашчадкаў.

«ПАМЫЛКІ ТРЭБА ВЫПРАЎЛЯЦЬ»

Пра якія памылкі ішла гаворка ў лісце старшага навуковага супрацоўніка Дзяржаўнага музея БССР А. Пятровіча, змешчаным у «ЛіМе» за 4 сакавіка сёлета года? Пра недакладны і неперадуманы найменні, нададзеныя некаторым вуліцам г. Мінска. Адказ на публікацыю, атрыманы ўсё з таго ж ГалоўАПУ Мінгарвыканкома, падпісаны намеснікам начальніка В. П. Іўлічавым. Адказ, шчыра скажам, досыць фармальны. Добра, што пытаннямі найменванняў ці перайменванняў вуліц горада цяпер займаецца спецыяльная і аўтарытэтная гарадская камісія, што паасобным вуліцам Мінска летась вернуты іхнія старыя, даўнія назвы (хоць, калі быць праўдзівымі да канца, дык не вуліцам, а адрэскам вуліц: Старажоўскай, Лагойскаму тракту, Даўгінаўскаму тракту, Даўгабродскай вуліцы і г. д.). Аднак жа гаворка ў лісце ішла не толькі пра гэта. Наш чытач пісаў, скажам, пра адсутнасць логікі ў тым, што вуліцы маюць тую ці іншую назву, што найменні надаюцца ім часта выпадкова, а то і бяздумна. Тав. Іўлічаў тут з нашым чытачом не пагадзіўся (наконт вуліц Талстога і Зм. Бядулі, Бранявога завулка, вуліц Пінскай, Сонечнай і г. д.), хоць нам здавалася, што тав. Пятровіч усё ж меў падставы для сваіх сумненняў. Сапраўды, чаму вуліца носіць імя Зм. Бядулі? Пісьменнік на ёй ніколі не жыў. А між тым, вуліца, на якой да апошняга часу стаяла хата Зм. Бядулі, носіць імя Талстога. Вуліца, на якой нарадзіўся М. Багдановіч, зноў жа, названа не (Заначэнне на стар. 13).

КНИГАШС

СУЗОР'Е. Вершы. Пераклады. Успаміны. Публікацыі. Нататкі. «Советский писатель». Ленінградскае аддзяленне. 1988.

Нядаўна ў Ленінградскім аддзяленні выдавецтва «Советский писатель» убачыла свет кніга пад назвай «Сузор'е». У яе увайшлі вершы, пераклады, успаміны, публікацыі, нататкі майстроў слова, імёны якіх вядомы ўсёй краіне, і маладых аўтараў, наго яшчэ шырока чытач ведае менш. Ленінградскія літаратары маюць шырокае творчае супрацоўніцтва з паэтам усіх пятнаццаці рэспублік Краіны Саветаў.

Зборнік склалі раздзелы: «Я твой паэт, рэвалюцыя!», «Спяваю Айчыну!», «За шчасце зямлі», «Сэрца маці», «Адной сям'ёй», «Якая чудаўная ты, Поўнач мая!», «Пад мірным небам», «Памяць вогненнага гадоў», «Першапраходцы», «Бераньце жонкі коласі» і «Знак дружбы і любові».

Чытач знойдзе тут вершы К. Куліева, Р. Гамзатава, І. Абашідзе, Г. Эміна, Я. Ругоева, У. Бэзманна, Э. Межэлайца і іншых у перакладах М. Дудзіна, А. Кушнера, А. Чапурова, М. Барысавай, В. Шэфнера і А. Цанунова.

У зборнік увайшлі і вершы беларускіх паэтаў — Я. Коласа, П. Глебкі, М. Танка, У. Дубоўні, П. Панчанкі, А. Пысіна, С. Грахоўскага, А. Русецкага, Э. Агняцет, Р. Барадуліна, А. Вялюгіна, А. Вярыцкага, Г. Бураўкіна, Н. Гілевіча, В. Іпатавай, А. Лойкі, В. Шніпа.

С. ШУШКЕВІЧ. Сонца над маім асеннім садом. Вершы. Мінск. «Мастацкая літаратура», 1987.

Чарговая кніга паэзіі Станіслава Шушкевіча — споведзь аўтара аб пройдзеных шляхах-дарожках, шырае слова аб людзях, з якімі яму давялося сустракацца, усхваляваны маналог аб любові да Бацькаўшчыны. Лірычны герой С. Шушкевіча — наш сучаснік, якога не толькі не зламалі віхуры лёсу, але і загартавалі яго, надалі моцы і сілы.

Асобны раздзел зборніка — «Адных — крапивою, другіх — мятаю» — складаецца з гуманістычных і сатырычных твораў, у тым ліку і з пародый.

А. БАЖКО. Выбраныя творы. Паэмы. Вершы. Мінск. «Мастацкая літаратура», 1987.

Алесь Бажко з поспехам выступае і ў прозе, і ў паэзіі. У аднатомнік увайшлі яго лепшыя паэтычныя творы. Сярод іх паэмы «Татры», «Карвіга пнідае хутар», «Бланітныя вербы», «Споведзь», вершаваная аповесць «Лясныя крушні», а таксама шматлікія вершы.

ЛЕТАСЬ у выдавецтве «Народная асвета» выйшла кніга Дзмітрыя Бугаёва «Васіль Быкаў. Нарыс жыцця і творчасці». Гэта не першае манаграфічнае даследаванне, прысвечанае творчасці народнага пісьменніка Беларусі. У 1976 годзе выдавецтва «Мастацкая літаратура» выпусціла ў свет манаграфію В. Бурана, у 1979 «Художественная литература» выдае кнігу Л. Лазарава, а ў 1980 «Советский писатель» — даследаванне І. Дзядкова. Есць яшчэ працы вядомых савецкіх крытыкаў і літаратуразнаўцаў (сярод іх А. Адамовіч, А. Бачароў, В. Каваленка, А. Кандраціў, Я. Лецка), прысвечаныя асобным творам ці пэўным этапам творчасці пісьменніка.

Кніга Д. Бугаёва сярод гэтых навуковых прац і даследа-

падаць яе як цэласную сістэму. Даследчык паказвае, як многія сітуацыі пераносяцца аўтарам з аднаго твора ў другі, каб канкрэтызаваць тую ці іншую думку, лепш выявіць праблему, якая хвалюе пісьменніка. Так, Д. Бугаёў заўважае, што пісьменніка даўно хваліла тэма палону, бо В. Быкаў, як піша даследчык, «заўсёды востра рэагаваў на трагедыю прайвай вайны. А ў лёсе палонных гэтая трагедыя сканцэнтравалася наймацней». На думку Д. Бугаёва, так ці іначай гэтая тэма закралася ў «Жураўліным крыку», «Здрадзе», «Пастцы», «Мёртвым не баліць», «Праклятай вышыні», але з найбольшай паўнатай выявілася ў аповесці «Альпійская балада». Тое ж самае можна сказаць і пра тэму здрады, якая закрала амаль ва

раўнанні з грунтоўным аналізам аповесці «Сотнікаў», пра якую, дарэчы, добра і адносна нямаюць напісана ў школьным падручніку, аповесці «Знак бяды» ў кнізе Д. Бугаёва пашанцавала менш.

Не на карысць даследаванню і тое, што некаторыя слухныя меркаванні і выказванні крытыкаў, якія пісалі пра гэтую аповесць, Д. Бугаёў не ўлічыў і не прызнаў. Так сталася ў першую чаргу з артыкулам Я. Лецкі («Пярэдадзень эпопеі», «ЛіМ», 30.11.1984), многія палажэнні якога засталіся па-за ўвагай даследчыка, многія ж былі проста аспрэчаны. І, думаецца, не заўсёды пераканаўча. Ці так ужо памыляўся Я. Лецка, як здаецца Д. Бугаёву, калі сцвярджаў, што да «Знака бяды» ў В. Быкава не было такога «цэласнага і арга-

наўча, калі, да прыкладу, аналізуецца мастацкі твор, вызначаюцца адносіны пісьменніка да жыцця і рэчаіснасці. Але, думаецца, у той жа час гэты прыём бывае і небяспечным, бо пісьменнік, як і жонны чалавек, можа быць суб'ектыўным, можа памыляцца. Тым больш, што і сам В. Быкаў, здаецца, не прэтэндуе на ісціну ў апошняй інстанцыі. І калі, напрыклад, І. Дзядкоў у сваёй манаграфіі аспрэчвае тэарэтычныя погляды В. Быкава на суадносіны формы і зместу ў мастацтве, аўтарытэт народнага пісьменніка ў вачах чытачоў ад гэтага не змяняецца. Больш таго, воблік празаіка паўстае ў канкрэтных абрысах свайго часу і яго складаных праблем жывым і чалавечым, а не забранзавелым помнікам, догмай.

Сёння многія паўтараюць выказванне У. І. Леніна аб тым, што найлепшы спосаб забіць палітычнага дзеяча — ператварыць яго ў абраз. Думаецца, што і з вялікіх пісьменнікаў не варта рабіць абразы. Гэта не на карысць ні творца, ні літаратуры.

У СВАІМ даследаванні Д. Бугаёў не абмянае публіцыстыку В. Быкава. У прыватнасці, даследчык аналізуе кнігу «Праўдай адзінай» (1984 г.), куды часткова увайшлі быкаўскія артыкулы, выступленні, інтэр'ю. Асабліва ўвага ў даследаванні Д. Бугаёва ўдзелена выступленню В. Быкава на VIII з'ездзе пісьменнікаў Беларусі, дзе выказвалася думка пра «важнасць для нацыянальнай літаратурнай мовы, якую мы павінны ўсямерна шанавача, берагчы, вельмі ашчадна развіваць і ўдасканальваць у рамках разумнае моўнае практыкі, а не гвалціць яе канцылярызмамі, не разносіць па рэгіянальных і хутаранскіх дыялектных закутках, ператвараючы ў моўны кангламерат, даступны хіба літаратурным снобам і маларазумелым народу». У сваёй кнізе Д. Бугаёў развівае і падтрымлівае думку В. Быкава, што «зложыванне дыялектызмамі вяртае да моўнага правінцыялізму, які аслабляе дзейнасць літаратуры, яе здольнасць актыўна ўплываць на шырокія масы». У якасці прыкладу такога злоўжывання даследчык прыводзіць творы В. Адамчыка і І. Пташнікова. І спасылка на выказванне В. Быкава ўсё на тым жа пісьменнікім з'ездзе аб тым, што такія «правінцыяльныя (рэгіянальныя) тэндэнцыі... разбураюць нацыянальнае адзінства літаратурнай мовы».

Праблема «правінцыяльнай абмежаванасці» і «хутаранскіх закуткаў», думаецца, невыпадкова паўстала менавіта на VIII з'ездзе СП БССР. Водгалас тых перадз'ездаўскіх дыскусій і спрэчак, што распачаліся артыкуламі Г. Далідовіча і Я. Лецкі, надрукаванымі ў «ЛіМе», у многіх літаратурнакрытычных працах адчуваецца да сённяшняга дня. Што ж тады казаць пра выступленні на з'ездзе, выступленні, якія адбываліся на гарачых слядах падзей, у абвостранай дыскусійнай атмасферы, з натуральнымі ў такіх умовах зацягасцю і перабольшваннямі? Менавіта такое падсвядомае перабольшванне, эмацыянальнае перабар і адчуваюцца на маю думку, у згаданым выступленні В. Быкава.

Праблема літаратурнай мовы і ўзаемаадносін яе з дыялектамі асабліва актуальная сёння, і не толькі для нашай рэспублікі. І, напэўна, выпадковым збегам абставін не растлумачыць той факт, што цікаваць да гэтага пытання асабліва абвастрылася ў 60-я гады, у час так званай «кадлігі». І сёння, у часы перабудовы. І гэта заканамерна, бо праблема мае не толькі мовазнаўчы, але і сацыяльны, грамадскі аспект. «Родная мова, псіхалогія і традыцыя — святая тройца, дзякуючы якой іс-

(Зананчэнне на стар. 6).

КРЫТЫКА, ВІБЛІЯГРАФІЯ

Галіна ТЫЧКА

У ПРАСТОРАХ І У ЧАСЕ

ванню займае асобнае месца: яна прызначана вучням сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту. І гэта ў многім вызначае спецыфіку і вартасць выдання. У сярэдняй школе творчасці В. Быкава па праграме адводзіцца, думаецца, усё ж недастаткова часу. У сёмым класе 4 гадзіны даецца на вывучэнне ранняй аповесці «Жураўліны крык», у дзсятым класе ў праграму ўключаны «Сотнікаў» і «Абеліск», але гэтыя творы ўваходзяць у раздзел «Сучасная літаратура», на які адводзіцца ўсяго 9 гадзін, а ахоплівае гэты раздзел 24 творы сучаснай беларускай літаратуры.

Праўда, творы В. Быкава ёсць яшчэ ў спісах для паэтычнага чытання. Аднак па-за межамі школьнай праграмы застаецца аповесць «Знак бяды» — адна з вяршынь не толькі быкаўскай творчасці, але і ўсёй сучаснай беларускай літаратуры, і многія іншыя творы пісьменніка. Наўрад ці змогуць мець яснае ўяўленне са школьнай праграмы вучні і выпускнікі сярэдняй школы і аб складаных філасофска-маральных пошуках пісьменніка, аб месцы і значэнні быкаўскага твора ў сучаснай савецкай літаратуры. Усе гэтыя праклі і недахопы сучаснай школьнай праграмы і павінна ў нейкай ступені выправіць кніга Д. Бугаёва.

Арыентацыя на ўспрыманне школьніка асабліва адчуваецца ў першых раздзелах манаграфіі, дзе расказваецца пра шлях у літаратуру і творчы пазіцыі пісьменніка. Стрымана і лаканічна распавядае крытык пра дзяцінства В. Быкава, яго нялёгкае ваеннае шлях, пра ўмовы і абставіны, у якіх фарміраваўся і мужней характар і светапогляд будучага творцы. Д. Бугаёў вылучае на першы план тры моманты ў біяграфіі пісьменніка, якія ў ранейшых даследаваннях закраліся мала ці абмяліся зусім. Так, даследчык расказвае пра дзіцячы і юнацкія захапленні В. Быкава мастацкай літаратурай. Імёны пісьменнікаў, назвы твораў беларускай, рускай, замежных літаратур, якія аказалі ўплыў на фарміраванне светапогляду і творчасці В. Быкава, Д. Бугаёў прыводзіць, зыходзячы з выказванняў самога пісьменніка.

Творчасць В. Быкава крытык разглядае ў храналагічным парадку, і гэта дазваляе лепш

ўсіх ранніх творах пісьменніка, але найярчэй уасобілася ў «Сотнікаве». Вобраз Рыбака, з якім звязаны асноўны матыў здрады, выклікаў асабліва розначынны ў крытыцы. Насуперак меркаванням некаторых даследчыкаў, якія сцвярджалі, што ўся бяды ў «малой адукаванасці і слабай нацыянальнасці» Рыбака, Д. Бугаёў выказвае думку, што «аўтар звязвае здраду з заніжанасцю маральна-этычных уяўленняў Рыбака, з недастатковай развітасцю яго духоўнага свету, які вызначаецца не толькі і, можа, не столькі ўзроўнем адукаванасці, колькі ўсім жыццёвым вопытам чалавека, яго светапоглядам, яго ідэйнымі пераконаннямі, грамадзянскай сталасцю ці нясталасцю». І што цікава, гэтую ж думку, толькі трохі ў іншым ракурсе, выказаў нядаўна і Ю. Сахракоў, які адзначаў, што ў аснове духоўнага падзення героя ў творах В. Быкава апошніх гадоў «далёка не заўсёды жывельны страх, адчай, прага выжыць любой цаной, але і непахісная ўпэўненасць у сваёй інтэлектуальнай перавазе» («Наш сучасны», 1987, № 12).

Не толькі «Сотнікаў», але і іншыя аповесці В. Быкава маюць розначынны ў крытыцы. Да прыкладу, тыя ж «Круглянскі мост» і «Мёртвым не баліць». Аналізуючы гэтыя творы, Д. Бугаёў слухна і пераканаўча аспрэчвае многія несправядлівыя ці памылковыя іх ацэнкі. І ў той жа час крытык часта і да месца спасылкаецца на цікавыя выказванні даследчыкаў быкаўскай творчасці. Па-за ўвагай Д. Бугаёва не засталіся і вялікія манаграфіі, і шматлікія газетныя публікацыі, і водгукі чытачоў і крытыкаў на той або іншы твор пісьменніка. Арганічная сістэма быкаўскага твора ў даследаванні Д. Бугаёва да таго ж паўстае ў кантэксце дасягненняў савецкай, і ў першую чаргу сучаснай беларускай літаратуры.

Даследаванне Д. Бугаёва з цікавасцю прычытаюць не толькі вучні сярэдняй школы. Будзе карыснай гэтая кніга і для настаўнікаў роднай мовы і літаратуры. І менавіта таму ў кнізе, думаецца, варта было б больш увагі надаць тым быкаўскім творах, якія не ўвайшлі ў школьную праграму. І ў першую чаргу, несумненна, аповесці «Знак бяды». У па-

нічнага народнага характару». У супрацьвагу гэтай меркаванню Я. Лецкі Д. Бугаёў, абпіраючыся на аўтарытэт П. Панчанкі, прыводзіць «сунушальную шарэнгу» быкаўскіх герояў, якія — «наш народ» і «глыбокія народныя характары». Вядома, ніхто не стане адмаўляць у прыналежнасці да беларускага народа ўсім тым героям В. Быкава, але, думаецца, Я. Лецка нездарма акцэнтаваў увагу на «цэласнасці і арганічнасці» гэтага характару менавіта ў аповесці «Знак бяды». Бо якраз тут з'яўляецца ў В. Быкава, паводле выказвання Я. Лецкі, «эпічнае асэнсаванне лёсу народа на скрыжаваных гістарычнага быцця», якое дасягаецца «стыкоўкай калектывізацыі з вайной». Глыбокі антываенны пафас, якому Д. Бугаёў аддаў перавагу пры аналізе гэтага твора, не можа стаць вызначальнай рысай аповесці, бо гэта ўвогуле характэрная асаблівасць усёй быкаўскай творчасці. І да таго ж найярчэй яна правялілася якраз не ў «Знаку бяды», а ў «Кар'еры», дзе, як пісаў у рэцэнзіі на гэтую аповесць В. Жыбуль, «герой жывуць у свеце не менш перадаваеным, чым пасляваеным».

Менавіта калектывізацыя, пад выгодам якой «праводзіўся генэцід, знішчалася і ўтопталася ў гразь гістарычна спадчына народа» (В. Распуцін), і Вялікая Айчынная вайна, калі гэты прыніжаны, абражаны ў сваіх лепшых пачуццях народ падняўся на абарону бацькаўшчыны, і ствараюць тое сілавое поле, той жыццёвы матэрыял, які ўжо сам пачынае дыктаваць пісьменніку і выбар цэнтральных герояў (пагадзіцеся, не вельмі ўжо звыклых для В. Быкава), і сістэму вобразна-выяўленчых сродкаў, і натуральны лад мовы, дзе выразна адчуваецца ўплыў паўночна-ўсходняга дыялекту. (Праўда, не ў яго сённяшнім скалечаным стане).

Увогуле, у кнізе Д. Бугаёва, у яго развагах пра той ці іншы твор пісьменніка, у яго ацэнках быкаўскіх герояў назменная адчуваецца прысутнасць аўтара, самога В. Быкава. Даследчык удала выкарыстоўвае цытаты з публіцыстычных выступленняў, інтэр'ю, мастацкіх твораў пісьменніка, каб пацвердзіць тую ці іншую сваю выснову. Гэта вельмі перака-

У ПРАСТОРЫ І Ў ЧАСЕ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

не сутнасць сутнасці: аснова асноў і сэнс сэнсу асобы — нацыянальная самасвядомасць, — піша ў артыкуле «Дзеля жыцця» («ЛГ», 17.02.1988) выдатны грузінскі пісьменнік Атар Чыладзе. Народ, які не можа ствараць духоўна каштоўнасці, — гіне. Гэтай высновае, бадай, ніхто не стане прэчыць. Але ж для таго, каб ствараць гэтыя каштоўнасці, недастаткова, як гаворыць той жа А. Чыладзе, «толькі жадання ці таленту, неабходна і адрознае ад усіх светаўспрымання, самабытны падыход да рэчаіснасці», а дакладней тая самая нацыянальная самасвядомасць, якая і складаецца з адзінства мовы, псіхалогіі і традыцыі. На жаль, у гэтую ісціну не могуць паверыць многія творцы, асабліва ў нашай рэспубліцы, спадзеючыся ствараць шэдэўры мастацтва без апірышча на нацыянальную глебу.

Агульны стан застою, калі ў нашым жыцці, як піша публіцыст А. Нуйкін, з'яўлялася «нават нешта ў выглядзе навуковых мафій», парушэнні прынцыпаў ленынскай нацыянальнай палітыкі не маглі становіцца паўплываць на развіццё нацыянальнай культуры, і на развіццё мовазнаўства ў прыватнасці. Збліжэнне нацыі і зліццё моў, няма чаго хавацца, у нас ахвотна прыспешвалася, бо ў функцыянераў яшчэ з далёкіх часоў калектывізацыі заўсёды існавала спакуслівае жаданне, кажучы словамі аднаго з коласаўскіх герояў, выканаць распраджэнне начальства «больш як на сто працэнтаў».

Ці ж трэба дзівіцца, што наша літаратурная мова аказалася ў такім становішчы, калі ёй цяжка ўплываць на дыялекты, бо для іх развіцця «асноўнае значэнне... маюць «выпраменьванні здалёку» (Sfrohungen aus der Ferne), якія прыносяць з сабой «культурныя элементы вядучага пласту» (Bildungselemente der fuhrenden Schicht), і якія распаўсюджваюцца з гарадскіх цэнтраў разам з новымі людзьмі, звычаямі, казкамі, песнямі і г. д., сцвярджае нямецкі лінгвіст А. Бах. (Цытуе па кнізе В. Жирмунскага «Немецкая диалектология», М.-Л., 1956).

Нашы гарадскія цэнтры, як вядома, у асноўным рускамоўныя. І тыя «культурныя элементы», якія сёння ідуць на перыферыю, з'яўляюцца пераважна лексічнымі запазычаннямі з рускай мовы. Можна згадаць прыклады, якія прыводзіць у артыкуле «Беларускае савецкае мовазнаўства: здабыткі, праблемы, шляхі развіцця» (часопіс «Беларуская мова і літаратура ў школе», № 2, 1988) А. І. Жураўскі — дырэктар Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа АН БССР, член-карэспандэнт АН БССР: «На воцат вуксус гавораць цяпер», «Кішэнь, а цяпер кажучы карман», «Калісь мужчыны галіліся, цяпер гавораць брыцца» і г. д.

Вучоныя-дыялектолагі, у прыватнасці А. Крывіцкі («Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі», Мн., 1961), той факт, што запазычаны з рускай мовы ў беларускіх дыялектных гаворках «замацоўваюцца ў слоўніку, як правіла, толькі са змяненнем гукавога складу адпаведна мясцовым асаблівасцям, ...мясцовая лексіка не прыстасоўваецца для назваў прадметаў, з'яў-

і працэсаў сучаснасці», тлумачыць як тэндэнцыю да заняпаду гэтых гаворак.

У такой сітуацыі ці варта бачыць пагрозу адзінству агульнанацыянальнай літаратурнай мовы ў тым, што той альбо іншы пісьменнік ужыве дыялектнае слова, не зафіксаванае ці пададзенае ў слоўніках як абласное? І з кантэксту такое слова заўсёды можна зразумець. А колькі арганічных для мовы, несправядліва забытых слоў вярнулі да жыцця нашы літаратары! Так, напрыклад, У. Дубоўка ў гутарцы з А. Гардзіцікім («Дыялогі», Мн., 1968) успамінае, што яго прымушалі склапаць спецыяльны слоўнік да зборніка «Трысцё» для слоў: апантаны, водар, імкліваць, строма, трысць, багавінне, ашчаперыць, а сёння гэтыя словы трывала ўвайшлі ў агульнанародны ўжытак.

Як можна баяцца сёння пагрозы «дыялектычнага заталення», калі носьбітаў дыялектаў у нашай літаратуры становіцца з кожным годам усё менш і менш? У. Дамашэвіч так піша пра сённяшніх маладых літаратараў: «Мова, за рэдкім выключэннем, засмечана, часам няма элементарнай пісьменнасці».

Нармалізацыя граматычнага ладу і слоўнікавага складу беларускай літаратурнай мовы — справа неадкладная. І гэта справа — агульнанародная. І асаблівае значэнне тут набывае грамадзянская пазіцыя пісьменніка, яго слова, яго аўтарытэт. Гэта вельмі важна ў нашай моўнай сітуацыі, калі погляды беларускіх мовазнаўцаў не заўсёды вызначаюцца паслядоўнасцю і аб'ектыўнасцю. Варта прыгадаць артыкул М. Бірылы «Роўная сярод роўных». Альбо ўжо згаданы артыкул А. Жураўскага, у якім вучоны спасылася на выказванне вядомага рускага мовазнаўцы А. Шахматава: «Дзіўна было б наогул, калі б вучоная ўстанова замест таго, каб паказаць, як гавораць, асмельвалася б вызначаць, як трэба гаварыць». Чым жа растлумачыць тады такое раздражненне ў наступным выказванні самога А. Жураўскага: «У наш час у друкаваных выданнях усё радзей можна сустрэць назоўнікі напамін, напамінак, дзеясловы напамінь, прыпомінь, успомінь», замест іх больш часта сталі ўжывацца згадка, згадаць, нагадаць, прыгадаць, узгадаць, якія ўжо трапляюць і ў слоўнікі, паколькі слоўнікі павінны рэгістраваць усё, што замацоўваецца ў друкаваных выданнях? Несур'ёзна ў вуснах вучонага гучаць наступныя аргументы:

«...для некаторых аўтараў (маюцца на ўвазе ўсе, хто ўжывае словы згадка, згадаць, выснова, сярэднявечча, нагода, слынны, афіцыйны і т. п.— Г. Т.) аўтарытэт эмігранцкіх выданняў аказваецца вышэйшым, чым меркаванні народнага пісьменніка Беларусі (К. Крапівы. — Г. Т.), які да таго ж з'яўляецца рэдактарам усіх (!?) сучасных важнейшых слоўнікаў беларускай літаратурнай мовы». (Перад гэтым А. Жураўскі да ліку важнейшых адносіў і руска-беларускі слоўнік пад рэдакцыяй А. Александровіча).

Аднак, думаецца, што ў вачах гэтых самых аўтараў (большасць з якіх і чужы не чула пра тыя эмігранцкія выданні, з якіх нібыта «запазычвае» гэтую лексіку) аўтарытэт нашых мовазнаўцаў-академікаў быў бы значна вышэйшым, калі б яны прытрымліваліся больш аб'ектыўных і паслядоўных поглядаў. Цяжка зразумець А. Жураўскага, які ў сваім артыкуле з затоненым смуткам

гаворыць аб тым, што 30—50-ыя гады «характарызаваліся адноснай устойлівасцю лексічных норм», а ў 60-ыя гады беларуская літаратурная мова «ўступіла ў стадыю дэнармалізацыі, разбурэння традыцыйных, граматычных і лексічных норм». Застаецца згадаць, што гэтая дэнармалізацыя ў беларускай літаратуры пачынаецца з выхаду ў свет «Палескай хронікі» І. Мележа, у якой пісьменнік свядома звярнуўся да дыялектнай лексікі, бо, як пісаў ён пазней у «Жыццёвых клопатах», быў «перакананы, што гэта патрэбна. Людзі ў творах павінны гаварыць так, як у жыцці. Па-зямному, па-сапраўднаму».

Разгубіцца чытач і тады, калі на адной старонцы артыкула А. Жураўскага сустрэне ўшчуванні В. Адамчыку, І. Пташнікаву, Г. Далідовічу за прэмернае захапленне дыялектызмамі, а на другой — прачытае, што «ўдалай можна лічыць мову персанажаў таго ж рамана Пташнікава «Алімпіяда», дзе героі сапраўды гавораць сучаснай дыялектнай мовай». Няўжо для таго, каб «можна было лічыць удамай» і мову персанажаў гістарычных раманаў В. Адамчыка і Г. Далідовіча, пісьменнікам варта перайсці адно на сучасную дыялектную гаворку? Гаворку, у якой па прызнанню самога А. Жураўскага, «адбываюцца значныя зрухі ў бок збліжэння з рускай мовай», а паводле іншых мовазнаўцаў — тэндэнцыі да заняпаду.

Артыкул А. Жураўскага мае самае непасрэднае дачыненне да нашай сярэдняй школы. У нейкай ступені ён успрымаецца як рэкамендацыя для настаўніка роднай мовы. І таму кожная думка, кожная выснова павінны быць максімальна прадуманыя, пазбаўленыя ўсяго суб'ектыўнага, другаснага, прыватнага.

Д. Бугаёў у сваёй кнізе звяртае ўвагу на «быкаўскую бескампраміснасць у адстойванні сваіх пераконанняў». Што ж, такая бескампраміснасць не дзіва. Але, напэўна, яшчэ большую грамадзянскую мужнасць трэба мець, каб прызнаць памылковасць сваіх пераконанняў. І хочацца верыць, што гэта пад сілу не аднаму В. Быкаву. А пра тое, што погляды самога В. Быкава на гэтае пытанне перажылі пэўную эвалюцыю, сведчыць яго найлепшы, на сённяшні дзень, твор — «Знак бяды», дзе дыялектыя паўночна-ўсходнія «лаццо» і «варахобе» натуральна ўваходзяць у кантэкст літаратурнай мовы.

І як не было б «Палескай хронікі» І. Мележа, трылогіі В. Адамчыка, рамана І. Пташнікава «Алімпіяда» без выкарыстання дыялектнай стыхіі, не было б без гэтага і аповесці В. Быкава «Знак бяды», іншых твораў нашай літаратуры, глыбоканацыянальных і гэтым цікавых і іншым народам. Бо ўсе гэтыя творы набылі шырокую вядомасць менавіта з-за адлюстравання ў іх бацькаўшчыны «ва ўсім: і ў прасторы, і ў часе, і ў атмасферы сацыяльна-псіхалагічных, этнаграфічна-бытавых, інтымна-эмацыянальных калізій дзеючых асоб, і, зразумела, у асаблівасцях мясцовага маўлення». Так піша М. Абабурка ў кнізе «Развіццё мовы беларускай мастацкай літаратуры» (Мн., 1987). Як бачыце, гэтае сцвярджэнне належыць таксама вучонаму-мовазнаўцу...

З ГЛЫБІНІ ВЯКОЎ

Л. Дайнека. След ваўкалака. Раман. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

Прыкметана не мною: цікавасць беларусаў да сваёй гісторыі няспынна расце. І гэта натуральна. Ужо са школьнай парты чалавек задумваецца, адкуль карані яго, як жылі продкі, якімі шляхамі прыйшлі яны да Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Чым лепей высвятляе чалавек бліжняе поле мінулага, тым больш цікавіць яго далёкія пласты. Пытанне: «Хто мы і адкуль?» спалучаецца з пытаннем: «Хто я і які?»

Задавоіль такую дапытлівасць заклікана гісторыя. Яна ў некаторай ступені адказвае на такія пытанні. Аднак толькі ў некаторай.

Мне, напрыклад, у свой час давялося слухаць лекцыі і чытаць падручнікі Л. Абэцэдарскага па гісторыі Беларусі. Шчыра прызнаюся, не шмат прыкметнага і значнага асела ў памяці. Прамільгнула нейкая чарада разрозненых фактаў, падзей, імёнаў, не афарбава-

ных жывым вобразным словам, не прасякнутых чалавечымі пачуццямі. Далёкімі, чужымі, шэрымі здаваліся мне мае продкі ў адлюстраванні вучонага-гісторыка. Упэўнены, што такое ўспрымання пачутага і вывучанага засталася ва ўсіх маіх аднагодкаў.

Можна, таму з асаблівай сілай прыцягвае да сябе мастацкае ўвасабленне гісторыі нашага народа. Няхай яно не заўжды дакладна дакументальнае, няхай пераважае не факт, а фантазія аўтараў, але чытач звычайна прымае іх з задавальненнем. Попыт на такую літаратуру вялікі.

Толькі што беларуская гістарычная раманыстыка папоўнілася яшчэ адным творам, які заслугоўвае ўвагі масавага чытача. Гэта «След ваўкалака» Леаніда Дайнекі.

Пісьменнік адкрыў нам перыяд, які лічыцца, бадай, адным з найбольш складаных у

ДУМКА ЧЫТАЧА

«НЕ МАЮЧЫ НАМЕРУ ПАВУЧАЦЬ...»

Кожны чалавек сваё першае знаёмства з навакольным светам пачынае з самай мілагучнай і самай чароўнай матчынай мовы, з гаворак, якія бытуюць у родных мясцінах.

У розных кутках нашай рэспублікі народныя гаворкі маюць свае адметныя рысы і асаблівасці фанетычнага, марфалагічнага і словаўтваральнага характару. Мы ж сваю ўвагу спынім на лексічным складзе гаворак, а дакладней — на некаторых словах, якія чамусьці не знайшлі свайго месца ў лексікаграфічных крыніцах.

З упэўненасцю можна сцвярджаць, што сярод рыбалоў і палюўнічых (і не толькі сярод іх) не знойдзецца такога дзівака, які не ведае, што такое ПРЫІМАНКА. І хаця лексэмай карыстаюцца паўсюдна, у беларускай мове, на жаль, яна вядома як дыялектная. Слово «прыманка» (тое, чым прынаджваюць птушак... рыбу, жывёл) адпавядае беларускае літаратурнае — прынада.

Давайце звернемся да твораў беларускіх пісьменнікаў.

«Ён (звер) браў прыманку, і сквіцы капкана замкнуліся, сціснуўшы горла» (Э. Самуйлёнак). «Яўхім нёс на плячы чатыры вуды. На іх вісела вязерца для прыманкі...» (П. Пестрак). «Ракі, ірвучы кляшнёямі прыманку...» (В. Хомчанка). «Якраз жа ў той момант на прыманку бралася новая «рыбка»...» (Б. Сачанка).

Як бачым, лексэма бытуе ў народных гаворках Верхнядзвінскага (тут прайшлі дзіцячыя гады Э. Самуйлёнка), Івацэвіцкага (радзіма П. Пестра-

ка), Касцюковіцкага (радзіма В. Хомчанкі) і Хойніцкага (радзіма Б. Сачанкі) раёнаў. А з гэтага можна ззначыць, што слова мае распаўсюджанне адпаведна ў Віцебскай, Брэсцкай, Магілёўскай і Гомельскай абласцях.

А цяпер звернемся да беларускіх слоўнікаў. Чацвёрты том Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы ўбачыў свет ў 1980 годзе. Слова «прыманка» як дыялектнае або нават русізм складальнікамі апушчана. Аднак, разам з гэтым, узнікае пытанне, чаму ж лексэма «матыль» тлумачыцца слоўнікам так: «Лічынка кама-ра, якая жыве ў глеі і служыць ПРЫІМАНКАЙ пры лоўлі рыбы?»

«Слоўнік народных гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча» слова «закроп» падае як «ПРЫІМАНКА з пахучай травы»; «Тураўскі слоўнік» лексэму «прытвор» — як «ПРЫІМАНКА для пчол у пустым вуллі», лексэму «творба» — як «ПРЫІМАНКА для пчол», а лексэму «ворыць» — як «Пырская, крапіць вулей ПРЫІМАНКАЙ для прываблення пчол». У «Матэрыялах для слоўніка Гродзенскай вобласці» (аўтар Сцяшківіч Т. Ф.) і слова «прыманка», і слова «прынада» тлумачыцца лексэмай «ПРЫІМАНКА».

Міжволі ўзнікае думка, што беларускія лексікаграфы — жадаюць таго ці не — усё ж вымушаны ўводзіць гэтыя словы ў свае даследаванні. Ці не таму, што яны перадаліся нам ад продкаў?

гісторыі беларускага народа: час княжання ў Полацку Усяслава Брацка-Усяслававіча (1044—1101 гг.). Тады прайшло яшчэ мала часу пасля пачатку хрышчэння Кіеўскай Русі, якое наклала глыбокі адбітак на ўсё гісторыі ўсходняга славянства.

Падзеі, апісаныя ў рамане «След ваўкалака», мелі месца ў жыцці. Канва іх выразна пракладзена ў летапісах, у славуі «Слове аб палку Ігаравым». Аднак там была толькі канва. Прычым, як ужо сказаў вышэй, гісторыі падавалі нам не больш, як схему тых даўніх падзей.

Л. Дайнека ажывіў гэтую схему шматлікімі чалавечымі характарамі. Ён нібы кінуў яркі прамень у глыбіню стагоддзяў і высветліў бурлівае жыццё людзей таго далёкага часу. І яны паўсталі перад намі ва ўсіх складаных узаемаадносінах, у няспынным змаганні, у крываваых сечах. Разам з тым у рамане паказаны і духоўны свет людзей розных сацыяльных груп і розных вераванняў. Густа пераплецены ў творы чалавечыя лёсы.

Галоўная тэма рамана, як мне здаецца, — працэс хрысціянізацыі Русі. Значнальна, што твор завершаны якраз к тысяччагоддзю гэтага гістарычнага факта. Ён дае нам аб'ектыўнае ўяўленне, як усё адбывалася тады, якія сілы сутыкнуліся ў бязлітаснай барацьбе.

Як вядома, разам з распадам Рымскай імперыі на Заходнюю і Усходнюю на дзве галіны раздзялілася і хрысціянства — на каталіцызм і праваслаўе. Цэнтрам каталіцызму застаўся

Рым, цэнтрам праваслаўя — Візантыя. З Візантыі праваслаўе падалося на ўсход у Кіеўскую Русь.

А тут спрадвечу была свая рэлігія — славяне пакланяліся ідалам: Перуну, Сварогу, Дажбогу і іншым багам. Яны перадаваліся з веку ў век і выражалі духоўныя патрэбы людзей дафеадальнага перыяду.

Хрысціянства прыйшло на Русь не толькі з крыжам, але і з мячом. Яно складала каменных і драўляных ідолаў з той жорсткасцю і лютасцю, як і галоўны непакорны «паганцаў» — язычнікаў, якія не хацелі здаваць старажытным багам. Супраціўленне непакорных было страшэнным.

Усё гэта вобразна паказана ў рамане «След ваўкалака». Галоўнай, а дакладней, загаловаўнай фігурай у ім з'яўляецца полацкі князь Усяслаў. Невыпадкова яму далі мянушку Чарадзея. Вобраз гэты неадназначны, складаны. Прыняўшы хрысціянства, князь душой заставаўся яшчэ ў рэлігіі сваіх продкаў. За такую дваістасць атрымаў ад праціўнікаў і мянушку ваўкалака, пярэваратня.

Як вынікае з гістарычных крыніц і са «Слова аб палку Ігаравым» і што добра паказана ў рамане «След ваўкалака», — Усяслаў быў сапраўды вядомым воінам і таленавітым чалавекам. У рамане мы застаём яго ў цяжкі час: у 1067 годзе кіеўскія князі браты Яраславічы разбілі яго войскі на рацэ Нямізе, а потым заманілі ў Оршу быццам на перагаворы аб міры і захапілі ў палон. Завезлі яго ў Кіеў разам з сы-

намі Расціславам і Барысам, пасадзілі ў поруб (цяжкі) і прыкавалі да сцяны ланцугамі. Вераломства кіеўскіх князёў, парушэнне клятвы, якую далі на крыжы, яшчэ больш пахінула веру Усяслава ў праведнасць хрысціянства.

На такім фоне разгортваюцца далейшыя падзеі ў рамане. Злавеснай фігурай выступае кіеўскі ігумен Феадосій. Ён прагне крыві непакорнага полацкага князя і яго сыноў, бо лічыць іх нявернымі хрысціянамі. Гэта нягледзячы на тое, што Усяслаў збудаваў у Полацку цудоўны, слаўны на многія вякі храм Сафіі — дом хрысціянскай божавай мудрасці.

Цяжкія выпрабаванні выпалі на долю Усяслава, але ён мужна перанёс усё і застаўся самім сабой — напалову хрысціянінам, напалову — язычнікам, «паганцам». Яму добра былі зразумелыя пачуцці і духоўныя патрэбы простых людзей, якія хаваліся ў пушчах ад прымусовага хрышчэння, вымушаны былі жыць дзікім, амаль звярыным жыццём. Затое яны захоўвалі свае абрады, маліліся сваім старажытным багам.

Аўтар рамана не ідэалізуе «паганцаў». Больш таго — паказвае, што і ў іх асяроддзі, у іх рэлігіі нямаюць жорсткасці і дзікуства. З вялікай пераконаўчасцю ён раскрывае, што ход гісторыі — не на баку «паганцаў», што яны асуджаны на выміранне, бо хрысціянства больш жывучае, больш прыстававана да феадальнага ладу. Век абшчыннага грамадства адыходзіў разам з яго вераваннем, культамі, побытам, ма-

раллю. Царква верна служыла феадалам, а феадалы ўсімі сродкамі і сіламі падтрымлівалі царкву. Першабытныя багі аджылі сваё і — хоць і з крываваым супраціўленнем — здавалі адну пазіцыю за другою, саступаючы месца Хрысту.

Леанід Дайнека стварыў прывабныя вобразы простых людзей таго часу. Асабліва ўдаліся яму дзіця прыроды, вясёлы і мудры рыбак Ядрэйка, таленавіты малады кузнец Белавалод з яго прыгожай каханкай, а потым жонкай Ульяніцай, якой наканавана было пра жыць вельмі мала. Светлым было іх каханне і горкай, цяжкай для Белавалода смерць Ульяніцы.

Тут, можа, не як папрок, а толькі як заўвагу, хацелася б адзначыць, што малавата паказаны ў рамане героі ў працы. Гэты бок іх жыцця толькі абзначаны.

Магчыма, сам час тут паўплываў: тады ж ішлі няспыныя войны паміж князямі за ўладу, кожны з князёў імкнуўся пашырыць свае землі, пакарыць суседзяў, нават родных братаў, нажыцца за іх кошт. Чытаеш раман і міжвольна задумваешся: якая гэта спрадвечная і страшная для народаў сіла — прага да ўлады, імкненне стаць над людзьмі, падпарадкоўваць іх сабе, узвышацца над усімі! Нездарма ж яшчэ геніяльны аўтар «Слова аб палку Ігаравым» пісаў з болем і трывогай пра згубныя міжусобныя войны рускіх князёў, заклікаў да адзінства, да ўмацавання рускай зямлі. І тым не менш хацелася б ведаць, як складаў-

ся і праяўляўся побыт людзей таго часу.

Рамантычна намалевана ў творы сюжэтная лінія старшага дружынніка Рамана і баярскай дачкі Кацеры. З першага пагляду пакахалі яны адзін аднаго, насуперак волі бацькі Кацеры — баярына Аляксея. Калі Раман з невялікай дружынай падаўся ў Кіеў, каб уратаваць свайго любімага князя Усяслава, Кацера паследавала за ім і перажывала ўсе нягоды небяспечнага і складанага вандравання.

Хацелася б падкрэсліць высокую мастацкую вартасць гэтага твора. У ім багата, сакавітая мова, якая адкрывае самы верны шлях да сэрца кожнага беларуса. І што асабліва прыемна: раман «След ваўкалака» нясе ў сабе водар мовы таго даўняга часу, і аднак жа чытаецца лёгка, няма патрэбы зазіраць у слоўнік старажытнай беларускай мовы.

Выклікае задавальненне чытача вобразнасць, паэтычнасць стылю, умненне аўтара знайсці трапную дэталю, якая выразна падкрэслівае і душэўны стан героя, і прыгажосць пейзажу не толькі блізкай нам лясістай Полаччыны, але і стэпавых прастораў поўдня краіны.

Перагортаеш апошнюю старонку рамана «След ваўкалака» і адчуваеш гарачую спагаду да нашых продкаў, якія ў бяскончых нягодах, абліваючыся крывёй і потам, у голадзе і холадзе тварылі гісторыю. І яшчэ такое ўражанне, быццам прычыніўся да ўласнага далёкага, далёкага дзяцінства.

І. НОВІКАЎ.

Пакуль што не прызнана пяцітомным слоўнікам і лексема КАТУШКА. А яна таксама мае ўсе падставы на пэўнае месца ў лексікаграфічных крыніцах. «У сем гадзін, заспаўшы, пайшоў для праходкі са спінігам. Круціць катушку...» (Я. Брыль) «...вудзільна па знешняму выгляду было не горшча за сапраўднае, купленае — дубовае, разборнае... з адшліфаванымі да бляску кольцамі і трымацелямі катушкі». (І. Шымкі).

Слова ПЕЛЬКА «Тлумачальным слоўнікам беларускай мовы» пададзена з паметкай абласное. Для ілюстрацыйнага матэрыялу прыведзены вытрымкі з твораў В. Мысліўца і У. Ляўданскага. Аднак лексема вядома не толькі ў Мінскай вобласці. Яна зафіксавана Ф. М. Янкоўскім у гаворках Глускага раёна («Дыялектычны слоўнік», вып. 1959 г.), Л. Ф. Шаталавай у гаворках Расонскага раёна («Беларускае дыялектнае слова», 1975 г.). Як бачым, слова мае распаўсюджанне ў Магілёўскай і Віцебскай абласцях. Паглязім далей. Адзначана яно Т. С. Янковай у «Дыялект-

ным слоўніку Лоеўшчыны», а таксама ў «Тураўскім слоўніку». Слова ўласціва мове М. Лынькова: «...ці кайстру надзень ці камень на шыю ды ў пельку...» І мове Б. Сачанкі: «...а праз каробачкі, якія паставілі на Віці яшчэ павіду ў высечаныя ў лёдзе пелькі».

Не знойдзем мы ў «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» і слова НАЖЫЎКА. Можна прывесці яшчэ шэраг слоў, якія бытуюць у народных гаворках і сустракаюцца ў творах беларускай мастацкай літаратуры, але пакінуты пазза ўвагай «Тлумачальным слоўнікам беларускай мовы». Толькі ў гэтым выпадку тэма нашых разважанняў выйдзе з русла рыбаловацкай тэрміналогіі.

Шчыра кажучы, пяцітомны наш слоўнік мае шмат хібаў і няўваг да роднае мовы, а таму над ім трэба яшчэ працаваць ды працаваць.

Магчыма, узброіўшыся дадатковым шэрагам цытатаў з твораў беларускай мастацкай літаратуры, аўтар гэтых нататак змог бы пацвердзіць свае меркаванні ў большай ступені. Але пасля знаёмства з артыкулам

прафесара А. І. Жураўскага «Марым пра ідэальны слоўнік?» («ЛіМ» 5.11. г. г.) вырашыла даслаць іх у незавершаным стане.

Бясспрэчна, што з довадамі дырэктара Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук БССР нельга не згадзіцца. Вядомы вучоны пераканаўча абгрунтоўвае памылковасць разважанняў В. Скарахода і М. Стомы наконт некаторых слоў.

Аднак, думаецца, мары носьбітаў роднай мовы аб ідэальным слоўніку маюць рацыю, варта толькі кіравацца слушнай парадай, выказанай у артыкуле, і «час ад часу чытаць творы беларускай мастацкай літаратуры». Як шчыры аматар роднае мовы, я яшчэ зазірнула і ў нашы слоўнікі. Сёе-тое ў іх прама скажу, успрымаецца з сумненнем. Не маючы намеру «павуаць беларускіх лексікаграфіў», а толькі абаяраючыся на ўласныя назіранні, выказаю думку, што надышоў час весці размову пра ідэальны слоўнік роднай мовы без запыхталых знака.

Т. СТАХЕЙКА,
філолаг.

г. Мінск.

Часопісы ў чэрвені

«ПОЛЫМЯ»

У раздзеле паэзіі — вершы А. Звонака, Г. Бураўкіна, Ю. Голуба.

Змешчаны апавяданне А. Кудраўца «Пахахуцікі», фантастычна-дакументальнае прыпавесце У. Някляева «Вежа».

Аповесць С. Страціева «Дзіцячя пчолы» (пер. з балгарскай У. Аніскавіча) і вершы І. Шклярэўскага (пер. Р. Барадуліна) прапануюцца ў раздзеле «Новыя пераклады».

Падрыхтаваў творы А. Гаруна да друку і напісаў прадмову «Апавяданні Аляся Гаруна» У. Назбарун.

Друкуюцца педагогічныя нататкі С. Курчылвай «Выхаванне праўды», артыкул С. Польскага «Педагогіка ў чыноўніцкім рангу», нарыс А. Жалызоўскага «На зямлі генерала Сандзіны», старонкі з дзённіка В. Бечыка (прадмова П. Панчанкі, публікацыя Л. Кароткай).

Пра стан сённяшняй беларускай прозы разважаюць П. Дзюбайла («У пошуках героя») і Г. Шупенька («Шунаць і знаходзіць»).

Новыя кнігі рэцэнзуюць А. Марціновіч, Э. Іофэ, І. Чарота.

Пад рубрыкай «Дзядоўнік на Парнасе» прадстаўлены творы А. Вялюгіна.

«МАЛАДОСЦЬ»

З вершамі выступаюць В. Шніп, Ю. Бармута, Г. Пашноў, А. Гуцаў.

Чытач пазнаёміцца з апавяданнямі М. Абабурні, І. Капыловіча, заканчэннем аповесці А. Кажадуба «Дарога на замчышча», лірычнымі запісамі Я. Сіпакова «Наталенне смагі».

Пад рубрыкай «Дарогамі перабудовы» друкуюцца нарыс А. Кукельчыка «Задума, кінутая наперад».

«Тут не спяваюць птушкі» — роздум Г. Станкевіча аб выхаванні моладзі.

На пытанні анкеты «Малодосць» адназначна тыя, хто рыхтаваў збор «Беларуская народная творчасць» — «Паэтычнасць, талент». Л. Забодна рэцэнзуе кнігу прозы У. Рубанова «Цёплы пух адуванчыкаў» — «Радасць ціхая, радасць светлая...»

«БЕЛАРУСЬ»

Пад рубрыкай «Да XIX кан-

ферэнцыі намуністаў краіны» слесар-зборшчык Мінскага станнабудуўнічага завода імя С. М. Кірава У. Палячонан разважае пра недапушчальнасць гульні ў дэмакратыю — «Узвысіцца да адназначнасці».

Публікуюцца апавяданне А. Дударова «На сноне дня», пачатак нарыса В. Жука «Бераг левы — бераг правы», нататкі В. Вярбы «Анталогія аднаго ненапісанага верша»; вершы У. Марука, Л. Геніюша (прадмова М. Ермаловіча), П. Пруднікова; працяг аповесці Ж. Сіменона «Пад страхам смерці» (пер. з французскай А. Асташона).

«Насустрэч рэвалюцыі...» — на пытанні нарэспанданта адназначна аўтар рамана пра Цётку «Крыж міласэрнасці» В. Коўтун і даследчыні літаратуры А. Мальдзіс.

Да 500-годдзя з дня нараджэння Ф. Скарыны прапануюцца фрагменты з паэмы М. Ароцкі «Драма Скарыны» і артыкул А. Белага «Фрэска Скарыны ў Падуі».

«Па шляху ў свет добра» — гутарка з мітрапалітам Мінскім і Беларускай Філарэтам.

«НІМАН»

Увазе чытача прапануюцца падборні вершаў А. Дракахруста «Споведзь», Я. Мінлашэўскага «Сляды» (пер. Ф. Яфімава, С. Яўсеевай, Г. Аўласенкі), Л. Лаўрэнкавай «Рэха».

Друкуюцца пачатак рамана В. Адамчыка «І скажа той, хто прыйдзе» (аўтарызаваны пер. Т. Залатухінай) і дакументальная аповесць А. Кавалёва «Звон мой — памяць».

У раздзеле «Публіцыстыка і нарысы» прадстаўлены Ю. Валашын — «Адмаўленне ад Гіпакрата» і А. Чарняўскай — «Выпадковасць і зананамернасць».

Пра беларускі пейзаж разважае Г. Сачанка — «Ці сугучна душа Айчыны?».

«Нефармалы — хто вы?» — справаздача з пасяджэння «Круглага стала».

Кнігі рэцэнзуюць П. Васючэна («Стронга» У. Ягоўдзіна), В. Локун («Гаспадар-намен» Г. Далідовіча), Ф. Куляшоў («Беларуская проза аб вайне і класічнай традыцыя» В. Жыбуля), В. Тарас («І толькі надпіс...» Б. Бур'яна), І. Барысаў («Застаюся чэкістам!» Т. Гладнова).

ЦІ ЧЫТАЮЦЬ МОВАЗНАЎЦЫ ШЫЛЬДЫ?

Дырэктар акадэмічнага Інстытута мовазнаўства, член-карэспандэнт Акадэміі навук БССР А. І. Жураўскі ў артыкуле «Марым пра ідэальны слоўнік?» піша: «У апошні час у рэспубліканскім друку часта змяшчаюцца публікацыі аб незадавальняючым стане вывучэння беларускай мовы ў пачатковых і сярэдніх школах, аб звужэнні яе грамадска-культурных функцый і г. д. Усе гэтыя пытанні адносяцца да сферы сацыялінгвістыкі, іх вырашэнне залежыць у першую чаргу ад саміх носьбітаў беларускай мовы, а не ад мовазнаўцаў, як гэта здаецца некаторым». Да носьбітаў роднай мовы, як бачым, Жураўскі сябе не залічвае. Ён залічвае сябе толькі да мовазнаўцаў.

Мовазнаўцы ж нашы лічаць свае функцыі другароднымі. Каб вучоныя-мовазнаўцы сапраўды дбалі аб развіцці сацыялінгвістыкі, то яны даўно б распрацавалі навукова абгрунтаваны прапановы аб пашырэнні грамадска-культурных функцый нашай мовы і свае рэкамендацыі прадставілі б ураду рэспублікі.

А. І. Жураўскі павучае М. Стому, В. Скарахода і С. Дубаўца: чытайце, маўляў, творы беларускіх пісьменнікаў і ўсё зразумееце. Кніжкі трэба чытаць. Гэта бясспрэчна. Але ці чытаюць нашы мовазнаўцы, напрыклад, шылды на розных установах гарадоў, пасёлкаў і ўёсак нашай рэспублікі? Каб яны іх чыталі, то заўважылі б, што ў рэспубліцы практычна

няма шылдаў «лазня», «цырульня», а ёсць толькі «баня», «парикмахерская»... Чаму дырэктар Інстытута не піша пра гэта? Шылды — гэта ж слоўнікі пад адкрытым небам. Па гэтых слоўніках вучыцца павінны дзеці, госці. Гэта ж грамадска-культурная функцыя мовы, гэта ж сацыялінгвістыка.

Чаму не турбуе дырэктар Інстытута мовазнаўства той прыкры факт, што на зыкетках, бітках і на ўпакоўках нашай прамысловай і сельскагаспадарчай прадукцыі практычна няма надпісаў на роднай мове? Не трэба спасылацца на нейкіх абстрактных носьбітаў мовы, калі мы сапраўды хочам ад слоў перайсці да справы, да перабудовы.

Р. РОДЧАНКА.

г. Слуцк.

ПАЭЗІЯ

Леанід ГАЛУБОВІЧ

Слова

напярэдадні 1986 года

Бель — ад зямлі і да нябёс...
Забытасць болю.
Увесь — ад крывіны і да слёз —
Вітаю долю!

Пацверзелі да святла
Душа, прырода...
Прышэсцем святасці Хрыста
Мне — Дух Народа.

Я нажадаўся сам даўно
Пажыць нанова.
Хай дбайна тчэцца, як радно,
За словам слова!

Яшчэ душа захалане
У віхурнай скрусе...
Ад лёсу ў роднай старане
Не адракуся.

Сабі і графаманам

Адтаяла душа.
Жыву ў будзённай гушчы
Без лішняга граша,
Не нагуляўшы тлушчу.

І дума, як усіх,
Трывожыць безгалоса:
Ці ўсё я адкусіў
Ад караваю лёсу?

Ці ўсё, што змог нясці,
Нясу на вернасць праўдзе?
Ці многаму ў жыцці,
Як многія, я здрадзіў?

Ці мне сушыць пяро? —
Душа адсвяткавала...
Яшчэ тварыць ДАБРО
Ёсць спосабаў нямаля.

Век віхурны, чыя віна,
Што ў сталіцах не размінуца?
За адну бутэльку віна
Ажно тры душы прадаюцца...

Купіш — клопату поўны рот.
Збыць душу задарма лаўчуся.
Падыходзь, разглядай, народ,
Прымярай да сваіх пачуццяў!

Не бяруць...
— Хоць, вясковец, ты...
Мо пракорміце там агулам?

— Не сыноч, не было б бяды...
Пад сваёю душой сагнула...

Што ж, тады адпусчу у свет —
Нібы сонечнай бомбай грывну!

«Дарагі таварыш, Ваш верш
Патрабуе іншага рытму...»

І — вяртаюць душу адалёк
Па суровых законах спрынту...
А душа і была без рытму.
У душы свабодны палёт.

1980 г.

Кроўнае

Ужо ні радасці няма ні спадзявання...
Паперы. Тлум. Пустынных слоў пясок...
Душа былым спатолена дэзвання.
Надзей бруйлівы перасох выток.

Высокім сонцам адстаялі дні:
У сляпых вачах праменны іх адбітак...
Глыбока ў нетрах сохнуць карані,
Бязмежнай веры вызнаўшы набытак.

Прастуй у свет, айчыннае дзіця!
На Бацькаўшчыне рук няма радзімых...
Крычы і кліч забытых і адзіных,
Будзі глухіх і сонных з забыцця!

На могілках расце—вунь, бачыш? — дуб,
Гадоў яму зязюлі ўжо не злічаць.
Шумлівай кронай запаветных дум
Жывых да мёртвых ён адчайна кліча.

...Цалую продка надмагільны крыж,
І спадчынная чуюцца замова:
«Жыві з людзьмі і будзь заўжды праміж
Назоўніка жыцця і дэяслова».

Вераб'іная зона

Дзяўчынка корміць галубоў,
Ды покуль крошкі ім кідае,
Хаўрус харобрых вераб'ёў
Іх на ляту амаль хапае.

Ганяе іх, ды што з таго —
Іх плейма цэлая ў прысадах!
Пакуль адпудзіць аднаго —
З другога боку ўжо дзесятка...

Да плачу хутка давядуць.
Гукае дзядзька ёй з балкона:
«Ды не ганяй іх, хай дзяўбуць!»
Тут — вераб'іная ў нас зона.
Ён працавіты, верабей.
Знішчае ў садзе насяжкомых...
А голуб што твой — дуралей,
Гультай — а цягнецца да корму...»

Глядзела доўга на яго
Дзяўчынка тая са слязамі:
«Раз працавітыя, чаго ж?
Тады і кормяцца хай самі».

Дзедаўскі перапеў

Гарыць чырвоная сукенка
Сярод зялёнае травы...
— Прашу на танец вас, паненка.
Няўжо адмовіцеся вы?

Патухла стылая сукенка
У росным холадзе травы...
— Прашу дахаты вас, паненка.
Адна заблудзіцеся вы.

Прыціхла стоена сукенка,
І не прымаць сырой травы...
— Аб чым задумная, паненка?
— Аб тым не ведаеце вы.

...Гарыць, як грэшніца, сукенка.
Світалёна ззяюць паплавы...
— Аб чым вы плачаце, паненка?
— Аб гэтым ведаеце вы.

М. М.

І я і ты ў адзіны час зліёмся.
Адрывем цела ад сваёй душы.
Мы рэдка плачам, а часцей смяёмся
У сталічным шуме і ў лясной глушы.

Святочнае заслоніць ад турботы.
Будзённае адпрэчыць ад нуды.
І я не запятаю ў цябе: хто ты?
Хто я — не запятаешся і ты.
Знаёммыя: у нас адна Айчына.
Шчаслівыя: і мова ў нас адна.
Адна для слёз і радасці прычына.
Адна перад няспраўджаным віна.

III

Не трэба думаць, што ў самой арганізацыі БелАПП Бэндэ карыстаўся асаблівым аўтарытэтам. Яго проста баяліся. І калі ён падпарадкаваў, падмяў пад сябе крытыку і фактычна адзін ёй кіраваў, дык ва ўсім астатнім там былі свае лідэры — Я. Ліманюскі, М. Лынькоў, А. Александровіч, М. Чарот, П. Галавач і інш. Між імі ішла, і даволі жорстка, непрымірмая барацьба, бо ў кожнага з іх была сваё група, сваё прыхільнікі. Існавалі і секцыі — руская, літоўская, польская, яўрэйская, якія таксама не стаялі ў баку ад гэтай барацьбы. Выбраны за кіраўніка БелАППа Янка Ліманюскі, хоць сваімі творамі не вылучаўся — былі яны прымітыўныя, хоць быццам і адпавядалі ўстаноўкам РАППа (у іх паказвалася рэвалюцыйная барацьба рабочых і сялян за заваёву і станаўленне Саветскай улады ў Беларусі), — меў перад многімі тую перавагу, што быў членам РСДРП(б) з 1918 г., прымаў сам удзел у барацьбе Чырвонай Арміі супраць нямецкіх і польскіх акупантаў, займаў шэраг пасадаў — ад старшыні вал-

сці радкоў». («Стенографический отчет». М., ГИХЛ, 1934. Стар. 291—292). Затое адкуль і браліся словы, калі трэба было каго-небудзь аблаць, абвінаваціць — сыпаліся, як з чароўнага рога.

Нягледзячы на неаднаразовыя выступленні «Правды», пастаноў ЦК партыі, рапэўцы настойліва прадаўжалі наклеіваць ярлыкі, бачыць і выкрываць усюды ворагаў. Амаль кожны новы твор А. Платонава, У. Іванова, Б. Пільняка, М. Прышвіна, Л. Лявонава, Ю. Алешы, П. Раманава сустракаліся ў шыткі. Знікалі адно за адным імёны — М. Булгакава, Я. Замяціна, С. Клычкова, О. Мандэльштама, А. Вясёлага, І. Катаева, М. Зарудзіна... Не шкадавалі і мёртвых — М. Гумілёва, С. Ясеніна, М. Клюева, М. Валашына... Кім толькі іх ні называлі — каго контррэвалюцыйна, каго «плакальшчыкам патрыярхальнай Русі», каго «хуліганамі» і г. д. Іх творчасць аб'яўлялася шкоднай, непатрэбнай пралетарыяту.* Не меншую актыўнасць праяўлялі некаторыя і ў Беларусі. З бэндаўскім разуменнем літаратуры і з бэндаўскімі пазіцыямі пачалі выступаць (дакладней, наступаць

Барыс САЧАНКА

БЭНДЭ

30-я ў АБЛІЧЧАХ І ДАКУМЕНТАХ

рэўкома да ваенкама дывізіі. Потым, у гады Айчынай вайны, апынуўшыся на акупіраванай ворагам тэрыторыі, ён стаў калабаранцамі, прыслужнікам фашыстаў. Разам з імі ён адступіў у іх або-зе, калі Саветская Армія і партызаны вызвалілі Беларусь, трапіў за акіяны і там быў абраны за старшыню так званай Беларускага інстытута навукі і мастацтва (БІНІМ), што стварылі адшчэпенцы ў 1953 г. у Нью-Йорку на грошы, якія паступалі з розных антысаветскіх арганізацый і ўстаноў. Бачыць, меў некаторы вопыт навукова-кіраўнічай работы — пасля таго, як вызвалілі ад пасады дырэктара Інстытута літаратуры і мастацтва АН БССР акадэміка І. Замоціна, яго месца заняў В. Вольскі, а Я. Ліманюскага прызначылі намеснікам дырэктара. Я. Ліманюскі прыязджаў у СССР, заходзіў у Саюз пісьменнікаў Беларусі, калі я там працаваў. Адночы я не вытрымаў, спытаў у яго — як сталася, што ён, камуніст, які са зброяй у руках ваяваў за Саветскую ўладу, кіраўнік самай рэвалюцыйнай у Беларусі Асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў, перакінуўся ў стан ворагаў, дапамагае і сёння ім, паклёпнічае на нашу краіну. Я. Ліманюскі, збятэжыўшыся, адказаў мне гэтак жа шчыра: «Жыць хацеў». Несумненна, хацелі жыць, працаваць і ўсе астатнія людзі, у тым ліку і пісьменнікі — тыя, каго аб'ядноўваў БелАПП, і тыя, што групаваліся вакол часопіса «Польмя», хто толькі пачынаў сваю творчасць, ішоў у літаратуру. Аднак жыць пашчасціла не ўсім, не ўсім пашчасціла і працаваць, а тым больш пісаць, ды яшчэ так, як хацелася. Рапэўская, а за ёю і беларуская крытыка патрабавалі ад пісьменнікаў сляпога падпарадкавання, прымушалі думаць так, як думаюць яе лідэры. І, вядома ж, рабіць тое, што яны лічылі вартым рабіць дзеля пабудовы і ўмацавання сацыялізму. Вось прызнанне, якое зрабіў на старонках газеты «Літаратура і мастацтва» ад 31 сакавіка 1936 г. Я. Колас. Гаворачы аб прычынах мастацкіх недахопаў апавесці «Адшчэпенцы», ён пісаў, што «не апошняю ролю адмоўнага парадку адыграла тут і наша крытыка, якая глядзела на мяне строгімі вачыма Бэндэ і патрабавала хутчэй адгукнуцца на такія важныя падзеі, як калектывізацыя, мастацкім творам. Я адгукнуўся, але голас аказаўся слабым». І далей Я. Колас зазначаў: «Не заўсёды разумна робіць пісьменнік, калі ён пужаецца крытыка і слухае яго».

Ды і ці крытыка была гэта? Бездапакожнасць яе выяўлялася асабліва яскрава, калі яна спрабавала кагосьці пахваліць. М. Клімковіч, выступаючы на Другім пленуме праўлення Саюза саветскіх пісьменнікаў СССР у сакавіку 1935 г., гаварыў, што «т. Бэндэ, які ўзначальваў рапэўскую крытыку, умудраўся пісаць цэлыя трактаты пра пісьменнікаў (напрыклад, кнігу пра Александровіча) з фраз выключна пра шляхі развіцця пралетарскай літаратуры наогул, а самому пісьменніку быў адведзены абзац з дзе-

на літаратуру) І. Барашка, А. Кучар, М. Аляхновіч, Я. Бранштэйн, А. Канакоцін, С. Васіленак і інш. Каб уявіць, што гэта была за крытыка, варта пазнаёміцца з кнігамі А. Кучара «Вялікая перабудова» (Мн., 1933 г.), А. Канакоціна «Літаратура — зброя класавай барацьбы» (Мн., 1933 г.), І. Барашкі «Буржуазныя плыні ў сучаснай літаратуры» (Мн., 1930 г.), артыкуламі П. Глебка «Нацдэмаўшчына, замаскаваная марксісцкая фразай» («Узвышша», №№ 2—3, 1931 г.), В. Вольскага «Аб праявах нацыяналізма ў беларускім сцэнічным мастацтве» («Запіскі», кн. 2., Мн., АН, 1934 г.) і інш. Калі ў 1932 г. пачала выдавацца новая газета — «Літаратура і мастацтва», — дык амаль у кожным яе нумары кагосьці выкрывалі то як «нацдэма», то проста «ворага народа», «замаскаванага» ці «адкрытага». На жаль, хтосьці, заматаючы за сабою не вельмі чыстыя сляды, папсаваў падшыўкі гэтай газеты, ды так, што знайсці цэлыя, не пашкоджаныя нумары амаль немагчыма не толькі ў Мінску, але і ў сховішчах бібліятэк Масквы, Ленінграда. Кожны дзень у вёр барацьбы ўключаліся новыя і новыя сілы — адны нападалі, другія абараняліся, а іншы раз і мяняліся месцамі ці выступалі папераменна то ў той, то ў другой ролі. Красамоўнае сведчанне таму, напрыклад, П. Глебка. Напісаўшы артыкул супраць «варожай, контррэвалюцыйнай» дзейнасці былых сваіх сяброў — «узвышэнцаў» А. Бабарэкі, У. Дубоўкі, Я. Пушчы і быццам выратаваўшыся, ён раптам зноў падпаў пад абстрэл крытыкі за адно сваё не вельмі асцярожнае выказванне пра мову. Давялося апраўдвацца, што ён ужо не прытрымліваецца ранейшых «узвышэнцаў» поглядаў, што ён перавыхаваўся. «Уся мая дзейнасць апошніх год, — пісаў ён у лісце ў рэдакцыю, — гаворыць пра маё рашучае змаганне з контррэвалюцыйным нацыянал-дэмакратызмам (артыкул пра А. Бабарэку) і пра маё правільнае ў аснове разуменне і выяўленне ў мастацкай творчасці ляскай нацыянальнай палітыкі (паэма «Арлянка»). (Цытата з ліста ў рэдакцыю «Аб маіх памылках» узята з часопіса «Запіскі», № 4 за 1933 г.). У кожнага, вядома, былі свае прычыны не маўчаць — адны хацелі праявіць пільнасць і непрымірмасць да ворагаў Саветскай улады, другія пагрэць на гэтым рукі, трэція — апраўдацца, заняць больш актыўную пазіцыю, бо маглі ж падумаць, што яны таксама... Писаліся артыкулы, вершы, паэмы, а З. Бядуля паказваў, «як пацярпепа крах шкоднай палітычнай работы беларускіх нацыяналістаў і іншага аховы», «зрываў маскі з заклітых ворагаў беларускага народа, з беларускіх нацы-

* У гэтай сувязі варта прыгадаць кнігі і артыкулы Г. Лявевіча «Окулаченный Ленин» (М. 1924 г.) і «Против укладничества. Против есенинщины» (М. 1926 г.), З. Штэйнмана «Замытныя, их алгебра и наши выводы» (Альманах «Удар», М. 1927 г.), М. Гельфанда «От «Партизан» к «Особняку» (о характеристике одной писательской эволюции)» («Революция и культура», 1928 г., кн. XXII), В. Брайнінай «Куда «впадает» творчество Пильняка» («Пролетарская литература», 1931, кн. V-VI), А. Фадзеева «Об одной кулацкой хронике» («Красная новь», 1931, кн. V-VI) і інш.

Заканчэнне. Пачатак у *журналах* за 20 мая і 3 чэрвеня.

яналістаў, раскрываў іх сувязі з крыва-
вымі бандамі Булак-Балаховіча, з замеж-
нымі разведкамі, выкрываў нікчэмнасць
іх культурнага багажа, якім яны так хва-
ліліся, прыкрываючы гэтай пахвальбой
сваё шкодніцтва ў культурным будаўніц-
тве ў другой кнізе рамана «Эзэп Кру-
шынскі» і імкнучыся паспець за падзея-
мі таго часу, рабіў усё так шчыра, што
перывадаваць раман ні тады, ні пасля
ніхто не асмельваецца ў тым выглядзе,
у якім ён напісаны... Былі і такія, хто ад
страху не ведаў, як яму быць, куды па-
давацца...

Вось яшчэ ўзор тагачаснай «крытыкі»:

«Калі мы гаворым пра барацьбу з на-
цыянал-дэмакратызмам у нашай беларус-
кай літаратуры, мы, сапраўды, не можам
не адзначыць надзвычай вялікай работы
па разгрому нацыянал-дэмакратычных
плыняў у нашай літаратуры. Але ці зна-
чыць гэта, што нацыянал-дэмакратызм
адсутнічае цалкам у нашай літаратуры?
Ці значыць гэта, што нацыянал-дэмакраты-
чны зусім зніклі з літаратурнага фронту
ў нашых умовах? Ні ў якім разе, вядома,
не. Пра гэта сведчыць і той факт, што
шэраг «узвышанцаў» перайшлі цалкам у
лагер контррэвалюцыйны і што так званыя
«левае» крыло «Узвышша» ніякай ба-
рацьбы вельмі доўгі час не вяло супраць
гэтай яўна контррэвалюцыйнай групы.
Потым частка «папуцінаў» з «Узвыш-
ша», найбольш блізка да нас, зрабіла
усё ж сур'ёзны крок у накірунку наблі-
жэння да нас... Але ёсць група, якую
сёння цяжка разгадаць. Яна выступае з
вершамі, з якіх пачынае нацыянал-дэмак-
ратызм, напрыклад, Лужанін, які раней
выступаў з ясна антысавецкімі твора-
мі... Сёння... Лужанін свае творы піша
па-майстарску. Але трэба сказаць, што
творы Лужаніна зусім не могуць служыць
сведчаннем таго, што Лужанін пераброў-
ся». (Выступленне П. Галавача. «Пролетар-
ская літаратура СССР на новым этапе».
Стар. 208).

М. Лужанін, а разам з ім і іншыя бел-
арускія пісьменнікі, адзін раней, другі
пазней, — С. Астрэйка, М. Багун, Л. Ка-
люга, С. Ліхадзіўскі, А. Салагуб, Ю. Таў-
бін, С. Фамін, М. Нікановіч, — былі
арыштаваны і высланы з Беларусі ў час
новай хвалі арыштаў, якая заклінула
ўсю краіну ў 1933—1934 гг., асабліва па-
сля забойства С. М. Кірава. Не вырата-
ваўся і сам П. Галавач — атрымліваючы
адну за адной вымовы за недастатковую
пільнасць яго як рэдактара самых роз-
ных выданняў — «Маладняка», «Поль-
мя», «Дзяржаўнага выдавецтва БССР», —
ён, урэшце, быў выключаны з партыі і
29. 10. 1937 г. расстраляны...

Падводзячы вынікі сваёй працы і ра-
боты БелАПП на Першым пленуме ар-
гkamітэта Саюза савецкіх пісьменнікаў
(кастрычнік-лістапад 1933 г.), Бэндэ га-
варыў:

«Беларуская асацыяцыя пралетарскіх
пісьменнікаў за час свайго існавання
правяла пад кіраўніцтвам партыі вялі-
кую барацьбу супраць буржуазнага, на-
цыяналістычнага і нацыянал-дэмакратыч-
нага ўплыву на савецкую літаратуру,
правяла вялікую барацьбу па выкрыванні
агентаў контррэвалюцыйнага трацкіз-
ма, супраць нацыянал-дэмакратызма ў
беларускай літаратуры і крытыцы, ба-
рацьбу з перавержэнняй, вялікадзяр-
жаўным шавінізмам... Але асацыяцыя...
не ўлічыла новых абставін, тых зрухаў і
паваротаў, якія адбыліся сярод пісьмен-
ніцкіх мас, не паставіла адпаведна пат-
рэбам новых задач, не зрабіла адпавед-
най перабудовы, у тым ліку і арганіза-
цыйна.

Я не буду пералічваць зараз памылкі
БелАПП, яе кіраўніцтва і крытыкі, я
адзначу толькі тое, што большасць па-
мылак РАПП і групаўшчына з'яўляюцца
ўласнасцю і БелАПП. Так, вульгарыза-
тарства ў крытыцы і ў пастаноўцы шэ-
рагу палітычных і творчых задач, заці-
ранне пісьменнікаў крытыкай, тузанне
пісьменнікаў, супраць якога зусім закон-
на абураліся ў свой час тав. Крапіва: «Кі-
раваць-то ты кіруй, ды не вельмі тэзаў»,
усё гэта было ўласціва і БелАППу. Былі
і спробы ізаляваць пісьменніка ад літа-
ратуры за яго сапраўды былыя гра-
хі і цяперашнія памылкі. Аднабаковая
крытыка, захвальванне адных пісьменні-
каў, змазанне іх памылак і зрываў у ін-
тарсках групы, раздзямванне памылак
іншых, ігнараванне за раздзямутымі па-
мылкамі ў асобных выпадках крытыкі
ёсць яшчэ і цяпер (у часопісе «Польмя
рэвалюцыі» №№ 1 і 2 у арт. тав. Куча-
ра).

Унутры самой БелАПП замест кансалі-
дацыі мы мелі беспрынцыпную «тузані-
ну», развенчанне палітычнага і творча-
га аўтарытэту камуністаў-пісьменнікаў.
Праўда, гэта рабілася не проста, а пад
маскай творчай дыскусіі, пад вывескай
барацьбы «за вышні светлагляду пра-
летарыята». Гэта асабліва разгарнулася
ў час творчых спрэчак тав. Александрові-
ча з тав. Галавачом, спрэчак, якія з
усёй нагляднасцю выявілі адмоўныя і
шкодныя рысы групаўшчыны...» («Совет-
ская літаратура на новым этапе». М.,
1933 г., стар. 80—81).

Нават пасля вядомай пастаноўны партыі
аб перабудове літаратурна-мастацкіх
арганізацый Бэндэ не здаваўся, усё
яшчэ хацеў усімі кіраваць. Вось што ён
казаў на тым самым пленуме: «Трэба
адзначыць, што некаторыя пісьменнікі

ўспрынялі пастанову ЦК партыі як свое-
асабліваю амністыю, як рэабілітацыю
таго шкоднага, не нашага, што было ў
іх мінулай творчасці і якое вельмі пра-
вільна было асуджана нашай крытыкай
як варожае духу ленинскай нацыяналь-
най палітыкі. Чуліся ноткі жадання змен-
шыць не толькі станоўчую работу
БелАППа, але прынізіць і значэнне да-
сягненняў пралетарскай літаратуры на-
огул. Прагучалі дзе-нідзе і рэваншысц-
кія настроі, што ідуць ад жадання ад-
хіліць ад працы ў аргkamітэце тавары-
шаў, якія былі ў кіраўніцтве БелАПП...»
(«Советская литература на новом эта-
пе», стар. 81).

На ўзбраенне бралася ўсё, што толь-
кі было ў арсенале рапайскай крытыкі,
— дэмагогія, гучная фраза, сталінскія
слыны пра абвастранне, узмацненне
класавай барацьбы па меры руху на-
шага грамадства наперад, «новыя ма-
неўры, новая тактыка класавога вора-
га», «падрыўная, контррэвалюцыйная,
шкодніцкая работа», якую быццам вя-
дуць усюды і ўсе, «буржуазныя нацыя-
нал-дэмакраты, што не выкрыты да
канца», «механічнае, па сутнасці, ня-
правільнае правядзенне беларусізацыі»
і г. д. «Мелі асобныя факты разгубле-
насці, нават згубы на пэўны перыяд пер-
спектывы, згубы «руля» з боку выдо-
май часткі былых кіраўнікоў БелАППу.
Некаторыя пачалі гутаркі «аб асобных
умовах», дзякуючы якім Пастанова ЦК
ВКП(б) як бы не падыходзіць для БССР
і патрэбна яе «беларусізаваць». А нека-
торыя імкнуліся вытлумачыць гэтую Па-
станову, як амністыю класавому ворагу».
(В. Жаброўскі. «Задачи мастацкай лі-
таратуры БССР». Мн., 1934 г., стар.
48—49).

Тым не менш, не падпарадкавацца ёй
было нельга — БелАПП, а таксама ін-
шыя літаратурныя арганізацыі ўсё ж
спынілі сваю дзейнасць у адпаведнасці
з пастаноўкай ЦК КП(б) «Аб перабудо-
ве літаратурна-мастацкіх арганізацый
БССР» ад 27 мая 1932 г. «Энцыклапед-
дыя літаратуры і мастацтва Беларусі» ў
нататцы пра гэтую арганізацыю адна-
чае, што «ў дзейнасці БелАПП вылуча-
юцца два этапы: 1928—30 і 1930—32. Да
30-х г. асацыяцыя праводзіла значную
работу па стварэнню пралетарскай лі-
таратуры, умацаванню сувязей з літа-
ратурамі народаў СССР. Але на
дзейнасці БелАПП адмоўна адбілася
тое, што яе кіраўніцтва дапускала ад-
міністраванне ў дачыненні да членаў ар-
ганізацыі. Беларускае крытыка механі-
чна пераносіла метадалогію філасофіі
на мастацкую творчасць, прапагандую-
чы асаблівы дыялектыка-матэрыялістыч-
ны метад літаратуры. З пачатку 30-х г.
асацыяцыя стала правадніком ідэй РАПП
з яе памылковымі тэорыямі і метадамі
кіраўніцтва, дапускала правялы групаў-
шчыны, пагардлівых адносін да іншых
арганізацый, прэтэндавала на кіраўні-
чую ролю ў беларускай літаратуры.
Значную шкоду прычыніла вульгарна-
сацыялагічная крытыка (Л. Бэндэ, А. Ку-
чар, М. Аляхновіч і інш.). «Думаецца,
пра гэтую арганізацыю трэба было б
сказаць значна больш, асабліва пра яе
ролю ў выкрыванні так званых «нацыя-
нал-дэмакратызму». Ды і роля ж Бэндэ
прыніжана, недацэнена, па-належамаму
не асветлена. А ён жа гэтую арганіза-
цыю лічыў ледзь не сваёй, ім створа-
най. Ды і як жа шчыраваў ён! Калі Бэндэ
перайшоў на працу ў Дзяржаўнае
выдавецтва — трэба было там навесяці
парадак, як наводзіў яго ўсюды, куды
трапляў, бо там не-не дый праскоквалі
то ў адной, то ў другой кнізе «грубыя
палітычныя памылкі» — не драмалі, не
спалі «нацдэмы!» Скажам, праскокчылі ў
зборніку Купалы (т. VI) «рад адкрыта
нацыяналістычных класова-варожых твораў
(...), калі Купала ў сваёй творчасці
выраза адбіваў нацыянал-дэмакратыч-
ныя ідэі», за што «тав. Галавачу была
абвешчана суровая вымова з папярэ-
джаннем» і «ў сувязі з наяўнасцю ра-
ду фактаў, якія паказваюць, што тав. Га-
лавач не толькі не выправіў сваіх ра-
нейшых памылак, а нават у даны момант
дапускае таксама рад памылак па-
літычнага парадку, пытанне аб тав. Га-
лавачу вырашыць дадаткова асобна»
(В. Жаброўскі. «Задачи мастацкай лі-
таратуры БССР», стар. 107—108). Бэндэ і
выдавецтва паспрабаваў ачысціць ад
«ворагаў народа», цалкам падначаліць
сабе — усё, што не адпавядала моман-
ту, «рапайскім», «беларускім» і асабіста
яго, бэндэўскім, уўяўленням аб літара-
туры, адхілялася, бракувалася, не выда-
валася. Але і не вярталася аўтарам —
яно проста бясследна знікала. Як по-
тым высветлілася, яно забірала галоў-
ным рэдактарам выдавецтва (а ім быў
ён, Бэндэ) і хавалася. Потым, пасля
Айчынай вайны, усё прадвалялася гэтым
тарбахватам за вялікія грошы ў музеі,
бібліятэкі, архівы і нават самім аўтарам
кніг, што вярталіся на радзіму, ці іх
сваёкам. Вось як пра гэтую яго дзей-
насць піша М. Лужанін: «...выштурхнуты
самім паветрам новага літаратурнага
ўкладу, гэты чалавек не растаў, як бур-

балка, хоць і ўзнік акурат так. Пачаў
з'яўляцца на нашых сходах і пленумах,
пераплетая ў каленкор, рыхтуючы да
выдання, таўшчэзныя, хвалебныя мана-
графіі ўсё пра тых жа Купалу і Кола-
са. З ім вымушаны былі лічыцца знаў-
цай літаратуры, стваральнікі музеяў,
выдаўцы — трымаў у руках матэрыялы.
Кватэра яго была напакавана рукапіса-
мі, фатаграфіямі, рэдкімі выданнямі,
нашанганымі невядома якім шляхам з
мінскіх, вільнюскіх і шмат якіх іншых
дзяржаўных і прыватных сховішчаў. Ён
угібаў у рукі нават перапіску Коласа з
жонкай і не выпускаў, набіваў цану на
памятку пасля нябожчыцы ці можа вы-
шукваў спосаб выкарыстаць лісты якім-
небудзь не вельмі прыемным для адра-
сата чынам». (М. Лужанін. «Колас рас-
казвае пра сябе». Мн., 1982, стар. 414).

Але вернемся да падзей тых гадоў...
Махавік, які быў раскручаны на ўсю
сваю магутнасць па выкрыванні і зні-
шчэнню «ворагаў народа», не спыняўся
і са спыненнем дзейнасці літаратурных
арганізацый, нават са стварэннем Саюза
пісьменнікаў (1934 г.). Наперадзе ж
былі яшчэ 1936—1937 гады, якія проста
з крывавай касой прайшліся па Белару-
сі, асіраціўшы многія хаты, пасяўшы
страх і няверу ў справядлівасць, боязь
гаварыць тое, што ведаеш, думаеш. 16
чэрвеня 1937 г. пакончыў жыццё сама-
губствам А. Р. Чарвякоў, абвінавачаны ў
многіх «памылках» разам з ужо арыш-
таваным старшынёй СНК М. Галадзе-
дам, іншымі кіраўнікамі рэспублікі, пер-
шым сакратаром ЦК В. Шаранговічам.
Чарвякоў пакінуў перад смерцю ліст,
адрасаваны XVI з'езду КП(б)Б, у якім
пісаў, што «нікога ніколі» «не арганізоў-
ваў супраць партыі, супраць Савецкай
дзяржавы» і прасіў яго «не блытаць
з ворагамі народа». Назавтра газета
«Звязда» змясціла паведамленне такога
зместу: «Учора пакончыў самагубствам
на глебе сямейных непаразуменняў
старшыня ЦВК СССР і БССР А. Р. Чар-
вякоў». 21 чэрвеня таго ж года не ста-
ла М. Галадзеда. Неўзабаве быў арыш-
таваны і В. Шаранговіч — адзін з ар-
ганізатараў партызанскага руху на Бе-
ларусі ў 1919—1920 гг., вядомы парты-
ійны і савецкі дзеяч... Тады ж у тых
гадах, была арыштавана і вялікая група
пісьменнікаў — С. Баранавых, Я. Бран-
штэйн, А. Вольны, П. Галавач, У. Галу-
бок, С. Грахоўскі, С. Дарожны, А. Дзяр-
кач, А. Дудар, М. Зарэцкі, А. Званак,
С. Знаёмы, В. Каваль, Т. Кляшторны,
Ю. Лявонны, В. Маракоў, Б. Мікуліч,
Я. Нёманскі, А. Пальчэўскі, М. Піятухо-
віч, С. Ракіта, Я. Скрыган, В. Сташэўскі,
Б. Тарашкевіч, У. Хадыка, С. Шушкевіч...

Вось што гаварыў пра падзеі тых
гадоў на XXII з'ездзе КПСС першы са-
кратар ЦК КПБ К. Т. Мазураў: «Як вядо-
ма, у 1935—1936 гг. у партыі прахо-
дзіла праверка і абмен партыйных да-
кументаў. Малаяноў, працуючы ў той
час у апарце ЦК, разам з Яжковым
стварыў версію пра існаванне ў Белар-
усі разгалінаванага антысавецкага па-
дполья, якое ўзначальвалі нібыта партый-
ныя і савецкія кіраўнікі рэспублікі. На
падставе гэтай версіі ў Кампартыі Белар-
усі пры абмене партыйных дакумен-
таў была выключана з партыі палова
ўсяго складу партыйнай арганізацыі.

Калі старшыня Саўнаркома рэспублікі
тав. Галадзеда на пленуме ЦК Кампартыі
Беларусі паставіў пад сумненне вынікі
праверкі і абмену партыйных дакумен-
таў, Малаяноў выехаў у Беларусь і ўчы-
ніў разгром кіруючых кадраў рэспублі-
кі. У выніку яго дзейнасці ў час яго пра-
бывання ў Беларусі амаль увесь кіруючы
склад рэспублікі, у тым ліку сакра-
тары ЦК, старшыня Саўнаркома, нарко-
мы, многія кіраўнікі мясцовых партый-
ных і савецкіх органаў і прадстаўнікі
творчай інтэлігенцыі былі выключаны з
партыі і многія з іх арыштаваны.

Усе гэтыя ні ў чым не відавочныя лю-
дзі зараз рэабілітаваны, прычым, многія
пасмяротна». («XXII з'езд Коммунисти-
ческой партии Советского Союза. Сте-
нографический отчет», 1—3, М., 1962 г.,
т. 1, стар. 291).

Здараліся дзіўныя, непрадбачаныя сі-
туацыі і выпадкі. М. Клімковіч, выступаю-
чы на Першым Усеаюнавым з'ездзе
савецкіх пісьменнікаў з дакладам пра
беларускую савецкую літаратуру, гаварыў,
напрыклад, што Дунін-Марцінкевіч
«быў апявалінікам прыгому», Багушэвіч,
Ядвігін Ш., Багдановіч — «вя-
шчальнікі» нацыянальнай буржуазіі,
якая нараджалася, Цётка, Гарун —
«група дробнабуржуазных пісьменні-
каў», Купала, Колас, Гартны «не пады-
маліся да разумення ролі і месца на-
цыянал-вызваленчага руху ў барацьбе
пралетарыята за ўладу, не бачылі ра-
бочага класа і яго барацьбы з царыз-
мам», гаварыў, што «нацыяналістычная
лінія ў літаратуры працягвалася (у но-
вых, замаскіраваных формах) і пасля Ка-
стрычніцкай рэвалюцыі. Гэтымудзей-
нічала прысутнасць у шэрагах КП(б)Б
нацыянал-апартуністаў і нават праваката-
раў тыпу былога прэзідэнта Акадэміі на-
вуک Ігнатюскага». А «Польмя», «Узвыш-

ша»... па сутнасці з'яўляліся літаратур-
нымі ячэйкамі нацыяналістычных контр-
рэвалюцыйных арганізацый... Кого ж
М. Клімковіч хваліў, вылучаў? «Такіх
пісьменнікаў, як Міхась Чарот, баявое
мастацкае слова якога даходзіла да
самага глухага кутка Савецкай Белару-
сі, па заслугах ствараючы яму славу
любимага пэста народных мас», «паэта-
камуніста Андрэя Александровіча, пра
якога ведае не толькі Савецкая Белар-
усь, але якога ведаюць і чытаюць пра-
цоўныя братні рэспублік», «драматурга
Кобеца, п'еса якога «Гута», па водгукх
чэшскіх таварышаў, ішла з вялікім по-
спехам у рабачай Празе», «моцных пра-
заікаў» Лынькова, Галавача». Было не-
калькі добрых слоў сказана ў дакладзе
і пра іншых пісьменнікаў, у тым ліку і
пра Гартнага, Зарэцкага...

Мінула менш двух гадоў і быў «вы-
крыты» як «вораг народа» і арыштаваны
Ц. Гартны, яшчэ праз нейкі час — тое
самае напаткала М. Чарота, А. Алек-
сандровіча, Р. Кобеца, П. Галавача,
М. Зарэцкага, ды і іншыя.

Нядаўна газета «Звязда» змясціла ў
сваім «Палемічным клубе» гутарку, у
якой удзельнічаў разам з іншымі і док-
тар філасофіі навук У. М. Конан. У
сваім выступленні ён паведаміў наступ-
нае:

«У 30-я гады ў «ЛіМЕ» друкаваліся пра-
таколы партсходаў. Вось данлад са схо-
ду 25 сакавіка 1937 года, які рабіў на-
меснік старшыні праўлення Саюза пісь-
меннікаў Александровіч... Цытуя: «Жы-
луновіч — Цішка Гартны — гэта закон-
чаны, закліты вораг беларускага народа;
Зарэцкі працягваў тых жа самых ідэй,
што і Жылуновіч. Сымон Баранавых —
нулак, іордзівы бандыт...» і гэтак да-
лей... Дацэнт В. Барысена ў «акадэміч-
ных артыкулах» 1936 года называў
М. Гароўнага «нацыянал-фашыстам», а
Я. Коласа — прапагандыстам «містыкі» і
«буржуазнага нацыяналізму». Што было
рабіць пасля гэтага адпаведнаму органу?
РЭПЛІКА: Публічны данос!

У. КОНАН: Так. А потым — сход у па-
чатку чэрвеня. «Тав. Куляшоў падрабяз-
на спыняецца на двуручніцтве і анты-
партыйнай дзейнасці Александровіча, які
да апошняга часу патураў дзейнасці нац-
дэмаў». Крытык Кучар пытаецца: «Як
Александровіч трапіў у пралетарскія
пазты? Ён ім ніколі не быў!» Яшчэ адна
фраза з яго ж артыкула «Як дзейнічае
вораг»: «Адным з агіднейшых бандытаў
піра з'яўляецца шпіён Чарот». К. Чорны
падрабязна спыняецца на дзейнасці «Ма-
ладняка» і «Узвышша», прыводзіць рад
фактаў, якія выкрываюць іх контррэва-
люцыйную сутнасць. У іх шэрагах былі
фашысцкія шпіёны Ігнатюскі, Дыла... і
яшчэ цытата: «Прыпёрты на сходы да
сцяны крытыкай, Александровіч пры-
знаўся, што пісаў контррэвалюцыйныя
творы сядома, а не памыляўся, як
сцвярджаў раней». («Звязда», 22 снежня
1937 г.).

Але даволі пра гэта.

Неяк, у вельмі даверлівай і шчырай
размове са мной, народны пісьменнік
Беларусі, былы старшыня праўлення
Саюза пісьменнікаў БССР у тых нялёг-
кіх, трыццятых гадах, М. Ц. Лынькоў,
успамінаючы той час і апаваючы пра
падзеі, якія даваліся і самому пера-
жыць, сумна ківаў галавою і толькі ўз-
дыхаў.

— Былі моманты, — прызнаваўся ён,
— калі мне здавалася, што з нас, белар-
ускіх пісьменнікаў, ніхто не ацале.
Нават Янкi Купалы і Якуба Коласа не
шкадавалі. І заступіцца за пакрыўджа-
ных, ашальмаваных было нельга, дый не
было каму — усё было пад падазрэн-
нем, абстрэлам. На мяне, старшыню
праўлення, таксама справу завялі, амаль
адхілілі ад кіраўніцтва Саюзам пісьмен-
нікаў. Потым, праз некаторы час, я гар-
таў тую «справу» — у ёй, акрамя пе-
ракладаў маіх твораў на розныя мовы
свету ды перадруку ўрыўкаў з рамана
«На чырвоных ядах» ў заходнебелар-
ускім кварталніку «Калоссе», нічога
больш не было. Гэта цяпер, калі творы
перакладаюцца на іншыя мовы, мы га-
нарымся. А тады... Калі класавыя ворагі
выкарыстоўваюць тае творы ў сваіх мэ-
тах, хто ты?.. Вось як усё было...

Ён, Міхась Ціханавіч, і раскажаў мне,
як заменены былі вылісаны на арышт
вядомыя ўжо па розных чутках «ордэры
на ардын»... Вось яго аповед, запісаны
адразу ж пасля той размовы:

«Панамарэнка Панцеляймон Кандра-
тавіч гэта мне паведаміў, як на Нарач з
Масквы, пасля ўжо XX і XXII з'езда
КПСС, прыязджаў. А ён гэтую справу
ведаў добра, бо быў не толькі сведкам,
а і яе непасрэдным удзельнікам. Яго ж
прыслалі да нас першым сакратаром ЦК
у 1938 годзе. Прыехаў, кажа, я ў Мінск,
а тут... Страх, здранцвенне, разгубле-
насць... Многія пасады незанятыя... І
кожны дзень, кожную ноч новыя і но-
выя арышты... Забягае неяк да мяне
Берман, ён кіраўніком НКУС тады яшчэ
быў, папку на стол кладзе. «Што гэта?»
— пытаю. «Пагартайце, гэта новыя
ворагі народа». Гляджу я, а ў панцы
справы на Янку Купалу, Якуба Коласа
ды і на іншых пісьменнікаў, якіх я ве-
даў па творах. «Гэта тэрмінова?» — пы-
таю ў Бермана. «Не вельмі, але чым
хутчэй, тым лепш. Вораг на свабодзе —
гэта заўсёды небяспечна». «Добра, раз-
бярэся», — кажу. І як толькі Берман
(Заканчэнне на стар. 14—15).

СПЕКТАКЛЬ на скрыжаванні думак

Сярод прэм'ер мінулага тэатральнага сезона вярта згадаць адну — не зусім звычайную. Пачала дзейнічаць «вольная трыбуна» секцыі крытыкі і тэатразнаўства СТД БССР, мэтай якой — прычыповае і зацікаўленае абмеркаванне новых спектакляў, надзённых праблем сучаснага тэатральнага працэсу. Як паказалі першыя пасяджэнні, «вольная трыбуна» можна быць так-

сама і добрай школай павышэння прафесійнага ўзроўня нашага тэатральна-крытычнага цэха. Падтрымліваючы цікавае і маральнае пачынанне, сёння мы змешчам справядліва з пасяджэння «вольнай трыбуны», прысвечанага абмеркаванню спектакля Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы «Жыццё Карыцына, альбо Урокі хіраманты», а таксама рэцэнзію на гэты сцэнічны твор.

Т. ГАРОБЧАНКА заўважыла, што праблема «лішняга» чалавека раз-пораз узнікае на розных этапах нашай гісторыі, але не тады, калі надараюцца рэвалюцыйныя зломы і пазіцыі людзей у грамадстве дакладна мяжуюцца, а якраз у моманты ўяўнага грамадскага дабрабыту. Невыпадкова ў 70—80-я гады «лішняга» чалавека ўзяліся даследаваць усе віды мастацтва. Міжволі кожны з нас знаходзіцца пад уплывам таго, як гэтая тэма імі распрацавана і пададзена. Таму заканамерна паўстае пытанне: што новага адкрые нам наш тэатр? Хто такі ў дадзеным выпадку Карыцын: таленавіты чалавек, зламаны грамадствам, ці звычайны недарэка, схільны абвінавачваць у сваіх няўдачах людзей і абставіны? На думку аўтараў, Карыцын паступова страчвае ідэалы. Яны саступаюць месца абьякаваці, душэўнай спустошанасці. Нават тое, што ён жыве на ўтрыманні маці, Карыцына не надта хваляе. І вось тут ніяк нельга пагадзіцца з тым, што ён — «таленавітая, сумленна-ная, высакародная асоба». Механізм злому гэтай асобы ў спектаклі адсутнічае; інакш мовячы, ніяк не зразумець, чаму і кім гэты чалавек загінаў на канале. Не паказана эвалюцыя героя і прычыны, што яе абумовілі. Фактычна С. Краўчанка з самага пачатку спектакля іграе... фінал (можа, ён сам да гэтага не імкнецца, але рэжысёр прымушае). Да таго ж усе канфіліты ў п'есе і ў спектаклі вынесены за межы сцэнічнага дзеяння (таму героям застаецца толькі апавядаць глядачам пра ўсё, што з імі здарылася). Мы не бачым Карыцына ў момант актыўнага ўчынку, у момант процістаяння хлусні, кар'ерызму, рудзіне. Дый уплыў на драму героя часоў застою незаўважны. На сцэне — звычайная пасрэднасць, якая з-за ляюты і абьякаваці робіць няшчаснымі сваякоў і любых. Крытык лічыць, што ў спектаклі тэатру неабходна вызначыць меру

асабістай віны і меру бяды галоўнага героя. Толькі тады гісторыя Карыцына набудзе сэнс і наўздзейнічае на глядачоў. Замест гэтага іх толькі заблытаюць, уводзячы ў спектакль хірамантку. Не адмаўляючы геннай спадчыннасці ў чалавеку, пагодзімся, што кожная асоба самастойна выяўляе сваю здольнасць ці няздольнасць да ўчынку ў жыццёвых сітуацыях. Калі ж усё тлумачыць прадвызначанасцю лёсу, дык да чаго ж тут «актыўнага застою»? Т. Гаробчанка адзначыла, што малая сцэна купалаўскага тэатра існуе нібыта ў ізаляцыі ад сучаснага тэатральнага працэсу, без пошуку, без эксперыменту. Усе пастаноўкі (за выключэннем «Гаральда і Мод» у рэжысуры М. Пінігіна) дублююць асноўную сцэну. Што ж да «Жыцця Карыцына», дык гэты спектакль, вядома, мае права на існаван-

не, але афішу Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы, лічыць крытык, ён не ўзбагачае. В. НАВУМЕНКА ўхваліў чысціню жанру спектакля, адсутнасць эклектыкі, ідэйна-сэнсавую і мастацкую цэльнасць. На думку В. Навуменкі, ідэя спектакля — па-мастацку асэнсаваць песімістычны погляд на свет. Свет у спектаклі пададзены як злое, варожае чалавеку асяроддзе, а чалавечы жыццё — як забавка для нейкіх сацыяльных сіл. Тэма варожасці грамадства чалавеку гучыць так абстрактна, што трэба моцна задумацца, ці можна называць сацыялізмам час, у які гадаваўся і выходзіўся Карыцын. Спектакль — пра сённяшніх саракагадовых, пра тое пакаленне, якому ўсё жыццё — хлуслі, абяцаючы то камунізм у васьмідзесятым годзе (а справаю людзей было толькі да яго падрыхтавацца), то надзвычайны росквіт ма-

стацтваў і навук (а задачай людзей было толькі спажываць вынікі і плады гэтага росквіту)... Шмат каму з тых юнакоў і дзяўчатак прасталінейна даводзілася (а тым наўна давалі веры): не трэба клапаціцца пра хлеб штодзённы, не трэба доўга і цяжка працаваць. За вас, маўляў, падумалі, аб вас, маўляў, паклапаціліся... Вось і Карыцын рыхтаваўся жыць паводле такога «кодэкса». Але жыццё давала, што аднаго развітога таленту для існавання і выжывання нестало, а больш патрэбны моцныя локці і вострыя зубы.

Драму паступовага ўсведамлення гэтай патрэбы і сыграў С. Краўчанка ў ролі Карыцына. Прамоўца палічыў гэтую ролю лепшаю ў акцёра.

М. ГАРЭЦКАЯ вызначыла, што ў спектаклі трагічна гучыць тэма інтэлігенцыі. Кожны лёс, які не адбыўся, кожны талент, які не здзейсніўся, — трагічныя ўдвая. А Карыцын таленавіты чалавек. Ён бачыць сваё прызначэнне ў занятках гісторыяй, дзеля якіх кідае навучанне ў тэхнічнай ВНУ. Але ці можна сабе ўявіць больш бесперспектыўны занятак у часы замоўчвання, застою, прыпісак, хлусні? Карыцын не жадае кампрамісінаваць, але ён, на жаль, не змагар, дый прабіць галавой сцяну не ў стане. Таму для яго адзіна магчымае сумленнае выйсце — проста не ўдзельнічаць у ўсеагульнай «гульні» ў дэмакратыю, працітанне і прагрэс.

Але жыццё — няўмольнае. Адмышлі сілы, жаданні, спадзяванні, зніклі імгнот і рашучасць. Карыцын больш не бунтуе... Тэма страты спадзяванняў і ілюзій, відаць, вельмі блізка маладому М. Пінігіну, які сваім спектаклем слухна даводзіць: гісторыя знеслаўлення і змарненне адной чалавечай душы можа быць цікавей і красамоўней за гісторыю гібнення цэлага калектыву...

У. НЯФЕД вельмі слабую палічыў саму п'есу А. Паповай, дзе, паводле крытыка, узятая важная тэма, але ніяк не распрацавана і не раскрыта. П'еса — літаратура, але не драматургія. Звальваюць усе драмы, непаразуменні і няўдачы Карыцына на эпоху застою проста несур'ёзна. Карыцын усяго хацеў толькі на словах, але і пальцам

«Жыццё Карыцына, альбо Урокі хіраманты». Сцэна са спектакля. Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

УРОКІ ХІРАМАНТЫ

У сезон марных спадзяванняў, вычарпаных ідэй і закулісных ураганаў з'явіўся спектакль, сціплая і настойлівая мелодыя якога вярэдзіць сумленне. Спектакль з'явіўся своечасова, бо на адной з чарговых прэм'ер нават падумалася да заглябленага роздуму.

А хіба ёсць падставы думаць інакш? Мяркуюць самі: рэжысёр зноў заўзята карыстаецца штампаванымі пастановачнымі прыёмамі; са спектакля ў спектакль распрануюць жанчын; дэкларуюць, вытлумачваюцца знакамi, быццам глядачы нямыя, і тое, што не ўбачаць, — не зразумеюць. Крытыкі і тэатральная грамадскасць у роспачы, адусюль раздаюцца галасы: тэатр на ростанні! У маральным тупіку! Эксперымент пад пагрозай! А пасярод крыкаў і грукату ціхае слова не заўсёды бывае пачутае.

І раптам — малая сцэна ў купалаўцаў. Алена Папова і Мікалай Пінігін, а таксама Павел Кармунін, Алена Рынковіч, Сяргей Краўчанка, Зоя Белавосцік і іншыя — пра душу, пра сумленне, пра чалавека. Нетыповая сітуацыя і тыповыя абставіны жыцця. Спакойна, удумліва — і ўсё чуваць. Бяруся запэўніваць: так блізка да чалавека сёння не наважваецца падысці ніводзін з мінскіх тэатраў.

Напэўна, таму, што наважыліся; таму, што вырашылі глядзець зблізку, — пабляклі сцэнічныя стрэзатыпы, адсутнічалі расфарбаваныя даляглядзі, і персанаж, варты грамадскай ганьбы, выклікаў спачуванне. Ды яшчэ якое! Я не пра рэвалюцыю на тэатры — пра ажыўленую думку, нязмушанасць пачуццяў і сацыяльную незакам-

плексаванасць стваральнікаў спектакля. Пра мяккасць і сумленнасць драматурга А. Паповай, іронію і драматызм рэжысёра М. Пінігіна, а таксама пра становага героя адмоўнага часу — Карыцына...

Што сталася з Карыцыным — пытанне зусім не рытарычнае. Сюжэт драматургічнага твора такі прасты, што ўмяшчаецца ў адзіны сказ: каб зберагчы чыстае сумленне і чалавечую годнасць, адораны малады чалавек адмаўляецца ад навуковай кар'еры. Як быццам усё зразумела. Вось толькі... жыццё Карыцына прамінула пад знакам «не». Не быў. Не лічыўся. Не ўдзельнічаў. Не змагаўся, не кахаў, не рабіў подласцей, не працаваў... Лежачы на канале, назіраў, як гэта робяць іншыя... Добра гэта ці кепска? Увогуле, ці вярта рабіць на гэты конт паспешлівыя высновы? Спектакль купалаўцаў вабіць сучасным поглядам на рэчаіснасць, пошукам, а не вынікам; абвешчанымі пытаннямі, на галоўнае з якіх «як жыць?» — не адказаў яшчэ ніхто і ніколі.

Невялічкая ігравая пляцоўка малой сцэны ўяўляе сабой квартэр Карыцына, перагароджаную старамоднымі рэчамі. Няўкладная шафа, грувацкая канапа, шматпавярховая этажэрка, цацачны раяль на трыножаку... Пакой-лабірынт... Бярлога. За дваццаць гадоў, пакуль доўжыцца дзея, тут нічога не мяняецца, не скранаецца з месца, не перасоўваецца. З радыёкропкі сюды раз-пораз урываюцца галасы жыцця: з 60-х, з 70-х, з 80-х... На старой дэрмацінавай канале, у скамечаным адзенні, маўклівы і няўклудны Карыцын выглядае досыць антыкварна. Што і

каму ён даводзіць гэтакім атупляючым марнаваннем часу? Чаму адварочваецца ад каханых жанчын? Хіба на самай справе маральныя законы невышчальныя ў ім? І на алтар сумленнасці кладзецца жыццё? Як паставіцца нам да Карыцына не-героя, Карыцына непраціўлена, які бавіць час на канале, пакуль мы будзем «светлюю будучыню»?

На абмеркаванні спектакля купалаўцаў саракагадовы крытык па-дзіцячы кранальна даводзіў пра сваё пакаленне, яднаючы з ім і Карыцына: маўляў, мы верылі і нас падманулі. Саракагадовы калега чытае газеты і, напэўна, вылісвае часопісы. Яго ўразілі ўнушальныя лічыбы застою — знамянітая заняўбанасць краіны, нескарыстаныя магчымасці, змарнаваныя дзесяцігоддзі, знішчаныя таленты, процізаконныя ўчынкi сучаснікаў — паводле якіх мае рацыю Карыцын. Адносна сябе, вядома... А што тычыцца нас? Хіба спектакль заклікае ахвяраваць жыццёвымі выгодамі, навуковымі кар'ерамі, хіба змушае моўчкі неслі крыж сумленнасці, каб потым, яшчэ гадоў праз дваццаць неўпрыкмет знікнуць з зямлі, ціха снакаць, як Карыцын-старэйшы? Дык чаму ж так раздражняе нас (раздражняе многіх) і ў гэтым трэба прызнацца) абраная ягоным сынам поза — на канале, калі больш важна іншае: Карыцын нікому нічога не даводзіць, рахунак не прадыляе. Ён проста не ўлісваецца ў трывалую сістэму чалавечых стасункаў. Карыцын прагне справядлівасці, і, пэўна ж, разумее — налі жыццё і спыніцца, дык не таму, што ён лёг на канале. Лёг дык лёг...

Зрэшты, Карыцын, увасоблены С. Краўчанкам, таўставаты, з нерухомым тварам і пільковым поглядам, спаўна плаціць за кожнае сваё «не» — сапсаваным жыццём і зламаным лёсам. Калі б не гэтая акалічнасць, сітуацыя, узноўленую ў п'есе, і сапраўды вярта было б прызнаць тупіковай. Па-чалавечы неапраўданай, неўразумелай, — што і прагучала ў спрэчках вакол спектакля. Маўляў, бачылі мы такіх «героў», — у яго ж маці працуе не пакладаючы рук, на яго сумленні кінутае дзіця і пакрыўджаныя жанчынны... Маўляў, чалавек сабе эпоху не выбірае.

Не хапіла Карыцыну мужнасці несці свой крыж сумленна, не ўскладаючы цяжар на блізкіх...

Так, але ж і пра гэта спаўняецца ў спектаклі купалаўцаў. Тэатр Карыцына не апраўдвае, тэатру больш важна разабрацца — чаму так сталася? Пэўна ж, мы так звывкліся з лагічна-схематичнай пабудовай сучасных тэатральных відовішчаў, выпрацаванай сістэмай сацыяльных ацэнак, што больш ускладненае, нюансаваная сцэнічная мова не заўсёды бывае зразуметая і нават проста пачутая. Мы, крытыкі, дакладна ведаем, калі на пачатку спектакля «герой» зрабіў нешта «не так», — дык у фінале ён абавязкова выпраўніцца. І вось зачараванае кола тэатральна-гледзачкай змовы тэатр парушае. Драматызм сітуацыі, узноўленай купалаўцамі, якраз у тым, што наладжанае сямейнае жыццё Карыцына не выратоўвае, Карыцын не выпраўляецца, — ён памірае.

...Вінавата зірнуў на жонку, згадаў пакрыўджаных жанчын, пакрыўціўся перад люстэркам у старым бацькавым пінжаку, ці то дзеля гульні, ці то дзеля жарту — сунуўся ў няўкладзіну-шафу, ды болей адтуль не вылез. Прынамсі, гледачы болей яго не ўбачылі. Так сталася: жыў-жыў чалавек, ды раптам памёр. А можа, і не памёр — проста спектакль скончыўся?..

Паводле распрацаваных крытычных схем, у гэтым месцы трэба падвесці рысу, накіштаў — не тыповы выпадак, прыкрае здарэнне, ані праменьчыка ў

светлую будучыню і г. д. Ды нешта не хочацца. У спектаклі купалаўцаў, на суперак нашым уяўленнем пра яўную рэчаіснасць, цепліцца звычайная ўвага да чалавека, нульсее дакладна акрэсленае пытанне: што рабіць, калі жыць так балюча, што нават жыць немагчыма? Гэтае пытанне прымушае зноў і зноў згадаць падзеі сцэнічнага твора, узняўляць яго інтанацыі, выбудоўваць лагічныя масткі, бо тычыцца кожнага героя «...Урокаў хіраманты» і для кожнага застаецца невырашальным. Не можа адказаць на яго маці Карыцына, у выкананні А. Рынковіч — звыштактоўная і звышчарплівая жанчына, упартая ў адданасці, у імкненні да святла. Не ведае адказу і Карыцын-старэйшы. Бацька, вынішчальнік ачага, у выкананні П. Кармуніна — яшчэ і нескароны змагар, з вытанчанай чалавечай годнасцю. Ён першы плаціць лёсам за незапатрабаваны талент, без стогнаў і скаргаў, ды і без усляякай віны. Гэта ён пакінуў сыну ў спадчыну абвостранае пачуццё справядлівасці, неспіхаючы сардэчны боль. Ці ж не ў згодзе з спрадвечнымі маральнымі законамі і гэты абавязак — трываць за іншых, пазбаўленых нерваў душы?

Вычэрпваючы да донца, вядзе сваю гераіню да эмацыянальнага выбуху З. Белавосцік. Адчайнае, безбароннае Раісінае «Балюча!» — успрымаецца як духоўны пасыл «...Урокаў хіраманты», нечакана прасвятляе гуманістычны

не варухнуў, каб нечага дамагчыся самастойна. Дзеянне спектакля не даводзіць, не пераконвае, што Карыцын — таленавіты і змог бы нешта зрабіць ці нават здзейсніць. Хіба толькі на словах... Але словам гэтым не надта можна даць веры. Да таго ж, лічыць У. Няфёд, у спектаклі не даецца тлумачэння, як жа паўздзейнічаў на Карыцына менавіта застойны перыяд — аж да адмаўлення ад нармальнага жыцця і ладкавання на канапу. Крытык схільны тлумачыць драму Карыцына ягонымі асабістымі якасцямі героя, а таксама перакананы, што сам спектакль — сведчанне і прыклад застою нашага тэатра. На сцэну выцягваецца шмат бруду, але ніякіх ацэнак яму не даецца. Прадэманстраваны і новы тэатральны штамп: фанатэатрамаю транслярующая «Широка страна моя родная» ці «Утро красит нежным светом», а на сцэне — слёзы, драмы, бруд. Канчаткова забыталі крытыка ўведзення ў спектакль сцэны з хіраманткаю; ён палічыў іх спекуляцыяй на таленце і папулярнасці С. Станюты.

Пастаноўшчык спектакля М. ПІНІГІН не пагадзіўся з меркаваннем У. Няфёда пра тое, што тэатр абавязкова павінен даваць урокі маралі, заклікаць, адбіваць, знішчаць, карчаваць ці сеяць. Пры гэтым ён спаслаўся на М. Лермантава, які ў «Героі нашага часу» абвясціў: «Не падумайце аднак... каб аўтар гэтай кнігі меў калі-небудзь ганарлівую мару зрабіцца выпраўляльчыкам людскіх заган. Божа барані яго ад такога невуцтва!» М. Пінігін сказаў, што мы ўсе часцяком грашым схематычным успрыманнем жыцця.

Слова на «вольнай трыбуне» бралі таксама Ю. ПАШКІН, Л. ГРАМЫКА, дырэктар купалаўскага тэатра І. ВАШКЕВІЧ, А. ГАНЧАРОВ, Р. СМОЛЬСКИ і іншыя.

Падрыхтавала
Ж. ЛАШКЕВІЧ.

змест п'есы: і сапраўды ж кепска, калі так пакутуе жанчына. Вядома, пытанне «які жыць?» на сучаснай купалаўскай сцэне прагучала не ўпершыню — варта згадаць хоць бы славетны дударэўскі «Парог». Але ж у спектаклі, пастаўленым на пачатку 80-х, тэатр не па сваёй волі ўнікнуў аналізу вельмі важных, калі не вышэйшых абставін. Стваральнікі «Парога» мусілі задаваліцца тэкставым тлумачэннем Буслаевай драмы — маўляў, вельмі добра жылося небарану, усё было досыць, ды так шмат, што піць пачаў. Адарваны ад рэальнай глебы, вобраз галоўнага героя нездарок паэтызаваўся, прыўзняўся на сцэннічныя натурны. Сапраўды жахліва, пазнавальная постаць Бары маячыла ў спектаклі недзе наводдаль — і хутка зусім знікла. Сацыяльных вышчур, тым больш, абгаўленніцкі рабчы не даводзіла. Такі быў час: існавала «думка», што алкаголінаў у нас можна пералічыць па пальцах...

Ды не дзеля выстаўлення запозненых ацэнак варта азірнуцца назад, — больш важна ўсвядоміць новы ўзровень размовы, прапанаваны тэатрам на «...Уроках хіраманты»... Дазволілі, дык цяпер і спаўдаюць, — заўважыць хтосьці... Так, спавядаюць, — ды не ва ўсіх атрымліваецца. Тэатр не адрывае Карыцына ад рэальнасці, нікуды ўцячы яму не ўдаецца. Менавіта ў жыцці шукаюць стваральнікі сучаснай драмы прычыны няўдалага лёсу свайго героя. Актыўны, насычаны сацыяльны фон знітоўвае сцэннічны падзеі, уплывае на ўчынкі Карыцына, вызначае мастацкую атмасферу відовішча. Галасы эпохі дысануюць у спектаклі са звычайным чалавечым болям. «Драма часоў актыўнага застою» — падкрэсленае ў праграмцы. І пэўна ж, — жыццё Карыцына рушыць насуперак урокам Хіраманты.

Жыццё Карыцына набывае адзнакі фарсавасці, напаяўняецца чалавечым болям. Рука дапамогі патрэбна сучасніку. Як быць? А што, калі ўсё бачанае — маральная мадэль сённяшняга тэатра?

Людміла ГРАМЫКА.

Пазнаёмілася я з музыкай Уладзіміра Кур'яна задоўга да таго, як ён паступіў на кампазітарскае аддзяленне Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі. Аднойчы нам з сяброўкай (тады яшчэ мы былі студэнткі) прапанавалі схадзіць у педагагічны інстытут на прэм'еру рок-оперы (!) «Масфан». Вы зразумееце клічкі у дужках: гэта ж было не менш як 15 гадоў назад, і, акрамя рок-оперы Э. Д. Узбэра «Ісус Хрыстос —

слухача нечаканасцю гумарыстычных зваротаў, дасціпнымі знаходкамі ў фактуры. Рысы гэтыя ёсць нават у творах тых жанраў, якія па самой сваёй прыродзе лічацца складанымі, глыбока псіхалагічнымі, канцэпцыйнымі. Напрыклад, напісаны ў 1983 годзе Першы струнны квартэт У. Кур'яна здзіўляе свежымі, цікавымі «здагадкамі» ў стварэнні нацыянальнага каларыту, санорнымі знаходкамі, неспадзяванымі

чаканых гарэзлівых меладыйных і рытмічных «збоях». Але асабіста мне гэтая п'еса падабаецца менш за іншыя Кур'янавы опусы. Бачу тут рысы, якія мяне, прынамсі, насцярожваюць: ці не пайшоў кампазітар за не вельмі строга і масавымі густамі, выбіраючы сродкі не вельмі строга, аддаючы даніну так званаму «сувенірнаму стылю» дзеля поспеху? Валодзя кажа на гэта: «Зразумела, кампазітар прагне пачуць свае твора да пэўнага жанру. Уладзімір заўважае: «У кансерваторыі і адразу пасля яе заканчэння я пісаў пераважна ў камерным жанры, але пісаў і песні. І прыкмеціў, што радасць ад удачы ў камерным жанры асабліва. Таму што менавіта праца ў камерным жанры патрабуе ад кампазітара вытанчанага валодання прафесіяй. Тая ж стыхія, якая мне бліжэй за ўсё, — гэта тэатр».

І сапраўды. Цяпер У. Кур'ян працуе загадчыкам музычнай часткі Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы. Але ж і кампазіцыі «Жартоўны тыдзень», «Фіндлей», і тым больш опера паводле п'есы Казымы Пруткава «Фантазія» (дипломная работа У. Кур'яна), — таксама тэатр. Выбар для дипломнай працы такога складанага жанру, як опера, гаворыць сам за сябе. Прызнаюся, прачытаўшы п'есу, я нават не ўяўляла магчымым яе музычны варыянт. Але вынік працы маладога кампазітара скрэсліў мае сумненні: опера атрымалася яркая, вясёлая, з вострай індывідуальнай інтанацыяй у характарыстыцы кожнага персанажа, з добрай аўтарскай усмешкай. Добра ўсмішка — не выпадковасць. Уладзімір лічыць: «Галоўнае ў прафесіі творцы — уласны погляд на з'явы жыцця, у мяне ж ён з пэўнай доляй іроніі, але іронія добразычлівая. Вельмі цаню гумар і аптымізм».

Прауючы ў тэатры, У. Кур'ян захапіўся музыкай да драматычных спектакляў. Найбольш удалы яго работы (так лічыць ён сам) у «Ананіцца — не журыцца» М. Чарота і Дзігнеціх, «Гаральд і Мод» М. Хіліска і Д. Кар'ера, «Там і тут» Д. Кавачэвіча. Добра, калі кампазітар лічыць, што знайшоў сябе, свой жанр і стыль. Але чалавек, здаецца, усё жыццё пазнае самога сябе, а ў мала-

МУЗЫКА

ЦІКАВА УСЁ...

РОЗДУМ ПРА МАЛАДОГА КАМПАЗІТАРА

суперзорка» (мелодыі якой, здаецца, і цяпер не страцілі сваёй свежасці) ды рок-оперы А. Журбіна «Арфей і Эўрыдыка», мы нічога з гэтага жанру не ведалі, і ён заставаўся для нас даволі экзатычным. І раптам рок-опера — у Беларусі! Прозвішча кампазітара — Кур'ян...

Зала была запоўнена слухачамі гэтак шчыльна, што маглі б пазайздросціць і славетны мастра. Задавалішы сваю цікаўнасць, мы зразумелі, што ў пачутым і ўбачаным было больш прыроднага таленту аўтара, чым сапраўднага майстэрства. Але ўразіла, што, не маючы прафесійнай кампазітарскай адукацыі, ён чыста інтуітыўна зрабіў нешта досыць цэласнае з праасобных, больш ці менш удалых, «навалнаў» музыкі і песень, у якіх, безумоўна, праслухоўваліся меладыйная абаяльнасць і рытмічная вынаходлівасць.

Наогул, такі смелы крок, як напісанне оперы (хай у рок-стылі), вельмі характэрны для Кур'яна. Праз колькі гадоў я нагадала Уладзіміру пра яго першы опус — як гэта ён рашыўся тады на оперу? «Усё гэта вынік найўняўняцкай самаўпэўненасці, — адказаў ён. — Мне здавалася, што гэтая мая рок-опера і ёсць той самы «твор для народа», дзе ўсё будзе ярка, прыгожа, эфектна, гучна. Я тады разважаў: мая опера — твор на любы густ! Бо прыйдзе на оперу сляпы — пачуе музыку; глухі — убачыць дэкарацыю; дзіця захопіцца (бо казка); стары — развеселіцца. Але, скончыўшы музучылішча ў Мінскі педагагічны, у прыйшоў у кансерваторыю, у клас Дзмітрыя Браніслававіча Смольскага, і ад майёй самаўпэўненасці не засталася і слядоў. У гады навучання зразумела, які гэта неабсяжны мацярык — музыка, колькі вёрстаў ісці яшчэ мне да сапраўднага кампазітарскага тэхнікі, да сапраўднага авалодання прафесіяй...

У кансерваторыі Уладзімір Кур'ян вучыўся кампазіцыі, а я выкладала ў іх на кафедры поліфанію. Памятаю, студэнты атрымалі хатняе заданне — напісаць харавую фугу. Прытым умовы (тэкст, форма, характар) павінны былі абраць самі.

Валодзя Кур'ян паказаў тады чароўную мініяцю для дзіцячага хору, у якой свабодна абыгрваліся чыста санорныя спалучэнні: «дзінь-дон», «дзінь-дзінь-дон» (хор быў пра школьны званочак). Гэта было вынаходліва, грацыёзна, вясела — тут прысутнічала нейкая (заўсёды цікавая для дзяцей) тэатральнасць, гульня — тое, што і потым акажацца характэрным для творчасці Кур'яна. Гэткі ж адметны і напісаны ім на I курсе, цёпла прыняты слухачамі фартэп'яныны цыкл «Жартоўны тыдзень» — сем п'ес (па ліку дзён тыдня) з гарэзлівымі эпіграфамі да кожнай п'есы, прыдуманымі таксама аўтарам. Твор адразу запамінуўся вынаходлівасцю, фантазіяй, жаданнем аўтара здзівіць

эфектамі, якія імітуюць гучанне беларускіх нацыянальных інструментаў ці спосабы і прыёмы ігры на іх. Напісаны таксама ў студэнцкі час вакальны цыкл на вершы Р. Бёрнса (у перакладзе Я. Семязона) — гэта ўжо сапраўдны драматычныя сцэнікі, дзе ўласцівы У. Кур'яну элемент тэатральнасці — неад'емная частка самой ідэі твора.

Два гады назад у філармоніі прагучала вакальна-сімфанічная паэма У. Кур'яна «Памяці маці» (паводле паэмы Р. Бардуліна «Блакада»). І тут Уладзімір застаўся верны сабе: і тут — тэатральнасць. Але тэатральнасць у тым выглядзе, у якім яна можа быць у творы з такой глыбока драматычнай тэмай, як вайна і лёс людзей. Дзейныя асобы паэмы персаніфікаваны ў розных аркестравых тэмбрах. Маці — голас народнай спявачкі, яе загінуўшы муж — голас народнай дудкі (партыя напісана спецыяльна для выканаўцы на народным інструменце). І самы драматычны і кранальны момант у паэме — найвыразны дыялог паміж маці і яе загінуўшым мужам, калі на самотныя фразы жанчыны адказвае не чалавечы голас (бо чалавека няма), а засмучаны голас беларускай дудачкі.

Калі б трэба было вызначыць галоўную рухаючую сілу У. Кур'яна ў творчасці, я назвала б дапытлівасць. Вось хоць бы такі выпадак: на студэнцкую канферэнцыю, якая праходзіла ў Ерэван, ён паехаў разам са студэнтам — цымбалістам. Паслухаўшы яго, Уладзімір раптам так зацікавіўся старадаўнім беларускім інструментам, што... забраў цымбалы ў свой гасцінічны нумар і ўсю ноч вывучаў (так сказаць, эмпірычным шляхам) розныя спосабы гуказдабывання на цымбалах, санорныя эфекты, выпрабавуваў нейкія адмысловыя прыёмы ігры на іх. У выніку гэтыя практыкаванні напісаў Варыячкі ў цымбалаў, якія неаднойчы атрымлівалі высокую ацэнку на розных пленумах, конкурсах і канцэртах. І заўсёды слухачы адначалі незвычайнае гучанне цымбалаў.

Канцэртная п'еса У. Кур'яна для двух цымбалаў «Перазводны» з выкарыстаннем беларускай народнай песні «Зязюля» таксама мае поспех у слухачоў. Яна была прадстаўлена на фестывалі «Мінская вясна», яе паказвалі ў канцэртах, на пасяджэнні секцыі камернай музыкі СК СССР у Маскве (у прысутнасці гасцей з Фінлянды), на маладзёжным пленуме ў Горкім. Прычына поспеху п'есы ў яе дэмакратызме, у «пазнавальных» эстрадным рытмах, у не-

ры і таксама зразумела, што хутэй за ўсё ён пачуе тых з іх, у якіх зацікаўлены самі выканаўцы, або тых, якія — ты ведаеш — спадабаюцца публіцы, зацікавяць яе, прымусяць слухаць».

Так, пачуць сваю музыку — не толькі жаданне, але і права кампазітара (гэта тое ж, што для маці — пабачыць сваё народнае дзіця). Ды, не ў дачор Уладзіміру, нагадаю, што былі выдатныя кампазітары, якія дзясцігоддзямі чаналі выканання сваіх твораў (снамам,

Чарльз Айвз), і гэта не давала ім падставу дагаджаць тым ці іншым густам. А перад маладым кампазітарам паўстае і праблема сцвердзіць сябе, выконваць, атрымаць за гэтыя заны... Ён вольны ў сваім выбары — і залежны ад умоў, якія даюць прызнанне, пэўныя даброты жыцця.

Але ў маладога члена саюза багата магчымасцей паказаць сваю творчасць: гэта і маладзёжныя пленумы, і маладзёжныя семінары (у тэатральным і ўсесаюзным маштабе), конкурсы, канцэрты з твораў маладых і нават маладзёжны міжнародныя сустрэчы. Ужо ў кансерваторыі заўважаеш: адны студэнты цікаўныя і актыўныя, а ёсць такія, якіх не пачуеш на працягу ўсіх пяці гадоў вучбы. Вось У. Кур'ян удзельнічаў у шматлікіх творчых мерапрыемствах. Быў адзначаны дыпломам II ступені на Усесаюзным конкурсе сярод студэнтаў і аспірантаў, прысвечаным 30-годдзю Перамогі. Ён наогул імкнуўся ўдзельнічаць ва ўсіх конкурсах, і нават калі абавязалі конкурс на лепшую песню для Таварыства ўратавання на водах, ён напісаў і музыку, і словы.

Цікаваць яго ўсе жанры, формы і інструментальныя склады: «Я ніколі не пісаў для духавога аркестра. А тут раптам атрымаў заказ. Ну, успомніў, як 10 гадоў назад, калі служыў у арміі, іграў на трамбоне, — і напісаў сюіту. Мне гэта цікава».

І гэта «мне цікава» — цудоўна! Яму цікава ўсё. Як заўжды ў маладосці. Але з часам афармляецца прыхільнасць аў-

дым узросце займаецца гэтым з найвастрэйшай цікаўнасцю. Бывае, калегі слухаю лічаць, што кампазітар здатны адкрыць новыя гарызонты ў пэўным жанры, ды ён заўзят працу ў іншых жанрах. Чаму так адбываецца? Вось меркаванні У. Кур'яна: «Закончыўшы вучобу, ты выходзіш з-пад апені настайнікаў і шмат ніццяў цягне цябе ў розныя бакі. Пазней адны з тых ніццяў зробіцца танчайшыя за валас, іншыя — таўсцейшыя за канат. І ўсё залежыць і ад унутраных паминенняў, і ад тваіх намераў, і ад аспірацыі, у якое ты трапляеш... Але ніколі не трэба забывацца пра доўг, які ты павінен аддаць. Я маю на ўвазе не тое, што ты пазычыў у сабра, хоць і гэта важна. А тое, што падарвала табе прырода-маці. Менавіта гэта для мяне доўг творцы».

Талент здатны згасаць, перакананні — размякчацца, густы — мяняцца і г. д. Як зберагчы свежасць успрымання свету, не пасярэднічаць пачуццям, чысціна перакананняў, трапятлівасць адносінаў да прафесіі? Калі настаўнік сочыць за самастойнымі крокамі тых, хто яшчэ ўчора быў сярод яго вучняў, ён адчувае трывогу: ці здзейсніцца не толькі кампазітар, але і Музыкант, і Грамадзянін? Уладзімір заўважае: «Галоўнае, каб гэтая трывога не пакідала мяне самога, каб у Кур'яне заўсёды жыў яшчэ адзін Кур'ян, які б кожны дзень пытаўся: а што ты зрабіў сёння?»

Галіна ГАРЭЛАВА,
Фота А. ВАЙНШТЭЙНА.

СПАЧАТКУ невялікі экскурс у мінулае.

Думку аб стварэнні на Беларусі скансена — этнаграфічнага музея пад адкрытым небам — упершыню выказаў у 1908 годзе мастак Фердзінанд Рушчыц. У 1931 годзе пад яго пачаткам ініцыятыўная група ўзяла пытанне пра стварэнне ў ваколіцах Вільні скансена на тэрыторыі 50 гектараў. Планаваўся сканцэнтраваць у ім помнікі матэрыяльнай культуры Віленскага, Навагрудскага, Беластоцкага і Палескага ваяводстваў. Але ва ўмовах буржуазна-памешчыцкай дзяржавы рэалізацыя гэтай задумкі сутыкнулася з шэрагам цяжкасцей, у першую чаргу фінансавых. Работа групы спынілася на этапе выяўлення, апісання і фотафіксацыі помнікаў народнай архітэктуры. Багаты этнаграфічны матэрыял (фотаздымкі, чарцяжы, замалёўкі), сабраныя В. Дрэмай, Ю. Клосам і В. Карабевічам, стаў унікальным і сёння ўяўляе вялікую навуковую каштоўнасць.

У Савецкай Беларусі, як, між іншым, і ў іншых рэспубліках, да Вялікай Айчыннай вайны пытанне пра стварэнне нацыянальнага скансена не ўзнімалася. Магчыма, гэта было звязана з тым, што ў сяле Каломенскім пад Масквой планавалася будаўніцтва на тэрыторыі 200 га Парку архітэктуры народаў СССР, праект экспазіцыі якога прадугледжваў паказ народнага дойлідства ўсіх саюзных рэспублік, у тым ліку і Беларусі. Меўся яшчэ адзін праект — музейнага гарадка народнай архітэктуры СССР плошчай 50 га абалп Масква-ракі.

Вайна перапыніла распачатую работу. Пасля перамогі ў першую чаргу, зразумела, неабходна было ўзнімаць з руінаў гарады, адбудоўваць вёскі, аднаўляць разбураную гаспадарку. Падмуркі аб'ектаў, якія пачалі будаваць перад вайной, збучвалі, зараслі палыном і дзяўнікам.

Пасля аднаўлення і ўмацавання эканамічнай асновы народнай гаспадаркі і ўздыму савецкай этнаграфічнай навукі зноў абуджаецца інтарэс да этнаграфічных экспазіцыій. Справу паскорыла масавае будаўніцтва на сяле. Вёска непазнавальна і даволі імкліва мяняла сваё аблічча. Узнікла рэальная пагроза поўнай страты помнікаў народнай культуры папярэдніх стагоддзяў. Помнікі матэрыяльнай культуры, страціўшы сваё практычнае значэнне, падвяргаліся эрозіі часу і паракнелі на гарышчах хлявоў, у прыгрэбках, а то і проста спаліліся. На старонках рэспубліканскага друку адзін за другім з'яўляўца артыкулы з усебаковым абгрунтаваннем пільнай неабходнасці стварэння беларускага скансена. Грамадскасць трывожыцца паскоранае знікненне традыцыйных рэалій вясковага побыту. Яшчэ нейкі час, і будзе позна.

Адным з першых звярнуў увагу грамадскасці на гэце становішча жыхар Кобрына А. Мартынаў. Трывога і заклапочанасць лёсам культурнай спадчыны беларускага народа гучала ў артыкулах газет і часопісаў ажно на працягу дзесяці гадоў. Ударылі ў набат і прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі — В. Аладаў, І. Ахрэмчык, П. Броўка, П. Глебка, К. Крапіва публікуюць 23 жніўня 1966 года адкрыты ліст «Засторым этнаграфічны музей». З усіх куткоў Беларусі прыходзяць водгукі з палкай падтрымкай выказанай пісьменнікамі і вучонымі прапановы. Ва ўсіх іх гучыць трывожнае: «Калі?». Маўчыць толькі адна ўстанова. І менавіта тая, якая нясе гістарычную, маральную і, нарэшце, юрыдычную адказнасць за становішча культуры ў рэспубліцы. Але, на вялікі жаль, Міністэрства культуры, якое павінна было першым выказаць ініцыятыву, аказалася не на вышыні.

А тым часам там, дзе па-сапраўднаму дбалі аб культуры народа, аб захаванні духоўных і матэрыяльных скарбаў, актыўна ствараліся ўжо ў 50-х гадах музеі народнай архітэктуры і побыту. У пачатку 60-х гадоў у Савецкім Саюзе іх было ўжо ажно дзесяць. І толькі дзякуючы ўмяшанню ЦК КПБ справа зрушылася з месца. У канцы 1976 года Савет Міністраў БССР прыняў пастанову «Аб стварэнні дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і быту». Калі б Міністэрства культуры займала іншую пазіцыю, дык гэты гістарычны акт беларускага ўрада ў галіне нацыянальнай культуры пабачыў бы свет, прынамсі, на дзесяцігоддзе раней.

У студзені 1987 года споўніўся адзінаццацігадовы юбілей дня прыняцця пастановаў. За гэты час у краіне створана каля пяцідзiesiąці музеяў пад адкрытым небам. І не толькі ў сталіцах рэспублік, але і шмат у якіх абласных гарадах, напрыклад, у Архангельску, Ноўгарадзе, Кастрэме. На Украіне пабудавана ажно чатыры скансены: у Кіеве, Львове, Пераяслаўлі-Хмяльніцкім і Ужгарадзе. У Эстоніі таксама чатыры: рэспубліканскі і тры рэгіянальныя. Акрамя

таго, створаны нацыянальны парк. І ўсе даўно дзейнічаюць.

А ў нас за дзесяць гадоў няма не толькі музея, але нават яго праекта.

Як і чаму так сталася?

На гэце пытанне дакладны адказ дала ў артыкуле «Музей? Праз 50 гадоў...» яшчэ ў кастрычніку 1983 года газета «Звязда», адзначыўшы, што прычына непазвартлівасці і бяздзейнасці заключалася толькі ў адным — «у адносінах да самой справы». Але ціхую міністэрску завадзь «Звязда» амаль што не скаланула, бо, як тады пісала газета, «...калі хочаш нешта зрабіць, знойдзеш сродкі, а калі лянуешся — прычыны». Нельга сказаць, што Міністэрства культуры не

грамадскіх грошай працягваецца да сённяшняга дня. Праект рабочай групы ў 1980 годзе быў адхілены і перададзены на распрацоўку ў аб'яднанне «Белрэстаўрацыя» Міністэрства культуры БССР.

Гэтакі ж лёс спасціг і праект «Белрэстаўрацыі». На абмеркаванні была выказана аднадушная думка — работа не атрымалася, маўляў, з-за адсутнасці кваліфікаваных кадраў. «Белрэстаўрацыя» такім чынам распісалася ў сваёй бездапаможнасці. Што не перашкодзіла спісаць з рахунка рабочай групы ў сваю карысць 7,5 тысячы рублёў. За што? Хіба толькі за тое, што безвынікова страціла яшчэ амаль чатыры гады? Так ведамыя амбіцыі і гульня ў самадзейнасць за на-

ад 9 снежня 1976 года ўсё зноў вярнулася на «кругі своя» і ўсё зноў пачалося з нуля. Ну, як тут не згадаць рускі фразеалагізм: «Бери мочало и начинай сначала». Мачала каштавала капейкі, а праектная эквілібрыстыка ўжо паглынула 90 тысяч рублёў. Ці Міністэрства культуры валодае неабмежаванымі асігнаваннямі?

Адзначыўшы ненармальнае становішча з будаўніцтвам музея, секцыя звярнула сур'ёзную ўвагу на недапушчальнасць будаўніцтва архітэктурных аб'ектаў без зацверджанага праекта, падкрэсліўшы, што такая самадзейнасць з'яўляецца вынікам валонтарысцкіх рашэнняў і супярэчыць элементарным будаўнічым

ПОМНІЦЬ, ВЕДАЦЬ, ЗБЕРАГАЦЬ

ЖУРАВЕЛЬ І СІНІЦА

СУМНАЯ ХРОНІКА АДНОЙ ДАўНЯЙ ГІСТОРЫІ

прарэагавала на выступленне газеты. З зайздроснай апертыўнасцю быў знойдзены «віноўнік» — кіраўнік рабочай групы С. А. Сергачоў. Але пасля вызвалення яго ад абавязкаў кіраўніка ўсё засталася па-ранейшаму, значыцца, вырвалі не той зуб, праекта як не было, так яго няма і цяпер.

Вернемся зноў у 1976 год. Згодна пастанове Савета Міністраў (9.12.1976 г.) былі створаны дзве групы: рабочая пры Міністэрстве культуры і навукова-метадычная ў аддзеле этнаграфіі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук БССР. Перад навукоўцамі была пастаўлена задача распрацаваць навукова-метадычны асновы стварэння Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і быту. Асвятліць такія пытанні, як метады і прыцыпы фарміравання музея, вызначыць гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны, структуру, крытэрыі адбору помнікаў для перавозкі ў музей, стварыць тэматычна-экспазіцыйны план. Работа была выканана ў запланаваны тэрмін. Сем важных тамоў плана сталі той асновай, без якой немагчыма распрацоўка тэхніканэканамічнага абгрунтавання, а затым і генеральнага плана праекта музея.

Рабочая група тым часам правяла вялікую работу па выяўленню, фіксацыі і збіранню экспанатаў будучага музея. Энтузіязм і шчырае зацікаўленасць супрацоўнікаў абярнуліся тым, што фонд помнікаў матэрыяльнай культуры (прылад працы, адзення, рэчэй штодзённага ўжытку і інш.) дасягнуў некалькіх тысяч экспанатаў. Але гэтыя скарбы, шмат якія з іх унікальныя, захоўваюцца пад замком і, што асабліва недаравальна, у неспрыяльных умовах.

У канцы 1978 г. БелНДІ горадабудаўніцтва распрацаваў тэхніканэканамічнае абгрунтаванне (ТЭА), выкананае архітэктарамі М. Пракалеем, С. Сахаравай і С. Сергачовым. У заключэнні аддзела этнаграфіі ІМЭФ АН БССР ад 12 сакавіка 1979 г. яго атрымала станоўчую адзнаку, бо ў яго аснову былі пакладзены навукова-метадычныя прыцыпы стварэння музеяў пад адкрытым небам. Гэта знайшло канкрэтнае выяўленне ў вырашэнні шэрагу пытанняў, практычнае ўваабленне якіх вызначала не толькі колькасныя параметры, але і тэматычна-экспазіцыйны характар беларускага скансена. Аднак у ім, як і ва ўсіх вялікіх, складаных і новых працах, меліся асобныя, як адзначалася, нешматлікія дэталі, якія патрабавалі ўдакладнення. Падрабязна выклікаўшы і абгрунтаваўшы свае заўвагі, этнографы пісалі: «Тэхніканэканамічнае абгрунтаванне Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і быту» пры ўмове ўліку адзначаных заўваг можа быць пакладзена ў аснову канчатковага праекта музея».

І вось тут, на гэтым этапе, адбылося нешта не зусім зразумелае. Насуперак заключэнню вучоных, якіх, між іншым, падтрымалі дырэктывныя органы, у працэсе праектавання ўключылася рабочая група Міністэрства культуры, і ўсё, як кажучы, пайшло шыварат-нашыварат, і гэце марнатраўства часу, дзяржаўных і

родны кошт прыйшлі да свайго заканамернага фіналу.

Разважанні ля разбітых начовак вымусілі гора-будаўнікоў звярнуцца за дапамогай у ДПІ «Мінскпраект». За распрацоўку праекта ўзяліся аўтары мемарыяльнага комплексу «Хатынь» Ю. Градаў і Л. Левін. У канцы 1986 года работа была завершана і прадстаўлена заказчыку, які пералічыў на рахунак праекціроўшчыкаў 57 тысяч рублёў. І што вы думаеце, у Міністэрстве культуры, закасаўшы рукавы, узяліся за работу? Памкнуліся кампенсваць выкінутыя ў бяду часу дарэмна страчаныя дзевяць гадоў, што мінулі з дня завяршэння работ над ТЭА БелНДІ горадабудаўніцтва? Ні ў якім разе. Праект без абмеркавання засунулі пад сукно, дзе ён, забыты «бацькамі» беларускай культуры, пралежаў больш года і, магчыма, пыліўся б і дагэтуль, каб міністэрства не патурбавалі людзі, занепакоеныя лёсам музея.

Высветліць прычыну такой, мякка кажучы, затрымкі ў начальніка ўпраўлення музеяў і аховы помнікаў А. Канаваленкі было немагчыма. Толькі паэзія стала вядома, што ён, адхіліўшы ад удзелу ў распрацоўцы задання на праектаванне супрацоўнікаў рабочай групы, узяўся за працу сам, але, як і трэба было чакаць, не змог правільна вызначыць не толькі агульны кошт будаўніцтва музея, але і першай чаргі. Памылка выплыла пры экспертызе задання ў Дзяржбудзе.

Секцыя этнаграфіі Рэспубліканскага таварыства аховы помнікаў неаднаразова прапаноўвала абмеркаваць праект ДПІ «Мінскпраект», але работнікі Міністэрства культуры ўсялякімі спосабамі ўхіляліся ад сустрэчы, апошняе пасаджэнне секцыі спрабавалі нават сарваць, а трэці па ліку дырэктар рабочай групы Г. Ткацэвіч і начальнік ўпраўлення музеяў і аховы помнікаў Міністэрства культуры А. Канаваленка ігнаравалі запрашэнне, а дакладнай, свае службовыя і грамадзянскія абавязкі. Дарэчы, іх у нейкай ступені можна і зразумець: што яны маглі сказаць ў апраўдданне? Крытыку, нават справядлівую, мала каму прыемна слухаць. А яе было больш чым дастаткова. Не маглі ж яны парушыць субардынацыю і прыўзняць заслону над некаторымі міністэрскімі тэмамі, што з генштабўскай пільнасцю ахоўваюцца ад зацікаўленых арганізацый і грамадскасці. Ну, хоць бы расказаці, напрыклад, пра тое, каму і чаму раптам не спадабаўся праект ДПІ «Мінскпраект», які, між іншым, на працягу ўсяго часу праектавання не выклікаў ні ў кога з куратараў пярэчэнняў?

Не менш цікава, якія дакументы былі прадстаўлены ў Савет Міністраў пры падрыхтоўцы новай пастановаў (№ 367, 11.12.1987 г.). Нам здаецца, што, калі б у Савецкіх Міністраў ведалі пра гатовы, ніводнага разу не абмеркаваны праект Ю. Градава і Л. Левіна, і чаму ён адхілены ў сапраўднасці, дык наўрад ці праектаванне музея зноў бы даручылі «Белрэстаўрацыі», якая ўжо адзін раз з ганьбаю заваліла гэтую работу. На адзінаццаты год пасля пастановаў СМ БССР

нормам і правілам. Секцыя паставіла: лічыць мэтазгодным завяршэнне работы па праектаванні музея даручыць ДПІ «Мінскпраект»; пачае з грубымі парушэннямі будаўніцтва царквы ў сектары «Падняпроўе» прыпыніць. Віноўнікаў прыцягнуць да адказнасці; арганізаваць шырокае абмеркаванне спецыялістамі праектных рашэнняў, распрацаваных «Мінскпраектам»; рэкамендаваць дырэкцыі музея разглядаць на пасаджэннях Вучонага савета ўсе найбольш важныя пытанні, звязаныя з будовай экспазіцыйнай зоны; рэкамендаваць дырэкцыі музея распрацаваць план правядзення этнаграфічных экспедыцый па збору экспанатаў і прыняць дзейсныя захады да іх захавання.

Адначым, што пра вертае жалю становішча экспанатаў гаварыла ў адной з перадач тэлебачання мастацтвазнаўца А. Фурс.

З выступлення Харкевіча Б. Л.: «Мы ў катастрафічным стане. Людзі звальняюцца... а аб'екты гніюць, ужо палова згніла... у экспедыцыях пытаюцца, калі будзе пабудаваны музей, калі хто перарашкаджае «на версе», дык трэба іх зняць».

Магчыма, сапраўды хтосьці перарашкаджае?

Даведка: З адабраных і прызначаных для перавозкі ў музей помнікаў народнай архітэктуры значная, калі не большая частка ўжо страчана. Безваротна і немагчыма.

Адначасова група этнографіі Інстытута МЭФ АН БССР, непасрэдна звязаная з распрацоўкай навукова-метадычных асноў стварэння Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і быту, занепакоеная, надзвычай трывожным становішчам з будаўніцтвам музея, звярнулася з лістом да старшыні Камітэта народнага кантролю БССР тав. Лагіра М. І.

Адчуўшы, што збіраюцца хмары над галавой, Міністэрства культуры завярнулася, але, на вялікі жаль, энергія яе асобных супрацоўнікаў была накіравана не на прызнанне і выпраўленне памылкаў, а на тое, каб хоць зольшага замамуфляваць сваю шматгадовую бездаказнасць, раўнадушша, а галоўнае, разбавіць дзяржаўных і грамадскіх сродкаў. З гэтай мэтай супрацоўнік «Белрэстаўрацыі» А. Лакатко ліхаманкава, літаральна за лічаныя дні, «распрацаваў» эскіз праекта скансена; выкананы каляровымі алоўкамі на кальцы, ён нават чыста тэхнічна непрыемна ўражваў сваёй паспешлівасцю і нядбайнасцю. З такою ж зайздроснай хуткасцю склікаецца Вучоны савет для абмеркавання праектаў БелНДІ горадабудаўніцтва (1979 г.), ДПІ «Мінскпраект» (1986 г.) і эскіза «Белрэстаўрацыі» (красавік 1988 г.).

Не будзем спыняцца на перыпетыях гэтай гульні ў абмеркаванні. Па-першае, большасць членаў Вучонага савета не мела магчымасці напярэдадні азнаёміцца з праектам, па-другое, як высветлілася ў канцы, тэкст пастановаў, якую хацела праціць Міністэрства культуры, быў напісаны загадзя. Нельга назваць выяўленнем павагі да членаў-Вучонага

савета і тое, што намеснік міністра культуры У. А. Гілеп узяўся сам весці пасяджэнне савета (адбылося яно 6 мая 1988 г.). У іншай сітуацыі на гэтую акалічнасць можна было б не звяртаць увагі, але тут рабіўся разлік на вопыт і аўтарытэт намесніка міністра. Не кожны падначалены набярэцца смеласці супярэчыць асобе на такой высокай пасадзе, тым больш, што міністэрская атмасфера кожнаму з іх добра знаёмая. Пра гэта, між іншым, адкрыта сказаў былы супрацоўнік міністэрства С. Борыс. Цытуем даслоўна: «Цяпер я не працую тут, таму магу гаварыць, што думаю».

Міністэрству, і ў гэтым таксама выявіліся яго вузлавядамасныя інтарэсы, неабходна было для выратавання сваёй рэпутацыі правесці чарнавы эскіз «Белрэстаўрацыі», які называлі праектам. Але гэты так званы праект амаль цалкам паўтараў рэспубліканскую БелНДІ горадабудаўніцтва, зробленую яшчэ ў 1979 годзе. Дык навошта было тады адзінаццаць гадоў гарод гарадзіць?

Бачыце, даводзіў аўтар, мы ўнеслі некалькі новых момантаў: прадугледжаны два ўваходы і ўключэнне вёскі Строчыца ў экспазіцыю музея, а тэрыторыя яго павялічваецца крыху больш, чым у два разы. Ідэя, закладзеная ў гэтым эскізе, сама па сабе не толькі не прафесійная, але і заганная. Перш за ўсё яна не вырашае інжынерных пытанняў, па-другое, дзе і хто калі бачыў ці чуў, каб музей народнай архітэктуры і быту пачынаўся з карчмы і панскага фальварку?

Далей. Уключыўшы вёску Строчыца ў экспазіцыю музея, мы ператворым яе па сутнасці ў рэзервацыю, а жыхароў у своеасаблівых абарыгенаў. Ці згодзяцца яны выконваць ролю жывых экспанатаў, аўтар пэўна не пакавіўся. Як жыхары такой вёскі вытрымаюць штодзённы тлум, гвалт, шум машын і турыстаў, якія ўвесь час будуць шастаць па іхніх дварах? Кожны месяц, круглы год. У такіх умовах вёска не будзе нармальна функцыянаваць як цэльны сацыяльна-гаспадарчы арганізм. Непазбежна ўспывуць непрадказальныя супярэчнасці, развязаць якія будзе вельмі цяжка. Ды і забудова вёскі, рознастайная і эклектычная, не зробіць, мякка кажучы, гонару музею. Вёску, зразумела, варта захаваць, але за межамі музея.

«А мы яе перабудуем!»
Злавіце, паважаныя таварышы, спачатку сініцу, а ўжо тады лавіце жураўля.
Праект ДПІ «Мінскпраекта» прыдбаў больш прыхільнікаў, таму, відаць, У. Гілеп і не паставіў гэтае пытанне на галаванне, хаця ў раней напісаным рашэнні ўхваляўся эскіз «Белрэстаўрацыі». У гэтым жа праекце рашэння адзначалася, што забудова сектара «Падняпроўе» вядзецца згодна з праектам... якое па сутнасці не існуе ў прыродзе. Бо ніводзін з іх не дэведзены да ладу і не зацверджаны. Праекта няма. Пра гэта, дарэчы, гаварыў на пасяджэнні секцыі этнаграфіі, што адбылася 1 сакавіка 1988 г., дырэктар «Белрэстаўрацыі» С. Друшчыц. Вось пратакольны запіс яго адказу этнографу з Белдзяржуніверсітэта імя У. І. Леніна: «Праекта ж у нас яшчэ няма». Няўжо сур'ёзныя людзі страцілі, акрамя памяці, яшчэ нешта?

Няма. І невядома, калі яшчэ будзе, бо Міністэрства культуры нечакана для ўсіх чамусьці адрывула праект Ю. Градава і Л. Левіна, хаця на нарадзе ў Міністэрстве культуры ён быў прыняты з умовай пэўнай дапрацоўкі. Так, прынамсі, выцякае з зачытаннага на секцыі документа: «...у цэлым адобрыць праектнае рашэнне Левіна і Градава. Скараціць маршрут да 3 км, размежаваць транспартны і пешаходны рух; ухваліць планіровачнае размяшчэнне зон; аднесці дарогу ад в. Строчыца; памяншаць планіровачныя зоны «Заходняе» і «Усходняе Палессе». На нарадзе, акрамя супрацоўнікаў міністэрства, прысутнічалі і прадстаўнікі «Белрэстаўрацыі», у прыватнасці С. Друшчыц і А. Лакатко. Неж не зусім прыгожа атрымоўваецца. Непрыгожа і незразумела...»

Праект Ю. Градава і Л. Левіна адпавядае асноўнай канцэпцыі скансена, выкананы прафесійна, і менавіта яны павінны давесці праектаванне музея пад адкрытым небам да завяршальнага канца. Тым больш, што яго аўтары згодны ўлічыць усе станючыя заўвагі і пажаданні з папярэднім і фінальным абмеркаваннем на любым узроўні.

У пастанове, напісанай загадзя, не ўлічана ніводная крытычная заўвага, якія выказвалі многія прысутныя.

Знаёмая пазіцыя. Ці не праўда?
В. БАНДАРЧЫК, У. ГURKOU, Н. БУРАКОўСКАЯ, С. МІЛЮЧЭНКА, В. ЦІТОЎ, А. МІКУЛІЧ, С. ЦЯРОХІН, П. ЦЕРАШКОВІЧ, Л. МІНЬКО, супрацоўнікі аддзела этнаграфіі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР.

ПА СЛЯДАХ ВЫСТУПЛЕННЯЎ «ЛіМа»

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 4). Ягоным іменем, а іменем зусім іншага Максіма — Горкага.
Зрэшты, наконт імя Янкі Лучыны тав. Іўлічаў пагадзіўся з нашым чытачом: імя гэтае знаходзіцца ў «банку» імянаў, якія будуць увекавечаны.

ПРА БУДОЎЛЮ НА МОГІЛКАХ, СХАВАНЫ ПАМНІК І ІНШАЕ

У «ЛіМе» за 12 лютага было змешчана калектыўнае пісьмо жыхароў Мінска пра незразумелую будоўлю, што разгарнулася на Вайсковых могілках. Пісьмо разгледжана ў выканкоме Мінскага гарадскога Савета народных дэпутатаў. Намеснік старшыні выканкома Г. П. Сянькевіч паведаміў у рэдакцыю: «На могілках былі пачаты работы па добраўпарадкаванні воінскіх магіл. У адпаведнасці з праектам прадугледжвалася будаўніцтва новай агароджы, надмагільных збудаванняў і мастацкай кампазіцыі воінам-вызваліцелям. Аднак з пачаткам работ ад жыхароў горада пачалі паступаць прашанні аб змяненні праектнага рашэння. У інстытуце «Мінскпраект» з удзелам прадстаўнікоў зацікаўленых арганізацый, друку і грамадскасці адбылася нарада, на якой прынята рашэнне аб прыпыненні работ па рэканструкцыі могілак. Раней распрацаваны праект прызнаны непрымальным і цяпер робіцца яго карэкціроўка з улікам выказаных заўваг і прашаньняў. Новае праектнае рашэнне будзе шырока абмеркавана і ўзгоднена з усімі зацікаўленымі арганізацыямі».

Што на гэта сказаць? Добра, што думка грамадскасці была пачута і справа будзе папраўлена. Толькі вось узнікае само па сабе пытанне: а чаму адразу не гэта было параіцца з гэтымі самімі «ўсімі зацікаўленымі арганізацыямі»? Чаму трэба было пачынаць рэканструкцыю без такога абмеркавання? Навошта было рабіць марную работу і выкідваць на вечер дзяржаўныя сродкі? Калі мы, нарэшце, навучымся гаспадарнічаць?

На ліст нашага чытача з Чачэрскага раёна С. Сыса «Схавалі помнік» («ЛіМ» за 18 сакавіка г. г.) прыслаў рэагаванне намеснік старшыні райвыканкома, старшыня райсавета Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры М. А. Піліпец. Ён паведамае, што факты, выкладзеныя ў лісце С. Сыса, «часткова падвердзіліся». Але чаму — часткова? Помнік воінам-землякам сапраўды праляжаў у калгасе «50 год БССР» больш чым два гады і так і не быў там пастаўлены. І Чачэрская ратуша, помнік архітэктуры XVIII стагоддзя, пасля пажару 1974 года таксама дагэтуль не адрэстаўравана, бо не могуць жа змяніць сапраўднай рэстаўрацыі рамонтныя работы, якія наладжае штогод райвыканком гаспадарчым спосабам.

4 сакавіка наш чытач Л. Ермаловіч пісаў аб тым, што ў вёсцы Навасёлкі Дзяржынскага раёна неадгледжана магіла пісьменніка-дэмакрата Каруса Каганца, што на ёй няма ніякага помніка. Кіраўніцтва раёна парупілася аб выпраўленні становішча. 20 мая г. г. у дзень 80-годдзя з часу смерці пісьменніка на ягонай магіле пастаўлены нарэшце прыстойны мармуровы помнік.

Студэнт Мінскага інстытута замежных моў А. Яжэвіч у пісьме, якое было змешчана ў «ЛіМе» 8 красавіка, пісаў пра недарэчнае правіла, у адпаведнасці з

якім і для развага наведвання нашай цэнтральнай рэспубліканскай бібліятэкі патрэбен... фотаздымак. На ліст чытача адгукнуўся дырэктар Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна А. Г. Міхаленя. Аказваецца, фота патрабуецца пры запісе ў бібліятэку студэнтаў, каб, як піша тав. Міхаленя, «выключыць перадачу чытацкага білета іншай асобе. Карыстанне чужым білетам катэгарычна забараняецца ў мэтах захаванасці літаратуры». У дадатак да гэтага тут жа нашаму чытачу яшчэ і кідаецца прапак: «Хацелася б, каб т. Яжэвіч як будучы спецыяліст падзяляў занепакоенасць супрацоўнікаў бібліятэкі ў захаванасці фондаў не толькі для сённяшняга, але і для будучых пакаленняў». Вось так!

22 красавіка г. г. наш чытач С. Крапівін пісаў пра загадку, якую задае людзям на пошце тэлеграмны віншавальны бланк з серыі Е-51, пра тое, што гэтымі бланкамі завалены ўсе паштовыя аддзельнікі, а бланкаў з надпісамі па-беларуску днём з агнём не знойдзеш. На просьбу «ЛіМа» пракаменціраваць гэты ліст адгукнуўся намеснік міністра сувязі рэспублікі В. Я. Уласік. Ён піша: «У 1987 і 1988 гадах Ціраспальская фабрыка афсетнага друку з-за адсутнасці паперы не паставіла шэраг серый мастацкіх бланкаў, у выніку чаго прадпрыемствы сувязі вымушаны выкарыстоўваць для дастаўкі адрасатам наяўныя мастацкія бланкі, у тым ліку і бланкі серыі Е-51». Далей В. Уласік паведамае: «Сюжэт і тэматыка мастацкіх тэлеграфных бланкаў распрацоўваюцца Міністэрствам сувязі СССР і з'яўляюцца адзінымі для ўсёй краіны». Міжволі ўзнікае пытанне: а ці патрэбна такая строгая цэнтралізацыя? Чым яна выклікана? Чаму прапанову нашага чытача аб выданні мастацкіх тэлеграфных бланкаў на беларускай мове, як піша намеснік міністра сувязі БССР, трэба яшчэ вывучаць? Што тут вывучаць? Трэба выпускаць бланкі, паштоўкі, канверты, а не вывучаць пытанне. Тут няма так званых пытанняў, а ёсць элементарныя ісціны.

26 лютага г. г. пад рубрыкай «Два лісты на адну тэму» ў «ЛіМе» былі змешчаны пісьмы аршанцаў пра лёс будынка на беразе Дняпра — былога касцёла, у якім зараз месціцца Дом культуры будаўнікоў. Нашы чытачы выказвалі непакой за лёс гэтага адзінага, бадай, больш-менш старадаўняга (XIX стагоддзе) будынка ў дзевяцісотгадовым горадзе: будаўнікі задумваюць яго чарговую «рэканструкцыю» замест таго, каб адрэстаўраваць, надаць будынку першапачатковы выгляд і прыстасаваць пад канцэртную залу, якой няма ў горадзе.

Лісты рэдакцыя пераслала ў Аршанскі гарвыканком. Старшыня гарвыканкома Г. П. Пітушко паведаміў: «Будтрэстам № 18 сапраўды заказана і распрацоўваецца праектна-каштраваная дакументацыя на рамонт і рэканструкцыю Дома культуры будаўнікоў. У «Збор помнікаў» гэты будынак не ўнесены. Для вызначэння прыналежнасці будынка ДК будаўнікоў да помнікаў архітэктуры паслана запытанне ў аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў Міністэрства культуры БССР. Пасля заключэння спецыялістаў пытанні аб лёсе будынка, пры неабходнасці, будуць вынесены на абмеркаванне грамадскасці горада і разгледжаны ў гарвыканкоме. Рэдакцыя газеты будзе выслана дадатковая інфармацыя па гэтым пытанні».

Зноў жа, адказ быццам і па сутнасці, аднак жа... Будынку, як сведчыць надпіс на ім, больш за сто гадоў. Чаму ж ён не ўключаны ў «Збор помнікаў»?

Хто ў гэтым вінаваты? Ды ці ж справа толькі ў гэтым? Справа ў разумным, рацыянальным выкарыстанні і будынка, і дзяржаўных грошай, якія адпушчаны на яго чарговую рамонт-рэканструкцыю. І таму прапанова чытачоў не псаваць помнік, знайсці яму разумнае прымяненне, а ДК будаўнікоў пабудоваць у іншым месцы, выглядае бяспрэчнай.

І яшчэ два адказы на ліст нашага чытача П. Капчыка «А выйце так і не знойдзена», які быў змешчаны ў «ЛіМе» яшчэ ў канцы мінулага года — 25 снежня. Пра што пісаў у ім былы работнік кнігагандлю, а цяпер настаўнік? У тым, што беларуская кніга часта не знаходзіць свайго пакупніка, П. Капчык дакараў найперш прадаўцоў і наогул работнікаў кніжнага гандлю, якія ў большасці сваёй не любяць і не ведаюць беларускай кнігі. «Калі ў Вілейцы, Мядзельці ці Браславе ёсць магчымасць прадаставіць маёй сям'і 2-пакаёвую кватэру, я згодны вярнуцца ў кніжны гандаль і даказаць усім скептыкам, што беларускай кнігай можна гандляваць паспяхова! Трэба проста любіць справу, за якую бярэшся, мець жаданне працаваць з кнігай, шукаць новыя формы яе рэалізацыі», — пісаў наш чытач.

На ягоны ліст, на жаль, ніхто з кіраўнікоў кнігагандлю так і не адгукнуўся. Водгукі ж прыйшлі з Браслава і Мядзельці. Дзіўнае ўражанне пакідаюць яны! Старшы таварыства па кнізе Браслаўскага райсапжыўсаюза Г. В. Жарык (так у лісце) расказаў (ці расказала) пра поспехі, якіх дамогся кніжны гандаль раёна, на якую суму было прададзена кніг беларускіх пісьменнікаў, як зніжаюцца нарматывы запасаў кніг, і завяршыў (завяршыла) сваё пісьмо ў рэдакцыю так: «Попыт на кватэры ў раёне не зменшыўся, а маецца доўгачаканая чарга на кватэры». Старшыня праўлення Мядзельскага райсапжыўсаюза М. М. Шаптыка таксама паведаміў у рэдакцыю некалькі каштоўных фактаў: што кнігі беларускіх пісьменнікаў заказваюцца ў раён па тэматычных планах рэспубліканскіх выдавецтваў, што ў 1987 годзе «прададзена ў раёне літаратуры мясцовых выдавецтваў на суму 178 тысяч рублёў з агульнага плана 250,8 тысяч рублёў» і што «адсутнасць кніг папулярных беларускіх пісьменнікаў на прылаўках кнігарняў больш за ўсё тлумачыцца тым, што гэтыя кнігі карыстаюцца павышаным попытам, а тыражы кніг абмежаваныя». Чытаеш такое і не ведаеш, ці смяецца, ці плакаць. Аказваецца, дарэмна непакойцца наш чытач (і мы разам з ім) за лёс роднай кнігі. Аказваецца, вунь як хораша ідзе яна да людзей на Браслаўшчыне і Мядзельшчыне! Міжволі расчуліся. Асабліва расчуляюць выразы, нахштат «літаратура мясцовых выдавецтваў». Разумеецца, не беларускіх, не нашых, а — нейкіх мясцовых. Мядзельскіх хіба? І пры ўсім гэтым амаль ні слова пра тое, пра што пісаў лімаўскі чытач П. Капчык.

Тры гады ўжо краіна жыве ў новым часе — у часе перабудовы. Толькі вось ці ідзе яна належным чынам, перабудова нашага жыцця? Чытачы сведчаць: часта, нават вельмі часта перабудова наткаецца на перашкоды, часта ход яе затармажваецца, а калі-нікالی яна і наогул дае прабуксоўку. Чыноўнік і бюрократ не дрэмле, усяляк замінае перабудове. І замінае часцей за ўсё не адкрытым супраціўленнем новым павявам, а тым, што сваёй звычайнай безадказнасцю і абьякавацю прыніжае гэтае новае, акружае яго хлуснёю і пошласцю і ўрэшце забівае, усмерчвае яго. Што гэта так, сведчаць, на жаль, і многія адказы-рэагаванні на лімаўскую пошту, з якімі мы парашылі вось так шырока пазнаёміць нашых чытачоў.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ «ЛіМа».

Часопісы ў чэрвені

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ»

Пытанні тэатра разглядаюцца ў артыкулах А. Петрасевіча «Феномен развіцця», К. Кузнякова «Што жывіць творчасць?», В. Раеўскага «Калі падыходзіць з самай высокай мернай...», В. Мазыніна «А там была патрэба сардэчна...», гутарцы з Р. Янкоўскім «Працаваць па Станіслаўскаму», матэрыялы Г. Алісейчык «Тэатральныя сезоны Барыса Герлавана».

Гісторыя і сённяшні дзень выяўленчага мастацтва асвятляюцца ў інтэрв'ю з першым сакратаром праўлення СМ БССР С. Гарбуновым «Выказаць іх гарачую веру...», матэрыялы А. Шамрук «Гродзенскія акцэнт», Э. Пугачовай «Патаемныя дыялогі жывапісца», П. Зарэцкага і В. Шыкіна «Пясняр палескай прыроды», Я. Шунейкі «Без пафасу і фанфару», Л. Дробава «Пошукі стылю ці развіццё традыцый?».

Асобным старонкам народнага мастацтва рэспублікі прысвячаюцца артыкулы М. Раманюка «Брагінскі строй», М. Макарава «Каб не перасыхала крыніца...», У. Ганецкай, Н. Здановіч, А. Трусава «Вытокі беларускага фаянсу», В. Лабанчука «Зберагчы самабытнасць».

Уражаннямі пра работу на тэлебачанні і яго праблемы дзеляцца, разважае А. Намадуб («Чорная сирыня»), Р. Кобец («На ўмацаванні...») апа-

вядзе пра гісторыю кінасцяварна «Двойчы народжаны». 70-годдзю ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі прысвячаны артыкул Т. Дзядзіолі «На шляху станаўлення».

«БЯРОЗКА»

Друкуецца фантастычная п'еса М. Арэхава і Г. Шышко «Я вынайшаў машыну часу!» і «Вянок паззіі» — вершы паэтаў з братніх рэспублік, ганарар за якія аўтары і перакладчыкі пералічылі ў Савеці дзіцячы фонд імя У. І. Леніна. Змешчана і гутарка з Н. Кушняровай — намеснікам старшыні праўлення Беларускага аддзялення фонду.

«З адкрытым сэрцам» — нарыс М. Кузнякова пра М. М. Галадзеда. З публіцыстычнымі матэрыяламі выступаюць таксама М. Зарэмба — «Вяртанне «Тадэвуша», Л. Грамовіч — «Няхай дрэвы растуць», С. Чыгрын — «Ён быў рэдактарам «Піян-

ра», Л. Клышка — «Выпрабавальны тэрмін».

У Ягоўдзік у нататках «А да сонца дарога адчынена...» знаёміць з вучнямі беларускамоўных класаў СШ №№ 108 і 180 г. Мінска.

У рубрыцы «Беларускі Калумб» У. Малашэвіч расказвае пра славутоў балерыну Кацярыну Азарэвіч, а ў матэрыяле «Чыя ж гэта свята?» гаворка ідзе пра 1000-гадовы юбілей хрысціянства на Русі.

Ю. Рудзіна, мастак-мадэльер Беларускага рэспубліканскага цэнтра моды, прапанаваў дзючынкам новыя мадэлі і вырайні летніх сукенак у рубрыцы «Мода-88».

Змешчаны працяг легенды ў малюнках «Дзінае палланне...» А. Глобуса паводле апошесці У. Караткевіча; наляндар, займальныя доследы, гумарыстычныя вершы М. Гамолкі і С. Панзініка, загадкі-лагарыфы, метаграмы, жарты.

НЕЎМІРУЧЫ ГЕНІЙ

«Расіі першая любоў» — гэты вядомыя словы Ф. Цютчава, сказаныя ў свой час пра Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна, набываюць сёння яшчэ больш глыбокі сэнс. Вялікі рускі паэт — «першая любоў» Беларусі і Украіны, Літвы і Латвіі — кожны народ з асаблівай павагай называе яго імя, ставіцца да яго неўміручай творчасці.

Гэта пацвердзілі мерапрыемствы чарговага Усесаюзнага

Пушкінскага свята пазіі. Маршруты яго пралеглі ў Мадрыду, дзе некалі ўдзячныя чытачы віталі свайго куміра.

Пра велічнасць пушкінскага генія гаварылі сакратар праўлення СП БССР В. Зуёнак, старшыня праўлення Беларускага фонду культуры І. Чыгрынаў, паэты П. Манька і А. Письмянкоў, мясцовыя літаратары. Прагучалі творы, прысвечаныя А. С. Пушкіну.

В. СЯРОДКА.

У Ракуцёўшчыну, да Максіма Багдановіча

Зноў людна было мінулае суботай у Багдановічавай Ракуцёўшчыне...

Урачыстасць лачынае дырэктар Літаратурнага музея Максіма Багдановіча Л. Хадкевіч і перадае слова С. Законнікаву. Прамоўца гаворыць пра веліч пазтавага здзяйснення, чытае верш, прысвечаны неўміручаму сыну Беларусі.

Хор Красненскага Дома культуры выконвае некалькі песень. Перад мікрафонам — В. Шніп. Ён выказае свае адносіны да творчасці Багдановіча, прапонуе ўвазе слухачоў вершы пра родны край.

Слова на свяце сказалі таксама заслужаны работнік культуры БССР, мастак-афарміцель музея М. Багдановіча Э. Агуновіч, пісьменнік, адзін з заснавальнікаў традыцыйнага ракуцёўскага свята Г. Кахановіч, навуковы супрацоўнік Літара-

турнага музея Януба Коласа І. Курбена.

Ухвальна прыняла публіка дзве песні на словы М. Багдановіча ў выкананні самадзейнага кампазітара, спевака і гітарыста А. Камоцкага. Усцешы слухачоў і дуэт музыкаў — У. Пузыня з сынама (дудка і скрыпка).

Сардэчна сустрэлі прысутныя выступленне акцёра Львоўскага дзяржаўнага ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга ўкраінскага драматычнага тэатра імя М. Занькавецкай С. Максімчука. Яго, свайго сябра, на свяце запрасіў С. Законнікаў. Госьць працула гаварыць пра Максіма Багдановіча як выдатнага сына ўсіх славян, натхнёна прачытаў два вершы з украінскай класікі на тэму служэння мастацтва народу.

К. СЦЕПАНЮК.

ГОСЦІ З В'ЕТНАМА

Паміж правінцыяй Бінь Чо Тхьен і Беларуссью існуюць трывалыя сяброўскія культурныя сувязі. Рэдакцыя часопіса «Зонг хуонг» («Духмяная рака»), якая выходзіць у гэтай правінцыі, у 1984 годзе адзін са сваіх нумароў прысвяціла беларускай літаратуры. Тады былі апублікаваны вершы Пімена Панчанкі, Анатоля Грачанікава, Сяргея Законнікава, апаваданне Васіля Быкава і артыкул пра сучасную беларускую літаратуру Уладзіміра Гніламедава. Былі змешчаны таксама шэраг вершаў в'етнамскіх паэтаў пра Беларусь, пра Янку Купалу.

Днямі Мінск наведалі паэт, сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў СРВ, загадчык аддзела прапаганды правінцыі Нгуен Хоо Дзьем і галоўны рэдактар часопіса «Зонг хуонг» То Нгуан.

Госці пазнаёміліся з выдатнасцямі горадагероя Мінска, Музеям гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, наведалі мемарыяльны комплекс «Хатынь», Дом творчасці пісьменнікаў «Іслач».

Адбыліся сустрэчы з калектывам рэдакцыі часопіса «Нёман», у Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі.

У гутарцы ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі ўдзельнічалі сакратары праўлення СП БССР Аляксандр Жук, Васіль Зуёнак, галоўны рэдактар часопіса «Нёман» Анатоль Кудравец і загадчык аддзела пазіі Браніслаў Спрычан. Размова ішла аб пашырэнні творчых сувязей паміж пісьменнікамі Беларусі і правінцыі Бінь Чо Тхьен, аб творчым супрацоўніцтве паміж часопісамі «Нёман» і «Зонг хуонг».

ВУЛІЦА ІМЯ КАРАТКЕВІЧА

З мэтай ушанавання памяці пісьменніка лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР імя Я. Коласа Уладзіміра Караткевіча выканом Віцебскага гарадскога Савета народных дэпутатаў вырашыў перайменаваць участак

вуліцы П. Броўкі ад праспекта Будаўнікоў да вуліцы Воінаў-інтэрнацыяналістаў у вуліцу імя У. Караткевіча. У знак гэтага на адным з будынкаў будзе ўстаноўлена мемарыяльная дошка.

Многія з віцебчан памятаюць асабістыя сустрэчы з Уладзімірам Саманавічам — ён любіў Віцебск і часта сюды прыязджаў. На сцэне коласаўскага тэатра працяглы час ішлі спектаклі па яго п'есах «Званы Віцебска» і «Настась Каліноўскі».

МАРШРУТЫ ЮНЫХ МУЗЫКАЗНАЎЦАЎ

Навучэнцы тэарэтычнага аддзялення Мінскага музычнага вучылішча актыўна займаюцца прапагандай беларускай музыкі за межамі рэспублікі. Сёлета на творчай сустрэчы ў Маскве з навучэнцамі Дзяржаўнага музычнага вучылішча імя Гнесіных выпускніца ММВ Таццяна Ражкова і Наталля Запекі зрабілі вялікі даклад пра творчасць

Вінтара Помазава, ягоную сюіту «Батлейна» і сімфанічную пазму «Заслаўная легенда». Адбылася таксама канферэнцыя ў Кішынёве, куды сабраліся прадстаўнікі музычных вучылішчаў Малдавіі, Украіны, Закаўказзя, Прыбалтыкі і Беларусі. Вучаніца Н. Запекі прачытала даклад «Купалаўская тэма ў творчасці І. Лучанна і У. Муля-

віна». Абодва даклады (навучныя і рыхтавалі іх пад кіраўніцтвам педагога-музыказнаўцы Л. Рашчынскай) выклікалі вялікую цікавасць аўдыторыі.

Наступны маршрут юных музыкантаў Мінскага музычнага вучылішча — на восеннюю канферэнцыю ў Тбілісі.

Л. МІРАШ.

БЭНДЭ

(Заканчэнне. Пачаток на стар. 8—9).

выйшаў з кабінета, сабраў я рэшткі адказных работнікаў апарату. Пытаю: «Могуць быць Купала і Колас ворагамі народа?» Ніхто мне нічога не адказвае, галовамі толькі круціцца — не. Запалоханыя ж людзі надта былі. Думаць пачаў я, што рабіць. З Масквою, з самім Сталіным звязвацца трэба, параіцца. А як? Письмо пасылаць — перахопцяць. Нарачнага паслаць — тым больш. Па тэлефоне? Не, тут пра такое толькі з вока на вока гаварыць можна. Народа па прамысловасці якраз намачалася. Вось на яе я і паспадыяваўся. Думаю, закончыцца нарада, папрашуся на пяць хвілін да Сталіна, раскажу яму, як і што. А заадно — і параюся, як быць. Заключылася нарада, я да Сталіна падышоў. «Юсіф Вісарыянавіч, параіцца з вамі хачу». «Што такое?» — пытае Сталін. «Чалавек я новы ў Беларусі, да таго ж рускі. А мяне, адразу ж, як прыехаў, у нацыянальнае пытанне ўблытваюць». «Якое нацыянальнае пытанне?» — і вочы ў Сталіна, бачу, загарэліся, заскакалі ў іх шалёныя агеньчыкі — вялікім жа знаўцам у нацыянальным пытанні Сталін сябе лічыў. Я і раскажу, як Берман да мяне зайшоў, папку са справамі на самых вядомых у Беларусі пісьменнікаў перада мною паклаў, быццам ворагі народа беларускія пісьменнікі. «А што, калі яны і сапраўды ворагі, дык шкадаваць?» — вымавіў Сталін. «Ну, думаю, усё» — у сярэдзіне ў мяне быццам абарвалася штосьці — не хацеў сваю работу ў Беларусі я з гэтага пачынаць. А Сталін — о, прадбачыць, што скажа ці зробіць ён — хто, хто мог? — усміхаецца, бярэ мяне лёгенька пад локца, штурхае наперад. Іду я, і Сталін — полеч. Прыводзіць мяне ў нейкі кабінет. Са сталом, крэсламі, канапай. Нічога не кажучы, да селектара сваёю ціхаю кацінаю паходкаю кіруецца. Націскае клавіш, гаворыць: «У мяне тут у кабінэце малады беларускі сакратар Панамарэнка, ён кажа, што за ўсе гады Савецкай улады ні адзін беларускі пісьменнік не атрымаў ніякіх узнагарод. Гэта праўда?» «Праўда», — чую я голас з селектара. «Дык Панамарэнка зойдзе да вас, аформіце». Вось так і заменены былі тады ордэры на ордэны, — засмяяўся Панамарэнка. — Я зайшоў да таго таварыша, якому званіў Сталін, і тым, на каго аформлены былі справы як на ворагаў народа, аформіў ордэны...»

— А Берман як жа? — падняў я вочы на Міхаса Ціханавіча.

— Такое самае пытанне задаў і я Па-

намарэнку, — прадаўжаў Міхась Ціханавіч. — І ведаеце, што ён мне адказаў? Паслухайце вась — «Бермана перавялі ў Маскву. На яго месца прызначылі Наседкіна. Ад Сталіна, кажа, я атрымаў пэўныя ўказанні, што і як далей рабіць. Нельга было дапусціць, каб органы НКВС выходзілі з-пад кантролю партыі, каб яны стаялі над усімі. А ў Беларусі здарылася якраз такое... І таму трэба было наводзіць парадка». Вярнуўшыся ў Мінск, Панамарэнка паклікаў да сябе начальніка пагранвойск, загадаў яму ўночы акружыць НКВС і ўсіх, хто там будзе, арыштаваць. Начальнік разгубіўся, папрасіў дазволу звязвацца са сваім непасрэдным вышэйшым камандаваннем. Панамарэнка загадаў яго завесці ў кабінет побач, пачакай, маўляў, калі дазvonімся да вышэйшага камандавання, а тым часам паклікаў яго намесніка. «Зайшоў, кажа, да мяне вялізны, што гара, чалавек з вусамі, далажыўся, пытае, чаго клікалі. Я і кажу яму — тое і тое, так і так трэба зрабіць. «Есць!» — узяў пад казырок гэты вусач. І скажу — выканаў заданне як найлепей. За якія дзве гадзіны ўсіх да аднаго супрацоўніка НКВС арыштаваў. Па начах жа тады яны працавалі...» І прадоўжыў Панамарэнка: «Я разумею — нацыянальная творчая інтэлігенцыя — вялікая сіла. І з ёй трэба лічыцца, на яе трэба абапірацца. Асабліва мне, руску... Таму я так часта збіраў да сябе пісьменнікаў, раіўся. Помню, яшчэ ў трыццаць восьмым годзе спытаў, каго трэба выпусціць з арыштаваных. Усе ў адзін голас казалі: Кузьма Чорнага... Я асабіста перагледзеў справу, якую завялі на гэтага таленавітага пісьменніка, прачытаў яго творы... І Кузьма Чорны быў неўзабаве выпушчаны на волю...»

Нядаўна я наведваў адну пісьменніцкую сям'ю. Гутарка, між іншым, зайшла пра Бэндэ.

— Нядобрую аб сабе памяць пакінуў ён у нашай літаратуры, — сказаў гаспадар. — Тапор, калун... Але такія патрэбы былі ў той час... І мяне ж арыштовалі — «забіралі...» Помню, сеў я вязраць... Стук у дзверы... Я адчыніў... На парозе стаяць двое... Некалькі гадзін поркаліся ў маіх рукапісах, кнігах, рэчах... Два мяшкі напаквалі «доказамі маёй вінаватасці»... Ні машыны, ні падводны не было... Давялося на сабе ўсё гэта валачы... Уявіце — ідуць гэтыя двое, ідзем мы з жонкаю і нясем самі на сабе «рэчавыя доказы вінаватасці», якой не было...

Жонка пісьменніка, слухачы нашу размову, таксама сёе-тое ўспомніла: — Жыць мне не было за што. Ды і перадаць хоць што-кольвек у турму трэба было. І я, памеркаваўшы такімчым,

надумала ў выдавецтва зайсці, папрасіць, каб заплацілі за падрыхтаваны да друку пераклад, памаглі ў скрутную гадзіну. Галоўным рэдактарам у выдавецтве тады працаваў Бэндэ. Зайшла я да яго, сказала, хто я, чаго прыйшла. І ведаеце, што ён мне адказаў? «Як вы, жонка ворага народа, асмеліліся да мяне з такім пытаннем прыйсці?» Я вылезла з яго кабінета куляй... Другі раз я сустрэлася з ім пасля вайны ўжо, у Мінску... Мы ішлі з Уладзіслава Францаўнай, жонкай Купалы... І ўбачылі раптам Бэндэ. Ён ішоў насустрэчу. Уладзіслава Францаўна павіталася, падала нават руку. А я... Успомніла трыццаць трыці год, як заходзіла да яго ў выдавецтва... І адварнулася, зрабіла выгляд, што не ведаю яго... Уладзіслава Францаўна дагнала мяне, сказала, што і яна тое самае зрабіла б, што і я, але... Трэба арганізаваць Купалаў музей, а ў яго, гіцяля, завалялася тое, чаго ні ў кога няма. Многія ж «рэчавыя доказы» — рукапісы, ненадрукаваныя творы, карэктуры кніг, запіскі, лісты, аказваліся ў яго...

— Быў я на кватэры ў Ленінградзе ў гэтага гіцяля, як называла яго Уладзіслава Францаўна; — памаўчаўшы, дадаў гаспадар. — Пасля вайны ўжо. Жыў ён раскошна, на Неўскім праспекце. Уся вялікая, на некалькі пакояў, кватэра застаўлена была папкамі, кнігамі... І мая знайшлася кніга, што павінна была выйсці, ды не выйшла... І невыдадзеныя кнігі іншых пісьменнікаў там стаялі — Дубоўкі, Пушчы, Гарэцкага, Жылкі... Так, як нас бралі, у такім парадку стаялі і нашы кнігі... Ён іх прадаваў, вядома, за добрую цену...

— Ён трымаў іх як «рэчавыя доказы», каб на выпадак чаго, зноў даказаць, што вы — «ворагі народа»? — спытаў я.

— Не, ён ведаў, што ніхто з нас не вораг Савецкай уладзе, што мы ні ў чым перад ёю не вінаваты... Проста хацеў і на гэтым зарабіць, нажыцца... Хоць... Хто ведае, што ў яго было ў галаве?..

Спіс беларускіх савецкіх пісьменнікаў, якія ў гады культу Сталіна арыштоўваліся, высылаліся, сядзелі ў турмах і лагерах, былі асуджаныя, расстраляныя: А. Александровіч, З. Астапенка, С. Астрэйка, А. Бабарэка, М. Багун, С. Барановіч, Я. Бранштэйн, Я. Бяганская, Р. Бярозкіна, А. Вольны, П. Галавач, У. Галушок, Ц. Гартны, М. Гарэцкі, Ю. Гаўрук, М. Грамыка, С. Грахоўскі, А. Гурло, С. Дарожны, С. Дзяргай, А. Дзяржач, У. Дубоўка, А. Дудар, Я. Дыла, У. Жылка, І. Замоцін, М. Зарэцкі, А. Звонак, С. Знаёмы, В. Каваль, Л. Калюга, Т. Кляшторны, Р. Кобец, Д. Курдзін, С. Кунцікі, Ф. Купцэвіч, С. Ліхадзіеўскі, М. Лужанін, Ю. Лявонны, В. Маракоеў, Б. Мікуліч, А. Мрый, У. Мязэвіч, Я. Нёманскі, М. Нікановіч, А. Пільчэўскі, А. Паўловіч, Я. Пушча, М. Пятуховіч, П. Пруднік, С. Ракіта, Л. Родзевіч, А. Салагуб, Я. Скрыган, В. Сташэўскі, Б. Тарашкевіч, Ю. Таўбін, С. Фамін, У. Хадыка, М. Хведаровіч, С. Хурсік, Н. Чарнушэвіч, М. Чарот, В. Шашалевіч,

П. Шукайла, С. Шушкевіч...

Толькі некалькі з іх вярнуліся пасля поўнай рэабілітацыі «з-за адсутнасці складу злачынства» зноў у Беларусь, прадоўжылі літаратурна-мастацкую творчасць.

Пасля страшных падзей 1937 года ў складзе пісьменніцкай арганізацыі рэспублікі аталоса менш 40 чалавек — Э. Агняцвет, З. Аксельрод, І. Барашка, В. Барысенка, П. Броўка, Л. Бэндэ, З. Бядуля, В. Вольскі, У. Глазырын, П. Глебка, А. Гурло, І. Гурскі, Ц. Даўгапольскі, А. Зарыцкі, Г. Камянецкі, Л. Кацовіч, М. Клімковіч, Я. Колас, К. Крапіва, А. Куляшоў, Я. Купала, А. Кучар, М. Лынькоў, Я. Маўр, Е. Міровіч, М. Модэль, Р. Мурашка, М. Паслядовіч, І. Платнер, Я. Рамановіч, Р. Рэлес, Э. Самуйлёнак, У. Фінкель, М. Хведаровіч, К. Чорны, І. Шапавалаў, Х. Шынклер, А. Якімовіч...

4.2.1938 г. памёр А. Гурло, 12.2.1939 — Э. Самуйлёнак. 13.10.1938 г. быў арыштаваны К. Чорны, крыху пазней — М. Хведаровіч... К. Чорнага, патрыятычнага месяцаў з васьм у турме і вымучыўшы бясконцымі допытамі, дзякуючы ўмяшанню П. К. Панамарэнка, выпушчлі на волю, а М. Хведаровіча, даўшы яму васьм год працоўна-папраўчых лагераў, накіравалі ў Сібір. Вярнуўшыся пасля рэабілітацыі ў 1955 г. зноў у Мінск, ён праз дзесяць год у зборніку «Дзень пазіі» надрукаваў верш-крык М. Чарота «Прысяга», які той выкалопаў нечым вострым перад смерцю на сцяне камеры-адзіночкі і які знайшоў там і запомніў паэт:

Я вам не здрадзіў,
Не змяніў,
Бо славіў наш Савецкі будзень.
Свой верш сардэчнай чысціні
Ахвяраваў я родным людзям.
Я не чапаў
І не гадаў,
Бо жыў з адкрытаю душою,
Што стране лютага бяды,
Падружыць з допытам,
З турмою.
Прадажны здрайцаў ліхвары
Мяне заціснулі за кратаў.
Я прысягаю вам, сябры,
Мае палі,
Мае бары, —
Нажу вам — я не вінаваты.
Паверце — я не вінаваты!

Іх, такіх невінаватых, было тысячы, дзесяткі, сотні тысяч... Але іх крыкаў, іх стогнаў, іх прысяг і клятваў не чулі. А калі і чулі — не верылі...

Давайце ж помніць, не забываць пра тое, што было. І рабіць усё, каб больш ніколі не паўтарыліся падзеі тых дзён — беззаконне і рэпрэсіі.

ЗАМЕСТ ПАСЛЯСЛОУЯ

5 сакавіка 1953 года памёр Сталін. Тады ж, неўзабаве пасля яго смерці, пачаўся перагляд зведзеных пры яго жыцці судовых спраў «удзельнікаў» розных «контррэвалюцыйных» і «кантрасавецкіх арганізацый» — «ворагаў народа». Ужо ў 1954—1955 гг. былі рэабілітаваны «з-за адсутнасці складу злачынства» многія тысячы «невінна страдавших», сярод іх і нашы беларускія пісьменнікі — А. Александровіч, М. Багун (пасмяротна), С. Барановіч (пасмяротна), С. Грахоўскі, А. Звонак, С. Знаё-

ВЕРНУТА НАРОДУ

Выстаўна «Скарбы, вернутыя народу» — яна ў аўторак адкрылася ў Мінску ў Палацы мастацтваў — незвычайна. Арганізатары яе Беларускі фонд культуры, Міністэрства ўнутраных спраў БССР, Саюз мастакоў Беларусі, Міністэрства культуры БССР вынеслі на глыбачыню суд нацыяналістычнага мастацтва, якое ў свой час было выратавана супрацоўнікамі крмінальнага вышуку МУС БССР, а таксама тамажнікамі Брэста і Гродна. Прысвечаная 70-годдзю савецкага крмінальнага вышуку, экспазіцыя раскрывае яго работу ў крыху нечаканым ракурсе... Карціна невядомага аўтара, напісаная ў 1821 годзе, якая адлюстроўвае батальныя сцэны; «Партрэт жанчыны з дзіцем» Ф. Шэнберга (1911 г.), «Партрэт дзяўчыны», вынашаная невядомым мастаком у першай палове мінулага стагод-

дзя; эцюд Р. Краўса «Горнае возера» (1893 г.) і іншыя жывапісныя творы, што ўяўляюць гістарычную і мастацкую каштоўнасць, маглі б даўно апынуцца за мяжой, папоўніўшы каленцы дзялю ад мастацтва, калі б на шляху раскідальнага не сталі работнікі крмінальнага вышуку і тамажнікі. Тое ж самае тычыцца і шматлікіх ікон, вырабаў з мелхіёру, латуні, каштоўных матэрыялаў; прадметаў культуры мастацтва, а таксама вырабаў вядомай пецярбургскай фірмы Фабержэ. Сёння гэтыя творы знаходзяцца ў экспазіцыях Брэсцкага краязнаўчага музея, Гродзенскага музея гісторыі рэлігіі і атэізму, Музея старажытнай беларускай культуры ІМЭФ АН БССР, а з іх і прадстаўлены на выстаўку.

Маці боская мінская. XVIII стагоддзе.

НАШ КАР.

Выстаўку адкрывае І. Чыгрынаў.

Ф. ШЭНБЕРГ. Партрэт жанчыны з дзіцем.

мы (пасмяротна), В. Каваль (пасмяротна), С. Куніцкі (пасмяротна), Б. Мікуліч (пасмяротна), Я. Пушча, А. Пальчэўскі, С. Ракіта (пасмяротна), Я. Скрыган, М. Хведаровіч, В. Шашалевіч (пасмяротна), С. Шушкевіч...

У лютым 1956 года адбыўся XX з'езд КПСС. Партыі і народу вуснамі Першага сакратара ЦК КПСС М. С. Хрушчова ўпершыню было шчыра і мужна сказана, хто такі быў Сталін, што ён не толькі ведаў пра рэпрэсіі і незаконне, якія тварыліся ў краіне, але і спрыяў ім, асабіста прымаў удзел. Доклад М. С. Хрушчова чытаўся ва ўсіх партыйных арганізацыях, на сходах рабочых, сялян і інтэлігенцыі, у студэнцкіх аўдыторыях...

Працягваючы і перагляд «спраў», ішла рэабілітацыя ні за што асуджаных. У 1956—1957 гг. зноў жа, сярод тысяч іншых савецкіх людзей, былі рэабілітаваны і многія беларускія пісьменнікі — С. Астрэйка (пасмяротна), Я. Бранштын (пасмяротна), Р. Бярозкін, М. Гарэцкі (пасмяротна), У. Галубок (пасмяротна), П. Галавач (пасмяротна), М. Грамыка, А. Вольны (пасмяротна), У. Дубоўка, А. Дзяржэцкі (пасмяротна), У. Жылка (пасмяротна), І. Замойцін (пасмяротна), Л. Калюга (пасмяротна), Т. Кляшторны (пасмяротна), Д. Курдзін (пасмяротна), С. Ліхадзіеўскі, М. Лужанін, Ю. Лявонны (пасмяротна), В. Маракіў (пасмяротна), Я. Нёманскі (пасмяротна), М. Піятуховіч (пасмяротна), А. Салагуб (пасмяротна), В. Стэшэўскі (пасмяротна), Б. Тарашкевіч (пасмяротна), Ю. Таўбін (пасмяротна)...

З «закрываных фондаў», падвалаў бібліятэк падымаліся для перагляду — можна іх даваць чытаць ці не? — кнігі, газеты, часопісы, што выходзілі ў 20—30, ды і ў перадаенныя, ваенныя і пасляваенныя гады. Помню кабінет беларускай літаратуры ў Дзяржаўнай бібліятэцы імя Леніна, які проста быў завалены пажайцельнымі нумарамі часопісаў «Маладняк», «Узвышша», «Польмя», а таксама кнігамі тых, каму вернута было грамадзянства. З якой неспатольнай прагай накінуліся ўсе, хто працаваў тады ў гэтым кабінете, на неспадзявана падаранае багацце, якога не бачылі, нават некаторыя не ведалі, што яно ёсць...

Пачалі вяртацца з «мест не столь удаленных» і тыя, хто выжыў, каму пашанцавала больш, чым многім і многім іх сябрам і таварышам па няшчасці. Яны друкавалі новыя свае творы, разказвалі пра тых, каго, на жаль, няма. Газета «Літаратура і мастацтва» зноў «адкрывала» тых, каго ў трыццатых гадах «закрывала», аб'яўляла «ворагамі народа»...

Выходзілі кнігі «невинно пострадавших» — аднатомнікі, двухтомнікі, трохтомнікі, чатырхтомнікі...

Але ўсяго гэтага было мала. Праўда пра перажытае хоць быццам і гаварылася, але не ўся, не да канца. Паміралі адзін за адным і тыя, хто прайшоў усе кругі сталінскага пекла, хто многае бачыў і ведаў, і пра многае мог раскажаць: А. Александровіч, Я. Пушча, Н. Чарнушэвіч, М. Грамыка, Я. Дыла, С. Ліхадзіеўскі, Ю. Гаўрук, А. Пальчэў-

скі, У. Дубоўка, С. Дзяржэцкі, Р. Бярозкін, М. Хведаровіч... І ўсё ж верылася — не можа такога быць, каб праўда пра перажытую несправядлівасць не асталася, не была засведчана літаратурай. І вось летась часопіс «Нёман» змясціў у сакавіцкім нумары «Аповесць для сябе» Б. Мікуліча. Усяго, што ёсць у гэтым творы, не пераказаш. Трэба чытаць. Чытаць ад першага слова да апошняга, чытаць уважліва. І думаць, думаць. Вось толькі некалькі вытрымак з яго:

«Што ўбачыў, пачуў і зразу меў я ў Мінску і які ён быў ўвосень 1930 года? Толькі што прайшла «чыстка» літ. радоў... Так мне ніколі і не пашанцавала бачыць і чуць «легендарных» Дубоўку і Пушчу, але дыханне іх адчувалася вельмі моцна. Пачаўся бой па ўсім фронце. І як бывае ў азарце, усё створанае раптам было аб'яўлена крамолай. Паспрабавалі закрэсліць усё мінулае, у тым ліку і Багдановіча, і Цётку, і Багушэвіча. Уладарылі Канакоцін, Бэндэ і К^о... БелАПП — гэта была не толькі арганізацыя, гэта была паласа, «перыяд», вельмі шкодны».

Нельга без хвалявання чытаць і тыя радкі, дзе Б. Мікуліч расказвае, як яго ні ў чым невінаватага, чалавека светлай душы і шырокіх поглядаў, які любіў Савецкую ўладу і марыў ёй шчыра служыць, арыштоўвалі, потым дапытвалі. «Самае недарэчнае і страшнае было ў тым, што следчыя рашуча ўсе — і літ. справу, і выдавецтва, і тэатр, і кам. арганізацыю — адразу ж аб'явілі контррэвалюцыйнай. Я помню амаль фізічнае адчуванне болю, калі пачуў гэта, і тут зніклі многія ілюзіі».

Па-першае, мне інкрымінавалі ўдзел у нейкай фантастычнай і малаверагоднай траціцкіскай арганізацыі. Выявілася, што па ўзросту гэта не ўяваецца... Адпала. Затым — шпіянаж у карысць Польшчы. Але тут сапраўды нельга было хоць бы набліжана знайсці якія-небудзь сувязі... Адпала і гэта. І што ж? Аднойчы ноччу следчы Соцікаў сказаў мне: «Вы, Б. М., сапраўды ні ў чым невінаваты». Я законна адказаў: «Тады пішыце пацверджанне маёй невінаватасці і канец». — «Не, вас перададуць іншаму следчаму, прымяняць розныя метады, мне шкада вашай маладосці». Па метаду — «быў бы чалавек, а «справа» знойдзецца» — «знайшлі» «справу» і Б. Мікулічу — далі дзесяць гадоў папраўча-выхавальных лагераў за тое, што, «працуючы ў Белдзяржвыдэ», ён «садзеінічаў» выданню контррэвалюцыйнай літаратуры».

Балючыя звесткі пра перажытае ў тых нялёгкіх гадах падае і С. Грахоўскі («Два лёсы — дзве трагедыі», «Маладосць», № 1, 1988 г.). Пераказваюць гэтыя ўспаміны зноў жа я не бяруся, дам лепш слова самому аўтару, які нечакана для сябе ў кастрычніку 1936 г., як і многія ў той час, апынуўся ў турме:

«Дакладна расказаць, як выразаліся ўсе гузікі, галлікі і зашчэпкі, выцягваліся шнуркі з чаравікаў, прамацаўся кожны рубец у адзежы, як бессаромна прыходзілася распранацца і прымаць позы, у якія і перад доктарам не заўсёды становіўся, проста немагчыма. По-

ШТО ПШУЦЬ ПРА НАС

У Вільнюскай газеце «Вячэрняя навіна» (№ 98 за гэты год) надрукаваны публіцыстычныя нататкі журналіста Езаса Шулшынскаса «Думкі на дзвюх мовах адрасу», у якіх ён, разважаючы пра колішні і сённяшні дзень Літвы, пра культурную і моўную сітуацыю ў рэспубліцы, кранае і беларускія «матывы».

Вось што, у прыватнасці, ён піша:

«...Дык як жа магло здарыцца, што ў нашых найбліжэйшых суседзях газета «Звезда», якая выходзіць на беларускай мове, мае зусім малюпасны тыраж (яе мала хто чытае), а «Советская Белоруссия» ў дзесятні разоў большы? Прыгадваю, яшчэ трыццаць гадоў таму назад я і тагачасны старшыня Саюза журналістаў Літвы Енас Карасас, наведваючыся ў Мінск, былі дужа здзіўлены, калі пачулі, што журналісты «Звезды» неспсна валодаюць беларускай мовай, — свае артыкулы, карэспандэнцыі, фельетоны яны пішуць па-руску, а ўжо тады перакладчыкі перакладаюць гэтыя матэрыялы на «журналісцкую» беларускую мову. Немагчыма ўявіць, каб у 1958 годзе гэткае становішча было ў «Ціесе», у якой я, дарэчы, тады працаваў!»

Прыкра робіцца на душы, калі слухаш чыпер публічныя нарананні і ўздыханні ўкраінцаў, беларусаў на пленумах Саюза пісьменнікаў СССР аб тым, што ў іх ужо з'явілася немалькі пакаленню моладзі, якія не ведаюць, не валодаюць, не шануюць сваёй роднай мовы. Па-беларуску не выкладаецца ва ўніверсітэтах, інстытутах, тэхнікумах. Толькі акцэры ў тэатры, толькі радыё і тэледыктары валодаюць яшчэ беларускай мовай — гэта іхні прафесійны хлеб. Пытанню шмат: мова суседзяў ужо ў перадсмяротных канвульсіях? Як яе ажыўляць? Ці варта? Колькі на гэта спатрэбіцца дзесяцігоддзяў? Калі быў дапушчаны той крэн, які прывёў да такіх балючых вынікаў? Хто ў гэтым вінаваты? Прамоўцы вінавацяць часы культуры асобы, рэпрэсіі, налі вынішчалася нацыянальна інтэлігенцыя, асветнікі. Можна віну за ўсе гэтыя беды звальваць на Сталіна, Хрушчова ці Брэжнева, аднак, мне здаецца, найбольш тут парупілася ханжаскае саслоўе мясцовых начальнікаў, якія звычайна далёка наперад прадугадаюць наданні вышэйстаячых асоб і з'яўляюцца «большымі католікамі, чым папа рымскі». У сваім угодніцкім імгненні гэтыя асобы адрачыся нават ад бацькі і маці...»

тым прывычаўся ўсё насіць на матузках, а калі іх не было, дык і ў руках. Галоўнае было наперадзе. Тры месяцы ў адзіночцы, падобнай на каменную дамавіну, і дзевяноста начэй бесперапынных «канвеераў». Што гэта такое? Нават ворагу не зычу. Дыпыт пачынаўся праз гадзіну пасля адбою: бязгучна адчынялася акеца (кармушка) у жалезных дзвярах, таямнічы шэпт: «на Г. на дапрос». Рукі назад, і павялі праз вузкі, як студня, двор па калідорах, пракураных «Беламорам». У пакоі следчага лягла б'е прама ў вочы, сядзеш на цвёрдым стуле, рукі на каленях, на спінку не абалірацца. Следчы дзюбе адно і тое ж: «Прызнавайцеся! Говорите правду!» Зарыпаць на калідоры боты, крык узмацняецца, грукаюць па сталю кулакі.

І так да раніцы. Змораны следчы ідзе дадому, яго змяняе чыста паголены надэкзалонены другі і паўтарае тое самае да вечара. Яго змяняе трэці, а ты, ачмурэлы, валішся з крэсла, заплюшчваюцца вочы. Будзіць штуршок і крык: «Не спаць!» Пачынае світаць. Раніцай прыходзіць першы, і так па трое сутак.

А яшчэ ж і катавалі, білі. Ды як, які К. Чорны ў сваім «Дзённіку» («Польмя», № 4, 1988 г.) піша: «У нядзелю ўвечары Пестрак расказаў Лужаніну, як яго мучылі ў польскай турме. Алоўкі паміж пальцаў, пампавалі ваду праз нос, білі гумовым кіем, замыкалі рукі ў кайданы. Я слухаў. Пестрак умеў цікава расказаць».

У ягоўскай турме ў Мінску ўвосень 1938 г. мяне саджалі на кол, білі вялікім жалезным ключом па галаве і палівалі збітае месца халоднай вадой, паднімалі і кідалі на рэйку, білі паленам па голым жываце, устаўлялі ў вушы папярковыя трубы і рэўлі ў іх на ўсё горла, уганялі ў камеру з пацукамі, але рук у кайданы не замыкалі».

Не дзіва, што многія не вытрымлівалі здэкаў, падпісвалі тое, у чым не былі вінаваты. Вось прызнанне яшчэ аднаго вельмі сумленнага чалавека і таленавітага пісьменніка С. Баранавых, якое ён зрабіў у пісьме да сваёй жонкі Надзі: «Мае ж пратаколы ў справе падпісаны мною пад прымусам, г. з. мяне следчы прымусяў падпісаць пратаколы, ім напісаныя ў сябе дома ці ў кабінете без мяне. Я падпісаў іх, нават некаторыя не чытаючы і не слухаючы. Я гаварыў і гаварыў следчаму адну праўду — я невінаваты! Я нічога не ведаю. Ніколі ў арганізацыі не быў. Я сумленны грамадзянін нашай Савецкай краіны. Мяне следчы ўгаворваў, што гэта так трэба дзела і што ён, следчы, ведае, што я невінаваты, але трэба гэта. Я і чыпер не ведаю, каму гэта «трэба» было арыштоўваць чалавека, які гатовы перагрызці любому ворагу горла за маю дарогую Савецкую ўладу... Каму гэта трэба? Памойму, трэба гэта было ворагу Савецкай ўлады і больш нікому. Я пісаў у сваіх заявах і заўсёды гаварыў і пішу табе, я, дарагая Надзечка, невінаваты. Я ніколі і нідзе не знаявуў нават маёю думкаю, дарагой, паўтараю, для мяне Савецкай краіны. Вораг нашага савецка-

га народа мог пасадыць мяне і больш ніхто». («Нёман», № 4, 1988 г.)

Прыкладна тое самае, толькі іншымі словамі, пісаў у пісьме, але ўжо не жонцы, а «другу працоўных Іосіфу Вісарыёнавічу Сталіну» А. Мрый («Польмя», № 1, 1988 г.). «Я ў час апошняга следства нават хацеў, каб да мяне былі ўжыты самыя рэпрэсіўныя меры ўздзеяння. Я думаў, што мне ўдалося б пераканаць і даказаць сваю неспрынальнасць да контррэвалюцыйных арганізацый. Я гатовы быў праз слёзы крычаць аб сваёй невінаватасці, клясціся вялікім чэнем Леніна і Вашым вялікім імем тым, што, можа, у маіх распачных словах адчуюць праўду».

Але, як піша А. Мрый, следства чакала не прызнання яго невінаватасці, а прызнання яго ўдзелу ў «антысавецкай арганізацыі», іншых звестак, дакладнай, паклёпу на самога сабе і на сяброў...

Вядома, кожны, хто трапляў у турму, вінаваціў усіх, толькі не Сталіна, не тых, хто акружаў тырана і па волі каго рабіліся страшныя злачынствы. Адзін хіба Цішка Гартны разумеў больш, як некаторыя. На пытанне следчых, хто ва ўсім вінаваты, ён адказаў: «Усе вінаваты, што так здарылася. Усе». — «Можа, і таварыш Сталін?» — здэкліва пыталі ў яго. «Усе. І вы, хто згубіў чалавечы воблік. А Сталін больш за ўсіх. Так і скажу на судзе». («Нёман», № 2, 1988 г., стар. 105).

Хіба ж мог так гаварыць тады нармальны чалавек? Нават чуць такое было бозна і небяспечна. Маршал Тухачэўскі, напрыклад, верыў Сталіну, пісаў яму перад смерцю пісьмо, прызнаваўся ў сваёй невінаватасці і кляўся ў вернасці і любові. (Сталін на гэтым пісьме, як вядома, наклаў рэзалюцыю: «Усё брэша! Расстраляць Сталін!»).

Цішку Гартнага — ды хіба ж інакш і магло быць? — аб'явілі вар'ятам, накіравалі ў Магілёў у псіхбальніцу, дзе ён і скончыў жыццё самагубствам, не дажыўшы да свайго пяцідзесяцігоддзя...

А яго ж, Цішку Гартнага, разам з М. Зарэцкім, М. Чаротам, А. Дударом рыхтавалі ў кіраўнікі той «нацдэмаўскай» контррэвалюцыйнай арганізацыі, якая ставіла сабе за мэту аддзяленне Беларусі ад СССР і ў якую былі ўпісаны дзесяткі прозвішчаў беларускіх пісьменнікаў і якая, на самай справе, як выявілася, не існавала ды і не магла існаваць — Беларусь жа толькі дзякуючы Савецкай уладзе атрымала дзяржаўнасць і хто ж з беларусаў гэта не ведаў і не цаніў!

Архівы пакуль што маўчаць. Гавораць сведкі і ўдзельнікі тых падзей...

Хто, хто яшчэ абзавецца, скажа праўду пра тое, чаго ні я, ні тым больш маладзейшыя за мяне не ведаюць?

Будзем чакаць. І верыць — праўда будзе сказана. Уся, якая б горкая яна ні была. Бо толькі праўдай жыў і жыве чалавек. Так было і — трэба спадзявацца — будзе!

Р. С. Дарэчы, «бэндэ» па-латышску — кат, ці той, хто вядзе чалавека на смерць.

3 13 ПА 19 ЧЭРВЕНА
13 чэрвеня, 23.10

«НАШЫ ГОСЦІ»

Знаёмства з калектывам Львоўскага дзяржаўнага ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга акадэмічнага ўкраінскага драматычнага тэатра імя М. Занькавецкай.

14 чэрвеня, 19.40
III УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ САМАДЗЕЙНАЙ МАСТАЦКАЙ ТВОРЧАСЦІ

Народны хор аб'яднання «Мінск-прамбуд» выконвае кампазіцыю па матывах беларускага вясельнага абраду.

15 чэрвеня, 19.30
«ПАЗЭІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»
Вершы Р. Барадуліна чытае Г. Кухальская.

15 чэрвеня, 21.50
У **ТЭАТРАХ РЭСПУБЛІКІ**
М. Шатроў. «Дыктатура сумлення». Спектакль Магілёўскага абласнога тэатра драмы і камедыі імя Дуніна-Марцінкевіча.

17 чэрвеня, 19.45
«РАДЗІМІЧЫ»
Літаратурна-мастацкі часопіс. Вы пабываеце ў мастацкай майстэрні калгаса імя Уруцкага Гомельскага раёна, дзе працуюць разьбяры, інкрустатары, керамісты, спецыялісты па вітражу, па вырабу мэблі.

Пазнаёмцеся з творчасцю ўдзельніка 230 выставак фатографа А. Федарэнкі. І на заканчэнне — сустрэча з лаўрэатам II Прабальтскага конкурсу аўтарскай песні З. Пархамчуком.

18 чэрвеня, 18.20
«МЕТРАНОМ»
Музычна-публіцыстычная праграма.

Гаворка пойдзе пра нядаўні Рэспубліканскі конкурс вакалістаў імя Л. П. Александровскай, Мінскі камерны аркестр, які нядаўна адзначыў сваё 20-годдзе, дзейнасць Рэспубліканскага маладзёжнага музычнага цэнтру «Арыенцір».

Вядучая — музычны камэнтатар Э. Язерская.

18 чэрвеня, 19.35
«У ЖЫВАПІСЕ, ГРАФІЦЫ, СКУЛЬПТУРЫ»

Перадача расказвае аб дасягненнях і праблемах манументальнага мастацтва Гродзеншчыны. Размова вядзецца мастакам У. Коўзусь, С. Грыневіч, А. Шахрай, В. Фралю.

Вядучы — У. Сцепаненка.
18 чэрвеня, 23.00
ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ
Аматарам джазавай музыкі.

19 чэрвеня, 16.10
«МАСТАЦКІЯ ГАЛЕРЭІ»
Выстаўка твораў ветэранаў Вялікай Айчыннай вайны.

19 чэрвеня, 19.30
«У НЯДЗЕЛЮ ВЕЧАРАМ»
Скарбонка беларускай. Гучаць веснявыя песні ў выкананні фальклорных ансамбляў.

19 чэрвеня, 22.55
«СУСТРЭМНЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»
Інфармацыйна-музычная праграма.

А Б'Я В Ы

БЕЛДЗЯРЖФІЛАРМОНІЯ

АБ'ЯУЛЯЕ КОНКУРС

У арганізуемы калектывы — **МІНСКІ ДЗЯРЖАВНЫ КАМЕРНЫ ХОР**. Для ўдзелу ў конкурсным праслухоўванні запрашаюцца спеваны, музыканты, якія маюць вышэйшую і сярэднюю спецыяльную адукацыю і пастанную прапіску ў горадзе Мінску.

Удзельнікі конкурсу павінны прадставіць наступныя дакументы ў аддзеле кадраў Белдзяржфілармоніі:

1. Копія дакумента аб адукацыі і складзе аб тарыфнай катэгорыі і акладзе.
2. Фотаздымкі памераў 9x12.
3. Пашпарт.
4. Заява.
5. Умовам конкурснага праслухоўвання можна пазнаёміцца ў аддзеле кадраў Белдзяржфілармоніі пры падачы заявы.

Конкурс праводзіцца з 11 па 14 ліпеня 1988 года ў памяшканні Белдзяржфілармоніі (Ленінскі праспект, 50). Тэлефоны для даведак: 33-45-34 і 33-49-74.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ**.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСкі, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСкі, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОУ**.

ВІДАЦЬ, мала хто сёння будзе аспрэчваць той фант, што ў экалогіі сусветнай культуры адной з цэнтральных праблем робіцца зберажэнне не спановачнага, народнага пласту. Аднак у поўнай меры складанасць, шматпланавасць і глыбіня гэтай праблемы раскрылася на I Міжнародным фестывалі этнаграфічнага кіно, які летася адбыўся ў Пярну (Эстонская ССР). Калі ста кінастужка было прадстаўлена пятнаццацю краінамі для прагляду ў конкурснай праграме. У ліку савецкіх фільмаў былі і тры беларускія: «Галасы стагод-

ні белізны розныца ад задымленых прамысловых раёнаў, так і чысціня іх нораваў — рэзкі кантраст растучай цывілізаванай бездухоўнасці. Менавіта гэты фільм выклікаў гарачую рэпліку ў час дыскусіі пра абарону культуры неурбанізаваных малых народаў: «У нас існуе думка, што мы павінны іх выратаваць. Яны павінны нас ратаваць». Фільм «Зіма ў лёдавым лагеры», які і дзве другія кінастужкі А. Балінкі «Цнатлівы народ эскімосы» і «Эскімосы сёння», паказалі, што набываецца і што губляецца пры пераходзе ад жыцця ў гармоніі з пры-

лескія вяселлі» (рэжысёр Ю. Лысятаў, апэратар М. Сідорчанка). Сярод іншых вясельных фільмаў (а іх было савецкімі кінематографістамі прадстаўлена каля дзесяці) ён вылучыўся найбольшай натуральнасцю, бо зняты быў на пяці сапраўдных вяселлях. Адсюль і тая непаўторнасць абрадавага святкавання, якая не паддаецца пастановачнаму вырашэнню і можа быць улоўлена толькі ў самой стыхіі свята. Адсюль жа і непаўторная народная жыццярэдаснасць, той шырокі гумар, які ніколі не пакідае раўнадушным. Па просьбе амерыканскіх

крыніцы другаснымі (галоўным чынам сцэнічным) формамі бытавання — арганізаванай мастацкай самадзейнасцю.

Напэўна, самым відавочным паказчыкам непрафесійнага, бюракратычнага стаўлення да народнай культуры можа паслужыць той фант, што амаль усе нашы кінастужкі, удастоеныя прызоў Міжнароднага кінафестывалю, у свой час ледзь «прабіліся» на экран, увешаныя ярлыкамі «прапаганды рэлігіі, дапамога жыцця, містыкі, нацыяналізму і ўсялякіх іншых «крамола». Напрыклад, беларускі фільм «Галасы стагоддзяў», які раскрывае аднасць вясельна-летніх галасоў прыроды і песні, здолеў з'явіцца на экране толькі пасля таго, як да паззі гэтых галасоў быў далучаны яшчэ і голас камбайнаў. А колькі праграм прайшло па рэспубліканскім і ўсесаюзным тэлебачанні, дзе «зрэзкімі» з фільмаў «Галасы стагоддзяў» і «Памяць стагоддзяў» ўпрыгожваліся самыя розныя эстрадныя нумары! Самі ж гэтыя фільмы на адным з «высокіх» праглядаў (з мэтай, ці нельга выразаць што-небудзь з іх для так званых новых абрадаў) былі вызначаны як «плаваючыя ў вакууме».

ПРАВЭДЗЕНЫ Міжнародны фестываль этнаграфічных фільмаў — вялікая заслуга (і перамога!) яго арганізатараў: саюзу кінематографістаў СССР і Эстоніі, Інстытута антрапалогіі АН ЭССР, Усесаюзнай фальклорнай камісіі Саюза напэўнаў СССР. Ён завёдаў перавагі дакументальнага кінематографа ў спазнанні народнай культуры. Паводле слоў Л. Мэры, «толькі фільму падуладна тое, што недаступна ні музею, ні кнізе — жывое дыханне нерва». Фестываль памог выявіць вузлавя моманты экалагічных праблем сусветнай народнай культуры, сумарна падкрэсленыя вядучымі майстрамі этнаграфічнага кіно. На думку А. Балінкі, асноўнае значэнне этнаграфічных фільмаў, якія шырока распаўсюджваюцца ў ЗША і Канадзе, па відаказе перш за ўсё ў тым, што яны садзейнічаюць лепшаму ўсведамленню народам (асабліва малым) сябе, сваёй культуры, свайго месца ў свеце. А. Ломанс (ЗША) грунтоўна разгарнуў пытанне аб сацыяльнай ролі этнографа і яго адназначнасці ў сучасную эпоху за лёс народнай культуры. Замест пазітыўных канстатацый таго, што сродкі масавай камунікацыі заглашаюць фальклор, мы павінны пры дапамозе гэтых жа сродкаў стымуляваць яго. «Калі мы не існуем у камунікацыі, значыць, пра нас забываюць. Мы павінны вырабляць стратэгію, як ствараць фільмы, каб абараніць народную культуру». Падкрэслваючы глыбіню і аб'ёмнасць паняцця народнай культуры, Л. Мэры галарыў пра тое, што яна мае каля трыста тысяч значэнняў, «але калі я асэнсоўваю разальнасць, то маю патрэбу яшчэ і ў трыста першым вызначэнні».

І сам паказ фільмаў і творчая дыскусія, і ледзь не чаргасутачны індывідуальны абмен думкамі, які пісьмова прадаўжаецца і цяпер праз паўгода, сведчыць аб неардынарнасці Міжнароднага кінафестывалю ў Пярну, больш таго, пра яго пераломнае значэнне ў самым падыходзе да народнай культуры як да складанай аўтаномнай сістэмы, якую нельга звесці ні да «мадэрнізацыі», ні да «сувенірных замілаванняў».

З. МАЖЭЙКА, член бюро Усесаюзнай камісіі Саюза напэўнаў СССР, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР.

ЭКАЛОГІЯ народнай культуры

Нагаткі з Міжнароднага фестывалю-конкурсу этнаграфічнага кіно

дзяў, «Памяць стагоддзяў», «Палескія вяселлі» («Беларусьфільм», аб'яднанне «Летапіс», 1979, 1982, 1986).

Павінна сказаць адразу, што ў час дыскусіі этнографіі і кінематографісты з розных краін (ЗША, Канада, Францыя, Бельгія, Галандыя, ФРГ, ГДР, Венгрыя, СССР) правалі поўнае аднадушша ў самі падыходзе да спановачных форм народнай культуры, у тым, што накіраванасць прапаганды аўтэнтчнага фальклору павінна быць ахоўнай, а зусім не утылітарнай. Палеміка ішла па пытаннях стварэння кінавообраў у этнаграфічным фільме, які ў сілу спецыфікі прадмета адлюстравання патрабуе ў роўнай ступені і навуковасці, і мастацкасці.

Прызамі Міжнароднага фестывалю былі ўзнагароджаны тры фільмы, у якіх (вядома, пры значнасці пастаўленай праблемы) даследчы і мастацкі бок праваліся найбольш гарманічна. Гран-пры адзначаны фільм «Зіма ў лёдавым лагеры» этнографа і рэжысёра Азена Балінкі (Канада). Прывы фестывалю разам з фільмамі ЗША, Францыі, ФРГ атрымалі савецкія стужкі «Час сноў» (этнограф Е. Новік, этнамузыказнаўца Э. Аляксееў, рэжысёр-апэратар А. Слапінш, Масква); «Галасы стагоддзяў» («Памяць стагоддзяў» (этнамузыказнаўца З. Мажайка, рэжысёр Н. Сава, апэратар А. Шклярэўскі, Ю. Ялхоў, Мінск); «Зіма рачных людзей» (этнограф М. Луціна, рэжысёр-апэратар А. Міхалёў, Томск); «Гала» (этнограф і рэжысёр М. Юсупава, Душанбе).

У стварэнні лепшых стужак роля этнографа, этнамузыказнаўцы і рэжысёра раўназначныя (часта гэты адна і тая ж асоба). Удастоены гран-пры фестывалю фільм «Зіма ў лёдавым лагеры» (Канада), пра жыццё паляўнічых-эскімосаў, пакарыў не толькі журы, але і ўсіх удзельнікаў. Трынаццаць месяцаў вандраваў аўтар стужкі Азен Балінкі ў льдах разам з героямі свайго фільма, спасцігаючы іх такое незвычайнае для гараджаніна жыццё. Як іх лёдавыя дамы ў бланітных адлівах і зіхацен-

родай да жыцця ва урбанізаваных умовах. «Снежнае жыццё» ва ўмовах Поўначы мысліцца намі звычайна як перамога над прыродай. Але ці можна перамагчы прыроду і ці заўсёды трэба яе перамагчы? Мабыць, існуе рознае ўспрымання ўмоў жыцця ў спрадэчнай прыродзе. У нашым успрыманні — гэта жыццё ў экстрэмальных умовах: у абарыгенаў — гэта стабільная ўпэўненасць, якая спрыяе псіхалагічнаму камфорту.

Савецкі фільм «Час сноў» прывячаны рытуальнаму мастацтву януцкіх шаманаў. Рэлікты гэтага мастацтва, якія ўдалося рэстаўраваць Е. Новік, Э. Аляксееву і А. Слапіншу, сёння адыходзяць разам з шаманамі. Разнастайная сімволіка шаманскай містыкі, заснаваная на ўяўленні аб трох частках Сусвету (верхнім, сярэднім і ніжнім), сведчыць пра больш шырокае значэнне вераванняў, чым звязанне іх толькі да прырочаў. Знакавая полісемантычная мова старажытнага шаманскага мастацтва часткова памагае нам заглябіцца ў чалавечую гісторыю, асэнсаваць яе псіхалагічныя і творчыя аспекты.

Беларускія фільмы «Галасы стагоддзяў» і «Памяць стагоддзяў», якія выявілі песенныя абрады і звычай календарна-земляробчага кола (вясенне-летнія, асеннія і зімовыя), былі удастоены прыза міжнароднага кінафестывалю «за чысціню і паэтычнасць», як і сказаў старшыня журы эстонскі пісьменнік Ленарт Мэры. Стваральнікі гэтых фільмаў паставілі сваёй задачай раскрыць народны мастакоў-самаародкаў у іх разуменні значнасці сваіх звычай і тых песень, якія для іх «песня і больш, чым песня». Нялёгка было справіцца з такой задачай ва ўмовах сучаснай вёскі, дзе аўтэнтчны фальклор засмечаны арганізаванай клубнай мастацкай самадзейнасцю і пlynнай самай рознай «музычнай прадукцыяй», што ідуць праз сродкі масавай камунікацыі.

Дастойную ацэнку атрымалі і тры беларускія фільмы «Па-

спецыялістаў фільм «Палескія вяселлі» ўключаны ў вучэбна-культурную праграму Калумбійскага ўніверсітэта і прыняты для тэлевізійнага дэманстравання на шырокую аўдыторыю ЗША.

Цудоўныя фільмы эстонскай, гаспадароў фестывалю — пісьменніка Л. Мэры і рэжысёра М. Саасаара, па этычных меркаваннях былі паказаны па-за конкурсам. Тым не менш, для ўсіх удзельнікаў было зразумела, што гэтыя фільмы ў першую чаргу могуць канкураваць з лепшымі замежнымі і па навуковай праўдзівасці, і па мастацкім увасабленні, і па глыбіні пастаўленых праблем. У кінастужках «Аднарэўка», «Жанчына з вострава Кіхну», «Свята Івана Купала» рэжысёр М. Саасаар раскрывае этычную і эстэтычную значнасць самога працэсу працы, любоўна-паважлівы падыход рыбака да кожнай для нас мала прыкметнай дэталі лодкі-аднарэўкі, а з другога боку, — псіхалагічную няўпэўненасць, самоту вясцоўца ва урбанізаваных умовах, чужароднасць радаснага свята летняга сонцавароту для гарадскіх «правілаў і стандартаў».

А ДНАК, нягледзячы на адчувальны поспех эстонскіх, а таксама беларускіх і асобных рускіх кінастужак, у цэлым прадстаўлена на фестывалі кінапрадзюцтваў савецкіх кінематографістаў у параўнанні з фільмамі замежных гасцей выглядала досыць пераанаўча і ў канцэпцыйных, і ў прафесійных, і ў тэхнічных адносінах. Дарчы, пра тое, як народнае жыццё ў нашых фільмах падмяняецца параднымі спектаклямі мастацкай самадзейнасці, трапіла пісала «Советская культура» (26 лістапада 1987 г.). Як этнамузыказнаўца павінна сказаць, што безаблічны вал айчынных этнаграфічных фільмаў на міжнародным конкурсе поўна адлюстраву існуючы ў нас павярхоўны адносіны да народнай культуры з яе ядром — аўтэнтчным фальклорам: утылітарны, непрафесійны падыход да яго, пастаянную падмену фальклорнай перша-

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 01235 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паззіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 32-24-62, нарэктарскай — 32-20-64, бухгалтэры — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукавання на машыныцы (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.